

כנס ירושלים למסורת הנוצרי

Jerusalem Conference on Massortiyut ♦ مؤتمر اورشليم القدس التقليدي

יהדות קשובה לאתגרי החברה הישראלית

ל' בתשרי-ב' בחשוון תשפ"ג | 25-27.10.22

יד יצחק בן-צבי, ירושלים

יום שלישי

מסורתיות - מבטים חדשים
מושב פתיחה

מסוף מערב ללב המזרח
יהדות המגרב בירושלים

שורש ופרח
תרבות מסורתית עכשווית

נשוואתי
בוגרי המרכז למוסיקה מן המזרח

הרב ההולך אל העם | שירו שיר חדש
מסורת יהודי הקווקז | שירת חיים

משיראז לירושלים
יוסי בנאי ומשפחתו

ירושלים
מסורת של חדשנות בתרבות

מקום.סולם
תפילה אישית

מקאם ירושלם
שפה ירושלמית כמפתח לחברה הישראלית

קולות תימן
טראנס תימני חופשי

מושב בוקר
11:30-10:00

סיור צהריים
13:30-12:00

מושב צהריים
13:30-12:00

ארוחת צהריים ומופע
15:00-13:30

**סדנאות לבחירה /
שולחן עגול**
16:30-15:00

סיור אחר הצהריים
18:00-16:30

מושב ערב
18:30-17:00

אירוע בתערוכה
19:00-18:45

מושב לילה
20:15-19:15

מופע לילה
22:00-20:30

יום רביעי

המסורתיות של יצחק בן צבי

היסטוריה, דת וחילון בעולמו של הנשיא השני

סיוור בוקר לפני המושב

בעקבות יצחק בן צבי

בדרכי חכמים

דמויות מופת ושאלות אקטואליות

דוניא

הרכב ילדים ומורים

פסקול תרבות יהודית ישראלית
רוצים מצינות? דברו זהות!
פדגוגיה מסורתית
היכל תפילות אבודות - סדנה בתערוכה

ניגונים מבית אבא

סיוור בשכונת נחלאות

המשכילים יזהירו כוזהר הרקיע

חקר מורשת ספרד והמזרח באקדמיה

מקום.סולם

תפילה אישית

חינוך מסורתי ממלכתי?

מסורתיות כמענה לאתגרי מערכת החינוך

על גבול האור

חברת הבקשות של תחריר
עם אודה-ליה ומוסא ברלין

יום חמישי

מקהילתיות לממלכתיות

מסורות וטקסים ישראלים

בעקבות הרב עובדיה יוסף

בשכונת הבוכרים

הייחוד והיחד

השקת ספר

פולקעס

כליזמר בלקני עכשווי

יחד שבטי ישראל

מסורתיות, שבטיות וממלכתיות |
מסורתית ודמוקרטית - שיח גלריה

ונמשכת שיירה

מגוון קהילות יהודיות בשכונת בקעה

מסורתיות בעם היהודי

בשורת המסורתיות בקהילות בארה"ב

מקום.סולם

תפילה אישית

מסורתיות וממלכתיות

מושב חותם

פירקת אלנור עם סגיב כהן

ואופיר בן שטרית

מופע חותם

תוכן העניינים

5	אודות הכנס
6	ברכות
15	יום שלישי
35	יום רביעי
55	יום חמישי
73	תערוכות
79	הרחבות
120	משתתפי הכנס
126	צוות, תודות, ושותפים

אודות הכנס

כנס ירושלים למסורתיות מהווה במה שנתית לדיון, לחגיגה ולהעמקה סביב רעיון המסורתיות כתפיסת עולם שלמה ודינמית המציעה תיקון חיוני לחברה בישראל. זוהי נקודת שיא בתהליכים מתמשכים לאורך השנה כולה, המבקשים לחבר מחשבה למעשה ולהשפיע על הנעשה בחברה הישראלית ובעם היהודי.

הכנס נולד מתוך שיתוף פעולה בין תנועת תיקון ליד בן-צבי, והתקיים לראשונה ביד בן-צבי בירושלים, באוקטובר 2021. הכנס השני יעסוק בנושאים מגוונים שעל סדר היום בישראל, בהם חינוך, ממלכתיות, העם היהודי, תרבות ואמנות, תפיסת חברה משותפת, ערך ה"יחד" והערבות ההדדית. דגש מיוחד יינתן לעיר ירושלים כמרחב המקיים יחד מרובה זהויות, הנובע ממרקם החיים הייחודי שנוצר בין הקהילות הרבות והשונות החיות בו לאורך שנים. הכנס משלב שיחות, דיונים והרצאות עם מופעים, תערוכות אמנות ומרחב למפגש ולחגיגה, מתוך רצון לשקף את השפה המסורתית גם במבנה ובחוויה של הכנס.

הכנס נערך בשיתוף ובתמיכה של משרד התרבות והספורט, משרד ירושלים ומורשת, עיריית ירושלים, הקרן לירושלים והמשרד לשוויון חברתי, בהשתתפות ארגונים העוסקים במסורתיות המובילים יוזמות רבות בתחום זה בעשורים האחרונים. אנו רואים בכנס במה שנתית קבועה המאפשרת העמקה, בירור ומעקב ארוך טווח אחר התובנות והמסקנות העולות מן הדיונים, וזאת כדי להפרות תהליכים רבי ערך בחברה בישראל ובעם היהודי.

תהליך העבודה על הכנס כלל כמה תהליכים שהתנהלו בעת ובעונה אחת: קבוצת עבודה בנושא המסורתיות בעם היהודי, בהשתתפותם של מנהיגים יהודים מובילים בארצות הברית; צוות חשיבה שעסק בחינוך מתוך תפיסת עולם מסורתית; צוות חשיבה שהתמקד תפיסת המסורתיות בירושלים; שולחנות עגולים שעסקו בהצעה המסורתית לממלכתיות ישראלית עדכנית, תהליך יצירה ממושך של אוצרים ואמנים. גורמים רבים נטלו חלק ביצירת הכנס, החל מוועדת ההיגוי שחבריה היו נציגי השותפים לכנס, קבוצת חשיבה וצוות הכנס. אנו מבקשים להודות לכל השותפים על מסירותם ועל העבודה המעמיקה שהשקיעו בתהליך ההכנה לכנס, ומקווים כי יצליח לשקף את התהליכים החשובים שנקמו בכל מרחבי העבודה. שמות השותפים והעוסקים במלאכה נזכרים במפורט בסוף התכנייה.

ברכתו של משה ליאון, ראש העיר ירושלים

תשרי התשפ"ג

אוקטובר 2022

ירושלים גאה לארח את "כנס ירושלים למסורתיות". אני מאמין בכוחה של המסורת והמורשת לאחד את כלל השבטים בחברה שלנו. "ועדיין המשותף בין שבטי ישראל", כפי שאמר הנשיא יצחק בן צבי, "מרובה על הקווים המבדילים ביניהם". כנס של מסורת, וחיבור של אחדות לאור המורשת והזהות המשותפות, הם מפתח להצלחת ירושלים, להצלחת החברה הישראלית ומדינת ישראל כולה. ירושלים היא נקודת החיבור של כל חלקי העם. ירושלים עיר הנצח של מדינת ישראל, העיר שמתפללים אליה כבר אלפיים שנה, והיא מעניקה הרגשה של ביתיות ושל מסורתיות.

ירושלים מאפשרת את הקיום המשותף, את הכבוד ההדדי איש לרעהו – לדומה ולשונה, ואת מתן המקום לכלל המסורות והמנהגים. ירושלים היא מודל של הכלה, של מגוון תרבותי, דתי ואנושי. המסורת פותחת את הדלת בפני כולם, וכך ירושלים שמחה לארח את כל באות ובאי הכנס, ואת כל הבאים בשעריה בכל ימות השנה. ברצוני לאחל הצלחה רבה לכל המשתתפים בכנס ולכל העוסקים במלאכה. לרגל השנה החדשה, אני מברך את כולכם, בברכת שנה טובה ומתוקה, שנה של אחדות ותקווה, שנה של מסורת והתחדשות.

בברכה,
משה ליאון

Tishrei 5783
October 2022

Jerusalem is proud to host the Jerusalem Conference on Massortiyut. We believe in the strength of tradition and heritage to unite all the tribes within our society. As President Itzhak Ben Zvi said, "What is common among the tribes of Israel is greater than the lines that divide them". A conference on tradition, and a message of unity in light of our shared heritage and identity, are the key to the success of Jerusalem, of Israeli society and the of entire State of Israel.

Jerusalem is the point of connection for all parts of our nation. It is the eternal city of the State of Israel, the city to which we have prayed for over 2000 years, and that gives us a sense of home and Masortiyut.

Jerusalem enables shared life, mutual respect for those like us and those who are different from us, and makes room for all traditions and customs.

Jerusalem is a model of inclusion, of cultural, religious, and human diversity.

Tradition opens its doors to everyone, and thus, Jerusalem is delighted to host all those attending the conference, as well as those who visit all year round.

I wish everyone involved, a very successful conference.

Marking the new year, I wish you all Shana Tova Umetukah, a year of unity and hope, a year of tradition and of renewal.

Sincerely,
Moshe Leon

أكتوبر 2022

تفخر القدس باستضافة "مؤتمر اورشليم القدس التقليدي".

أنا أؤمن بقوة التقاليد والتراث لتوحيد جميع أطراف للتراث.

"ومع ذلك، فإن القواسم المشتركة بين قبائل إسرائيل،" كما قال الرئيس يتسحاق بن تسفي، "أكبر من ما يميز بينهم". هذا المؤتمر التقليدي ومعه الوحدة في ضوء التراث والهوية المشتركة هما مفتاح نجاح القدس ونجاح المجتمع الإسرائيلي ودولة إسرائيل بأكملها.

القدس هي نقطة الوصل بين جميع أجزاء المجتمع.

القدس هي المدينة الأبدية لدولة إسرائيل، المدينة التي تم الصلاة عليها منذ ألفي عام، وتعطي شعوراً بالألفة والتقاليد.

تتيح القدس التعايش والاحترام المتبادل لبعضنا البعض - متشابهين ومختلفين، وتوفر مساحة لجميع التقاليد والعادات.

القدس نموذج للاندماج، التنوع الثقافي، الديني والبشري.

يفتح التقليد الباب للجميع، وبالتالي يسعد القدس باستضافة كل من مشاركي المؤتمر، وكل من يزور القدس على مدار السنة.

أود أن أتمنى نجاحاً كبيراً لجميع المشاركين في المؤتمر ولجميع العاملين في هذا المجال.

بمناسبة العام الجديد، أتمنى لكم جميعاً سنة سعيدة، سنة وحدة وأمل، سنة حفاظ على التقاليد وتجديد.

باحترام،

موشيه ليون

ברכתו של רז פרויליך, מנכ"ל משרד התרבות והספורט

החברה הישראלית היא חברה מעוררת השראה.

עושרה התרבותי של החברה הישראלית נוצר מתופעה ייחודית של קיבוץ קהילות שהגיעו ממרחבים גאוגרפיים שונים; באמתחתם ריחות וטעמים, שפות שונות בניבים שונים, כתיבי יד של מחקר, של הגות וספרות, מסורות קוליות וכלי נגינה שונים, שפות אסתטיות שונות הבאות לידי ביטוי בחפצי יומיום ובחפצי הקודש ועוד. אך טבעי שהחברה הישראלית היא השראה לעולם תרבותי מגוון ומרתק. על רקע זה, התנועה המסורתית המתהווה ותפיסת העולם שהיא מייצגת, הם השראה לחזון של תרבות ישראלית-יהודית עכשווית, עמוקה ורלוונטית.

ירושלים - מיקרוקוסמוס של מדינת ישראל כולה; עיר שכל כולה גוונים, קבוצות, קהילות, ואין מתאימה ממנה להכיל את העושר הזה ולתת מקום לכולם.

משרד התרבות שותף מוביל בכנס זה, כחלק מתפיסה רחבה של נושא התרבות. כנס ששם לעצמו כמטרה להניע לפעולה, לעורר היכרות עם מגוון המסורות שמהן מורכבת החברה הישראלית ולהוקיר אותן, כי מהן נובע חוסנה. אנו גאים על השותפות ומודים ליתר השותפים: משרד ירושלים ומורשת, עיריית ירושלים, הקרן לירושלים והמשרד לשוויון חברתי, ומקווים להמשך שיתוף פעולה מבורך זה.

ברכות לבאי הכנס,

ברכתו של פרופ' מאיר בוזגלו, יו"ר תנועת תיקון

כנס ירושלים למסורתיות השני יוצא לדרך. בעקבות הרוח שנשבה מן הכנס הקודם שתורגמה להישגים יפים, אנחנו ניצבים היום, אחרי חגי תשרי, על סיפו של הכנס השני. מושבי הכנס וחגיגותיו מבטאים את העובדה שהמסורתיות היא משימה שצריך לבנותה יחד. העובדה שאינה טעונה בשלטים אידאולוגיים הופכת אותה לגמישה לעיצוב של יצירה חדשה. העובדה שערך היחד עומד ביסודה הופך אותה לנושאת הבטחה במשימה זו. יותר ויותר עולה הדרישה להנכיח את המסורתיות בשאלות הליבה של החברה הישראלית הגדולות. אנו מבינים את חלקנו בעמידה על המשמר "ללוש" את היחד בדרך משמעותית. בתוך אלו חיזוק המרכיבים המשותפים בזהויות שלנו שמביאות אותנו לארץ הזאת ולמימוש תקוות הדורות ליחד זה. נעמוד על כך שהיחד אינו מס שפתיים כדי להמשיך במה שאנחנו עושים ממילא, אלא מדובר בערך מנחה תיקון בחינוך ובחברה, בחיים המשותפים של כל מי שקשר את גורלו בחבל ארץ זה. אנחנו נחזור על הדברים הברורים מבלי להתבלבל: יחד אינו אחידות אלא מתן מקום לריבוי, מרכיבי הריבוי נדרשים מצידם לקחת אחריות על היחד ולבטא אותו בזהותם. היחד אינו מסתפק בסובלנות, אלא מגיע לערבות הדדית כלפי החלשים והמוחלשים בחברה. היחד אינו מתגבש רק על יסוד בעיות משותפות המאלצות אותנו להתאגד, אלא הארת פנים הדדית החוגגת את המשותף.

כיו"ר תנועת תיקון זו ההזדמנות להודות לשותפינו ליוזמה ברוכה זו, יד בן-צבי. תודה גדולה מקרב לב לשותפי ושותפתיי מתיקון שהשקיעו כאן את מרצם, חוכמתם ומסירותם, ולכל הארגונים השותפים הרבים הפועלים בשדה המסורתיות בישראל. מי ייתן ונראה כולנו ברכה בעמלינו זה.

ברכתו של יעקב יניב, מנכ"ל יד בן-צבי

משתתפי 'כנס ירושלים למסורתיות' השני,

ברוכים הבאים בצל קורתנו,

בשם הבית הזה אביע תקווה וברכה, כי אירוע מלא חיות זה, יהיה המשך להנחת אבן פינה לפעילות ענפה ושוקקת, למימוש מלא של יעדינו: חקר והנחלה לבאים בשערינו.

שנים רבות שבית זה ממלא את צוואתו של הנשיא יצחק בן-צבי שקבע בתחילת כהונתו כנשיא, בשנת 1953, כי יעדו של בית הנשיא: "...להעלות את ניצוצות האורה הצפונים בכל שבט משבטי ישראל, לעשותם נחלה לכל האומה, להבליט ולהעלות את ערכי הרוח המיוחדים לכל אחד מהשבטים ערכים העשויים למשוך את הלב לאהבה ולהוקרה..."

מאז, הונחו אדני מחקר רבים בתחום חקר המסורתיות, שהפכו לאבני יסוד והונחלו לציבורים רחבים באומה, כחלק מחזון הבית הזה. הצו הבסיסי, שאקרא לו היום, אבן הראשה במבנה העתידי, הוא להעביר לדורות הבאים את מקל התרבות והמסורתיות כשהוא עמוק ומרובד יותר. כך מדור לדור. מבלי לחתור להעברה לדורות הבאים – אין תכלית ללימוד ואין תוחלת במחקר ובהגות. זו פעילותו של הבית הזה מאז הקמתו.

לצו המורה להוסיף נדבך במעשה של גיבוש תרבות האומה, חברו עתה שני הגופים המובילים כנס זה: יד יצחק בן-צבי ובליבה המכון לחקר קהילות ישראל במזרח, ותנועת 'תיקון' שעוסקת בהנחת המסורתיות בזירה הציבורית והחינוכית.

דומה שמהלך חשיבתם ועשייתם של גופים אלו, כמו הובילו אותם מדרכים שונות וכיוונים אחרים למפגש ושילוב ידיים שכונן את הכנס הזה, שהינו כאבן פינה להמשך פעילות: מחקר וכנסים נוספים בשנים הבאות. כנס שיצר מעין 'מפץ גדול' - תרבותי וחברתי, בעידוד ובתמיכת הממסד הממשלתי והעירוני.

יל פרץ, בן למשפחה ממגורשי ספרד, אשר התיישבה בפולין והתגוררה בה במשך מאות שנים, סופר שכתב בידיש ובערבית, שימר בסיפורי העם שלו את המסורתיות היהודית של החברה שבה גדל ואשר ניטעו בה שורשיו. הוא לימדנו כי: "מי שאינם יודעים לשמר את אוצרות עברם, אינם יכולים להיחשב כאומה". ואומנם חשיבות הכנס הזה היא בשמירת אוצרות עברן של כלל עדות ישראל.

עמל וטרח רבים הושקעו בהכנת הכנס ובהוצאתו לפועל. תודות רבות לכלל העושים במלאכה מתנועת 'תיקון ומיד יצחק בן-צבי. ברכות על תמיכתם ועידודם של אנשי משרד התרבות, משרד ירושלים ומורשת יחד עם עיריית ירושלים, הקרן לירושלים והמשרד לשוויון חברתי. תודות שלוחות לחברי ועדת ההיגוי, לראשי הקבוצות, למרצים וליושבי הראש ואישי הציבור המשתתפים בכנס. רבים הם שעשו מלאכתם נאמנה ובמסירות של שליחות ותבונה. ולכם, קהל נכבד, על שזיכיתם ובאתם, וזכינו!

אחזור לדבריו של יצחק בן-צבי שייחל לבניין-אב לשיקום תרבות האומה, ואביע תקווה כי נצליח לחבר יחד את האבנים שהזכרתי בדבריי, ונקים בירושלים את בניין הרוח של המסורתיות, ונמשיך לחקור ולהנחיל את ערכיה לכלל שבטי ישראל. יהווה בניין האב גשר בין השבטים השונים, כדבריו של בן-צבי שהם מתאימים יותר מתמיד כיום: "...ועדיין המשותף בשבטי ישראל מרובה על הקווים המבדילים ביניהם".

לו יהי!

ברכתו של שי דורון, נשיא הקרן לירושלים

כנס ירושלים למסורתיות, המשמש במה לבחינת תהליכים העוברים על החברה הישראלית, הוא כנס שמקומו הטבעי בעיר ירושלים. ירושלים היא עיר ספוגה במסורות – יש פעמים שהן משתרגות זו בזו, יש שהן מדברות זו עם זו ויש שהן יוצרות חידושים מפתיעים ומפעימים. המסורות השונות הרוחשות בירושלים מייצגות תרבויות, קהילות והיסטוריה עמוקה ומרתקת. מסורות אלו הן סוד קסמה ועוצמתה של העיר.

הקרן לירושלים פועלת מיום שנוסדה, לפני למעלה מ-55 שנה, כדי לשמור על מגוון הקולות הנשמעים בעיר, כי הם שהופכים את ירושלים לעיר ייחודית שאין כמותה בכל העולם. כדי להתקיים, המסורות זקוקות לטובלנות, לפלורליזם, לחופש היצירה והדעת – ערכים שהקרן לירושלים פועלת למענם כדי שירושלים תישאר עיר פתוחה המציעה את כל אלה לתושביה ולמבקרים בה. אני מאחל הנאה ולימוד לבאי הכנס ומקווה לעוד שנים רבות של כנס ירושלים למסורתיות, כי חייבים לשמור על המסורת.

שי דורון
נשיא הקרן לירושלים

שער אשר נסגר ר' שלמה אבן גבירול

שער אשר נסגר קומה פתחהו
וצבי אשר ברח אלי שלחהו

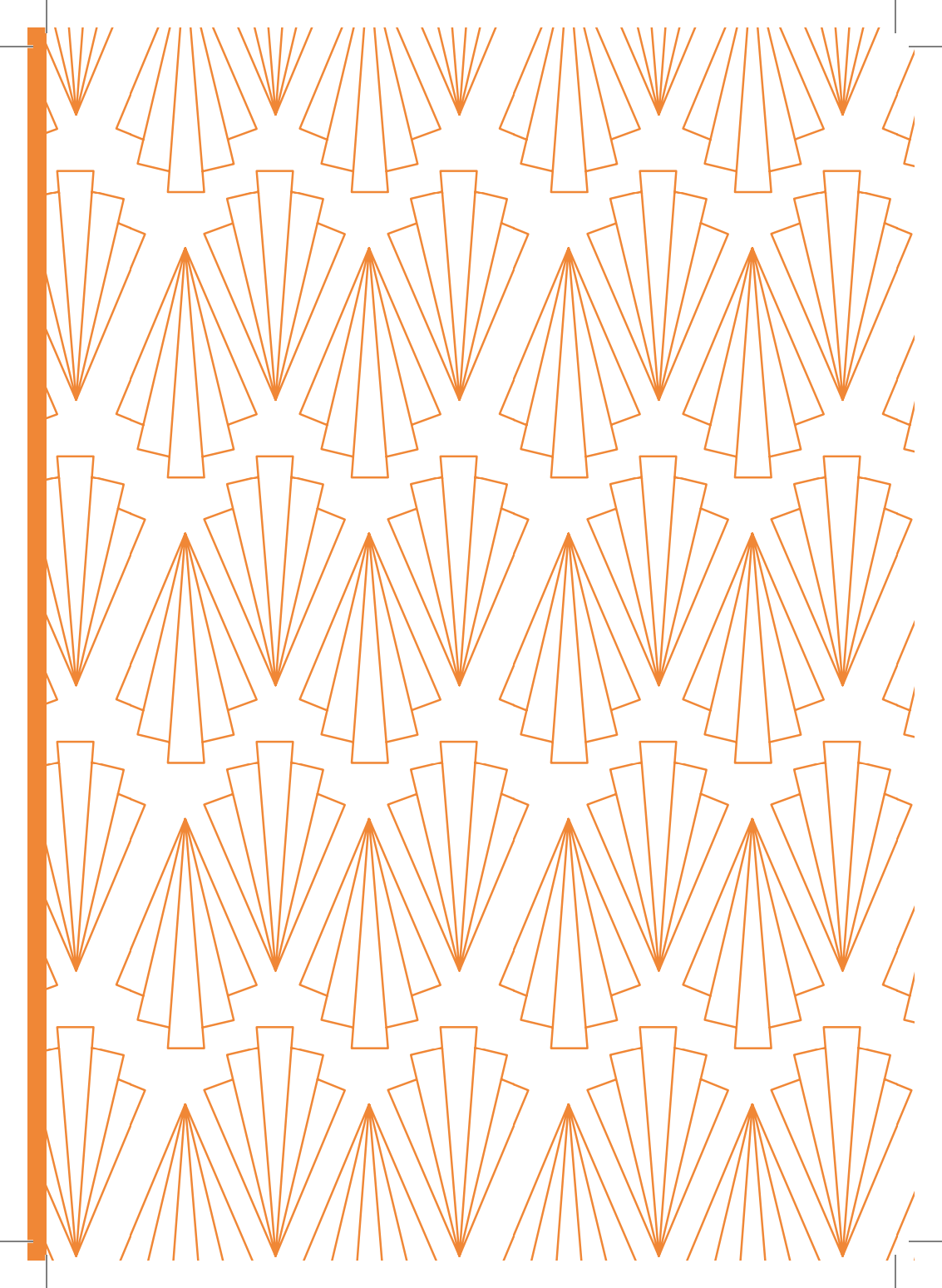
ליום בואך עדי ללין בבין שדי
שם ריחך הטוב עלי תניחהו

מה זה דמות דורך כלה יפה-פיה
כי תאמרי אלי שלחה וקחהו

ההוא יפה עין אדם וטוב ראי
רעי ודודי זה קומה משחהו

ניגונים פניה ברגשטיין

שתלתם נגונים בי אמי ואבי
נגונים מזמורים שכוחים
גרעניים גרעניים נשאם לבבי
עתה הם עולים וצומחים
עתה הם שולחים פארות בדמי
שרשיהם בעורךי שלובים
נגוניך אבי ושיריך אמי
בדפקי נעורים ושבים

יום שלישי

ל' בתשרי, 25.10

מושב פתיחה: מסורתיות - מבטים חדשים • **מושב צהריים:** שורש ופרח
סיור צהריים: מסוף מערב ללב המזרח • **מופע צהריים:** נשוואתי
4 סדנאות לבחירה: מסורתיות בולגרית, שירו בשיר חדש חדש, מסורת יהודי
הקווקז, שירת חיים • **סיור ערב:** משראז לירושלים
מושב ערב: תרבות ירושלמית חדשנית • **מקום. סולם** - פרפורמנס בתערוכה
מושב לילה: מקאם ירושלים • **מופע מרכזי:** טראנס תימני חופשי

מסורתיות מודרנית? מבטים חדשים על מסורת ועל מסורתיות

11:30-09:30 | צריף

במושב הפותח של הכנס נסכם את סדרת המפגשים "מסורתיות יהודית במבט רעיוני" שנערכה ביד בן-צבי בשנה האחרונה. המושב יכלול שש הרצאות קצרות שבהן יוצגו מבטים שונים על מסורת ועל מסורתיות בישראל. המושב יעסוק במושג המסורת על היבטיו ההיסטוריים והרעיוניים, בביטויים שונים של מסורתיות בתרבות ובחברה הישראלית ובשאלות והאתגרים הכרוכים באימוץ הגישה ה'מסורתית' בהתמודדות עם אתגרים עכשוויים במדינת ישראל.

ברכות

• פרופ' מאיר בזגלו - יו"ר תנועת תיקון

• יעקב יניב - מנכ"ל יד בן צבי

• מנחה • ד"ר דוד ביטון - מרצה בחוג ללימודי יהדות בקריה האקדמית אונו ויו"ר כולנא

• שירה • מור קרבסי - זמרת יוצרת ישראלית - בינלאומית

פרופ' חנוך בן פזי, ראש המחלקה לפילוסופיה יהודית, אוניברסיטת בר-אילן; החוג למקרא

ותרבות ישראל במכללת סמינר הקיבוצים • 'המסורת' כמפגש בין מזרח ומערב

פרופ' (אמריטה) עמירה ערן, פרופ' למחשבת ישראל, סופרת ומשוררת

• "מסורת - בין מסורתיות למוסר"

פרופ' גדעון כ"ץ, מכון בן גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן גוריון

• 'בשורתה המהפכנית של המסורתיות'.

ד"ר אריאל פיקאר, המנהל האקדמי של בית יוצר ישראלי מיסודה של תנועת פנימה, חוקר

ומרצה בתכניות מכון שלום הרטמן בירושלים

• חקר חכמי המזרח - עיון ביקורתי

שגית פרץ דרעי - עורכת דין, פעילה חברתית, חברת הוועד המנהל של תנועת תיקון

• בין עולמות - מסורתיות ופמיניזם דתי כמרחבים לביורו ערכים

ד"ר חן ברם, איש חינוך; אנתרופולוג ומנחה קבוצות; פעיל חברתי

• מסורתיות מכילה ומסורות של הדרה

מסוף מערב ללב המזרח יהודי המגרב בירושלים

13:30-12:00

בקצה מערב, בארצות צפון אפריקה, התקיימו במשך יותר מאלף שנה קהילות יהודיות גדולות, פורחות ומקושרות. בסירונו נתור אחר הקשר המתמשך בין יהודי המגרב לירושלים: נסייר בשכונת מחנה ישראל המוגרבית - השכונה הראשונה שבנו תושבי ירושלים מחוץ לחומות ונבקר במרכז למורשת יהדות צפון אפריקה שנבנה בשכונה.

בין האתרים • מחנה ישראל והמרכז למורשת יהדות צפון אפריקה
מדריך • ד"ר משה יגור

שורש ופרח ארגוני עדות ומורשת ותהליכי יצירה עכשוויים

12:00-13:30 | צריף

מהי מערכת היחסים בין שימור מסורות עדתיות לבין המציאות הרב תרבותית הדינמית, הישראלית והאוניברסלית?
בימים אלו מתרחש תהליך של עדכון תקנת מורשת במשרד התרבות. במושב זה נרצה להכיר מקרוב תהליכי יצירה המאתגרים ומרחיבים את ההגדרה של תרבות מסורתית. נדון בתפקידם של ארגוני המורשת והעדויות בימינו, בשימור ובהתחדשות של התרבות המסורתית לגווניה, וביצירת חיבור בין-דורי.

מנחה • ג'קי לוי, אומן הסיפור ואיש תקשורת

רב שיח בהשתתפות:

גלית והבה שאשו • ראשת מינהל תרבות במשרד התרבות
רביד כחלני • מלחין, פרפורמר וזמר - מקים ההרכב הבינלאומי 'ימן בלוז', ומנהל מוזיקלי ומקים של האנסמבל המסורתי החדש 'קולות תימן'
תומר הכהן • גבאי ומנהל בית הכנסת "אוהבי ציון" (הבנאים), נינו של מייסד בית הכנסת
חלי טביבי ברקת • מייסדת מיזם הלוי"ז העברי ויו"ר מדור מחקר ומורשת, המועצה הישראלית לתרבות ואמנות
ד"ר יגאל בן-שלום • נשיא האגודה לטיפוח חברה ותרבות - מורשת יהדות תימן

Nashwa Ensemble

גרוב צועני ים תיכוני

בוגרים ומורים מהמרכז למוסיקה מן המזרח

13:30-15:00 | מתחם תחריר

תשעת חברי ההרכב, בוגרי המרכז למוסיקה מן המזרח, הגיעו מרקעים מוסיקליים שונים ומצאו חברות עמוקה ותשוקה משותפת ליצירה, במסעם בין כותלי המרכז. יחדיו הלחינו מוסיקה מקורית ועיבדו אותה בהשראת מסורות מוסיקליות ייחודיות שלמדו וחקרו במרכז למוסיקה מן המזרח: מוסיקה טורקית, ערבית, יוונית, מוסיקת פלמנקו ועוד. המוסיקה שיצרו מבוססת ברובה על תורת המקאם (מערכת הסולמות מן המזרח) ומשלבת בתוכה ניחוחות עתיקים לצד עיבודים עכשוויים ומהווה גשר תרבותי בין המסורות העתיקות לבין זמננו. בין ישן לחדש, ובין עתיק לעכשווי, יחד עם מורם הוותיק אלעד גבאי, שהיה להם השראה במשך השנים, הם יגנו מיצירותיהם ויעברו איתכם מסע בזמן דרך מקומות שונים בעולם. המוסיקה רבגונית, עמוקה, סוחפת ומרגשת הרוקמת סגנונות רבים יחדיו לכדי צבע אחיד ומיוחד במינו.

חברי Nashwa

ירדן כהן - סאז | איתמר זכאי - חלילים אתניים | חזי צבר - עוד | ליגל סופר - כינור
עמרי פורת - קונטרה בס | רעי כורכוס - לירה כרתית | עמית מנחם - כלי הקשה
יניב גולדוויג - גיטרה קלאסית
אומן אורח • אלעד גבאי - קאנון

סדנאות לבחירה

מבחר סדנאות מרתקות מזמינות להכיר מקרוב דמויות ומסורות של קהילות עתיקות וייחודיות, האוצרות בתוכן סוד וחוכמה ואף בשורה ייחודית עבור החברה הישראלית

16:30-15:00

הרב ההולך אל העם | כיתת רמי

מסורת הייחודית של הרב אברהם בכר וקהילת יהודי בולגריה

הזמנה לפגישה עם דמותו ותפיסתו של הרב בכר - "אברמיקו" (1914-2004), ממנהיגי יהדות בולגריה לפני העלייה הגדולה ארצה ואחריה. במרכז המושב יעמוד ראיון שערך הבמאי והיוצר ג'קי קומפורטי עם הרב אברהם בכר בשנת 1990. זוהי הזדמנות נדירה וראשונית להקשיב לאברמיקו, שעבור רבים, דמותו היא בעיקר קוריוז, ה"רב של מכבי יפו". בסרט מביא הרב לידי ביטוי את עיקרי אורחות החיים, הנרטיב ההיסטורי ותפיסת העולם של יהודי בולגריה בכלל ושל רב הקהילה בפרט. הוא מדבר באהבה על המורשת הספניולית, ומשתף בגילוי לב על התמודדות עם אתגרי הזמן בבולגריה ובישראל.

מנחה • ד"ר רני יגר, מכון שלום הרטמן, בית תפילה ישראלי, עמותת בית מורשת יהדות בולגריה ביפו

מגיבות (ושותפות ליוזמת בית מורשת יהדות בולגריה) •

ד"ר רות קלדרון, נשיאת 'עלמא, בית לתרבות עברית' אשת סגל במכון 'מנדל' למנהיגות **חנה פנחס-כהן**, משוררת, סופרת, עורכת ומתרגמת

שירה • רות יעקב, בשירים בלאדינו מבולגריה וארצות הבלקאן

בשיתוף מרכז מורשת יהדות בולגריה ביפו

מסורת יהודי הקווקז | צריף

שיח פעילים, יוצרים וחוקרים על מסורת יהודי הקווקז בעבר ובהווה

יהודים ישבו מאות שנים באזור הקווקז ויצרו מסורות משלהם, לצד שפה יהודית ייחודית - ג'והורי. בה בעת זוהי אחת הקהילות היהודיות המגוונות ביותר, שכן הקווקז מאופיין בגיוון אתני, תרבותי ולשוני, והוא אזור מפגש בין תרבויות, בין יבשות (אסיה ואירופה) ובין ציוויליזציות. בתקופה הסובייטית הצליחה הקהילה לשמור על זהותה היהודית למרות מדיניות של "רוסיפיקציה", חילון ואף ניסיון לנתקה מכלל ישראל באמצעות "המדיניות הטאטית". עם התפרקות ברית המועצות, העלייה ההמונית לישראל והמפגש עם החברה הישראלית נוצרו אתגרים חדשים ועלו שאלות על מקומה של המסורת בעולמם של יהודי הקווקז. לא פחות מכך עולה השאלה ההפוכה: מה יכולה החברה הישראלית ללמוד מניסיונה של קהילת-מיעוט יהודית בחברת רוב מוסלמית, כשלצידה גם נוכחות נוצרית, באזור שמתקיים בו מגוון אתני ותרבותי עצום?

מנחה • ד"ר חן ברם, איש חינוך; אנתרופולוג ומנחה קבוצות; פעיל חברתי
נגינה ושירה • פרץ אליהו - מלחין, נגן טאר, מוזיקולוג, מורה ואחד מאבות המוזיקה הקלאסית מן המזרח בישראל

יהודה רחנייב, אמן, אוצר אמנות, מגיש תוכנית אירוח בתחום האמנות
סוזאנה מישייב, פעילה חברתית ומנהלת פרויקטים חברתיים, מייסדת מרכז קהילתי ליוצאי קווקז בטירת כרמל
משה יוחננוב, יוצר ויזם קולנוע ותאטרון, בוגר תוכנית מנדל למנהיגות בתרבות
סטס מורדכיב, מייסד ויו"ר ארגון "מדור לדור", קהילת יהודי קווקז בישראל

בשיתוף ארגון "מדור לדור"

שירת חיים | כיתת גאולה מפגש אישי עם הפייטן והמורה ר' חיים ביטון

ר' חיים ביטון הוא אחד ממוריה הגדולים של מסורת הפיוט של יהודי מרוקו בדורינו. היקף ידיעותיו עצום והוא נפרש על פני כל הרבדים של עולם הפיוט והתפילה: שירת הבקשות, השירה האנדלוסית, נוסחי התפילה ועוד.

מזה עשרות שנים שהוא מעמיד דורות של פייטנים ברחבי הארץ. במקביל לכל זה, ר' חיים הוא גם פייטן-משורר המחבר פיוטים מקוריים בהקשרים רבים. המפגש הוא הזדמנות להכיר מקרוב את עולמו של ר' חיים ביטון, את האופן שבו הוא למד ומלמד, קיבל ומוסר, את הערכים והעקרונות המנחים אותו בעבודתו ואת יצירתו כמשורר ומבצע.

מנחה • יאיר הראל
קמאנג'ה • אברהם מימרן

שירו בשיר חדש | גלריה מרכזית סדנת פיוטים ותפילות במסורת יהודי לוב

קהילת יהודי לוב היא אחת הקהילות העתיקות ביותר בהיסטוריה של עם ישראל. קהילה ששורשיה נטועים באדמת לוב עוד מימי שלמה המלך. לאחר שנים רבות של עבודה יצא לאור בשנה האחרונה הספר "שירו בשיר חדש" - פיוטים ותפילות במסורת יהודי לוב. לכבוד הוצאת הספר נקיים סדנה שבה נלמד פיוטים ותפילות מתוך הספר ונשיר אותם יחד, בהובלת האומנים שלקחו חלק ביצירתו.

מנחה • פדהצור בנעטיה - מנכ"ל מרכז אור שלום

יניב רבה - עוד וניהול מוסיקלי של הפרויקט

אריאל קסיס - קאנון, מרכז כתיבת התווים בספר

והפייטן **יצחק בן דוד** - פייטן וחזן במסורת יהודי לוב ומנהל מכון "שירי דוד" בעמותת "אור שלום"

בשיתוף מרכז אור שלום למורשת יהדות לוב

משיראז לירושלים

יוסי בנאי ומשפחתו

18:00-16:30

אל מחוזות הילדות ואל המקורות עם משפחת בנאי. בסיור נעקוב אחר קורותיה של המשפחה ואחר יצירתה – יצירה ששורשיה בתרבות היהודית-פרסית בשיראז, ולאחר מכן התגבשה בהווי הירושלמי עם עלייתם של בני המשפחה ארצה. בין האתרים: נחלאות ושוק מחנה יהודה.

מדריכה • עדנה עסיס

תרבות ירושלמית-מסורת של חדשנות מפגש עם דמויות ויוזמות חדשניות בשדה התרבות היהודית בירושלים

17:00-18:30 | צריף

מאפיין מרכזי של שדה התרבות הירושלמי הוא חיבור עמוק למסורת. החיכוך בין קהילות מסורתיות הנטועות במקום ורואות אותו כבית, משמש חומר גלם בידי היוצרים ומייצר קריאת כיוון לעתיד משותף.

התרבות היא המרחב שבו מאפיינים אנושיים של מקום באים לידי ביטוי. רעיונות וערכים מתעצבים בשדה התרבות ומייצרים קריאת כיוון. בחינת שדה התרבות הירושלמי מעלה דוגמאות רבות ליוזמות ולמוסדות המבטאים רוח מסורתית. הם מחוברים לשורש הנטוע עמוק בתוך המסורת אך מאפשרים צמיחה של פרח היצירה העכשווית. במושב ישתתפו דמויות מרכזיות משדה התרבות שמשלבות בעשייתן בין חדשנות ובין מסורת ושותפות ברנסנס הירושלמי של השנים האחרונות.

ברכות

רז פרוילין • מנכ"ל משרד התרבות והספורט

מנחה • רם עוזרי, מייסד ומנהל אמנותי, הביאנלה של ירושלים

רב שיח בהשתתפות:

רות דיסקין • מנהלת מחלקת פרויקטים בקרן לירושלים

רונן יצחקי • ראש החוג לתנועה, האקדמיה למוסיקה ומחול בירושלים

רבקה ורדי • מקימה ומנהלת השלוחה החרדית של בצלאל

ד"ר אריאל לוינסון • ממייסדי הישיבה החילונית ירושלים ומנהל שותף שלה

יום שלישי • ל' בתשרי • 25.10.22

• מופע בתערוכה

מקום. סולם

אירועי תפילה מקוריים בחלל התערוכה - היכל תפילות אבודות
אמני פרפומנס מובילים תפילת רבים - בגוף, בקול, ובצורת האות

19:00 - 18:45

מעבר למחיצות • אמנית המחול אפרת נחמה

מקאם ירושלם

שפה ירושלמית מחברת כמפתח לחברה הישראלית

19:15-20:15 | אודיטוריום

המציאות הירושלמית יוצרת שפה של חיבורים פנימיים בין מסורות, והווי ייחודי שנוצר מתוך המגוון. במגוון הזה יש גם חיכוכים ובעיות סבוכות. אנחנו רוצים להסתכל לבעיות בעיניים ולדבר על המפתחות הייחודיים שלנו הירושלמים. מפתחות שמייצרים מרקם חיים מגוון, מרובד ועמוק; להביט אל קווי התפר בין הקהילות ובין אנשים, שהמשותף להם הוא הרצון לשמור על מסורת וגם לשמור על המגוון, לחדש ולהתחדש מתוכם. נשוחח עם כמה דמויות החיות בקו תפר זה וננסח יחד את ההשראה שמגיעה מירושלים לכלל החברה הישראלית.

מנחה • יעל גידניאן - יזמת תרבות, מנהלת שותפה לכנס ירושלים למסורתיות

ברכות:

משה ליאון, ראש העיר ירושלים

אייל גבאי • יו"ר הוועד המנהל, יד יצחק בן צבי

שיחה בהשתתפות:

הרב גבריאל כהן • מנהל המרכזים הפדגוגיים ברשת מעיין החינוך התורני

ויזם חברתי בתחומים של דיאלוג בין קבוצות

טארק נאסר • אדריכל ומייסד מרכז סינטילה במזרח ירושלים

יואב זימרן • ראש מנהל חינוך ירושלים

קן ברנווסר • סמנכ"לית - פילבית - FeelBeit - في البيت

קולות תימן

טראנס תימני בצליל חופשי

22:00-20:30 | מתחם תחריר

קולות תימן - אנטמבל מוסיקלי שהוקם ב2021 על ידי רביד כחלני (ימן בלוח) בשיתוף ובתמיכה של האגודה לטיפוח חברה ותרבות - מורשת יהודי תימן בהנהגתו של ד"ר יגאל בן שלום. האגודה מתמקדת בשימור המוזיקה והשירים של שבט יהודי תימן. אלבומם הראשון של חברי האנטמבל, "יהודה" הופק ועובד על ידי הבסיסט האמריקני שניר בלומנקרנץ (יו-י מה, ג'ון זורן, סירו בפטיסטה) יחד עם כחלני, והוא מציג אסופה של שירי קודש שנבחרו בקפידה ומבוצעים על ידי מקהלה של זמרים ומוזיקאים תימנים - מלאי נשמה וכריזמה בשירתם הייחודית למסורת. הקולות השבטיים עם הרמוניה אורגנית ותיפוף הפח העוצמתי נתמך במקצבים אינטנסיביים ובצלילים חופשיים. התיפוף מבוצע על ידי מוזיקאים מחוננים, ומביא את האומנות עתיקת היומין הזאת לחוויה של טרנס עמוק ולשמחה של מוזיקה.

רביד כחלני - שירה • משה חריר - שירה, הקשה

יאיר צברי - שירה, הקשה • אביעד יחיא - שירה

בועז גדקה - שירה, הקשה • אמיתי אריכא - שירה

רוני עברין - הקשה • עופר מזרחי - גיטרה

שניר בלומנקרנץ - בס, עוד • דן מאיר - תופים

בשיתוף האגודה לטיפוח חברה ותרבות מורשת יהודי תימן

אדון הכל | ר' שלום שבזי

אֲדוֹן הַכֹּל מַחִיָּה כָּל נְשָׁמָה
יֵצוּ חֲסֵדוֹ לִבְתּוֹ נְדִיב חֲכָמָה

לְבוּשָׁה מַעֲנֵן תֹּאֲרֵי יְקָרוֹ
וּמִשְׁפָּעֵת עָלַי כָּל הָאֲדָמָה

שָׂאוֹן נְלִי גְבוּל יָמַיִם תַּעֲוֹרֵר
וְעַם דּוֹדָה בְּצִלּוֹ נַעֲלָמָה

בְּחֵן בַּעֲלָה שְׁבִטֵינוּ תִּנְהַל
וּמַעֲלָתָה מִהַדְרֵת וְרָמָה

זְמִירוֹת מְכַנְּפֵי אֶרֶץ שְׁמַעֲנוֹם
צְבִי צְדִיק בְּמִזְרָחָה וְיִמָּה

יְשָׁרִים הוֹלְכִים תְּמִיד בִּישָׁר
נְקִיִּים הֵם בְּלִי עוֹן וְאַשְׁמָה

שְׁמוּעָתֶם לְטוֹב כֹּלֵם בְּרוּרִים
וְלָהֶם נִכְסְפָה נְפֹשֵׁי בְּתִימָה

צָרִי גִלְעָד שְׁלַח לָנוּ יְדִידִי
בְּצִיּוֹן נִשְׁמַחָה גְּבֵר וְעִלְמָה

איומה המשי

ר' שלום שבזי

אִימָה הַמְשִׁי דְגְלֵי הַמוֹנֵי מִמְצוּלָה
לְדוֹרָךְ בְּקִשֵׁי יָקִים לְסִכָּה הַנְּפוּלָה
לְחִסְדוֹ דְרָשִׁי תַהֲיֵי בְרַב שְׂמֻחָה סְגוּלָה
וְהַנְּחִי בָּנִים
עֲדַת אִיתְנִים
שְׁהֵם נְאֻמִּים
בְּאַרְץ קְדוֹשִׁי נִשְׂמַח בְּבוֹא כָּלָה כְּלוּלָה
וּמָה טוֹב שְׂרָשִׁי צְמַרְתָּ אֶרֶז הַשְּׂתוּלָה

לְדוּדֵי חוֹשֶׁק כִּי הוּא מְנַת כּוֹסֵי וְחֻלְקֵי
וּמִיַּד עוֹשֶׁק הוּא גּוֹאֲלֵי תְּמִיד וְחֻשְׁקֵי
וְדַתּוֹ נוֹשֶׁק הוּא יַתְּנָה צֶרְכֵי וְסֻפְקֵי
מִפְּרָנֶס לְכָל
וְזֶן וּמְכַלְכֵל
עָלֵי יָד בֵּת כָּל
בְּחֵן וּבְרַחֲשֵׁי טוֹבוֹ בְּכָל מְקוֹם מְמַלָּא
וְקוֹ הַשְּׁשִׁי הַנְּחִיל עֲדַתּוֹ הָאֻצוּלָה

יְלוּד מִשְׁתָּא, שִׁית לְבָךְ לְחֵבֵר שִׁיר נְגִינָה
וְקַח לָךְ רֵאשִׁית תּוֹרַת אֶמֶת חֻכְמָה וּבִינָה
בַּמִּדָּה שְׁשִׁית קוּמָה אֲמֵרֵי הָאֲזִינָה
לְצוּר יַחַדָּה
וְהִכֵּן צִידָה
וְקִרְבֵּן תּוֹדָה
וְטִיב לֹא תִכְלִשֵׁי טוֹד הַתְּעוּדָה לֹא יִסְלָא
וְתִשׁוּב חֲפָשִׁי חֲטָאֲתֵךְ תַּהֲיֵה מְחוּלָה

אם ננעלו ר' שלום שבזי

אם ננעלו דלתי נדיבים דלתי מרום לא ננעלו
אל חי מרומם על כרובים כלם ברוחו יעלו
כי הם אלי כסאו קרובים יודו שמו ויהללו
חיות שהם רצוא ושבים מיום בריאה נכללו
גלגל ואופן רועשים
מודים שמו ומקדשים
מזיו כבודו לובשים
ובשש כנפים סביבים עפים בעת יתגלגלו
יענו בקול שירים ערבים יחד באותות נדגלו
אחתום לשירי זה בהלל ושבח לרם על מהלל
השם בפי אומר למלל לו כל יצור מודים כלל
נפשי עדי רקמה ומכלול גופי לנעלק שלל
בין השרידים השלמים חזקו פעמי ועלו
בין הורדים נשכנה
לי הגברת זמנה
טרף לביתה נתנה
פתבג ויין מדם ענבים יינו משמר צללו
ובני מסבה האהובים חלקם בעדן ינחלו

אנא אנא ה' הושיעה נא

יום שבת תשמח מאד נפשי

ר' שלום שבזי

יום שַׁבַּת תִּשְׂמַח מְאֹד נַפְשִׁי
תִּתְאֵוֶה לְעֹלוֹת לְהַר קָדְשִׁי
מִאֲתָמוֹל תִּחְזֶיק בְּקֹוֹ שְׁשִׁי
רְעִיתִי דִּגְלִי בְּחֹן הַמְּשִׁי

לֹאֲלִתְנֹרָאֹת וְאֲלֵדִין וְאֲלֵעֲלָמָא
לְתוֹרָה לְקוּיִם מְצוּוֹת וְלַחֲכָמָא
תִּתְשׁוּק אֲלֵרוּחַ וְאֲלֵגִסְמָא
מִשְׁתוֹקֶקֶת הַנִּשְׁמָה וְהַגּוֹף
פִּי עֲדָנָן תִּלְחֹץ לְהָא קִסְמָא
בְּגֵן עֵדֶן תִּרְאֶה הַנֶּפֶשׁ חֹלֵק
מִן אֲכִיאַד אֲלֵגִסְמִים לֹא תִכְשִׁי
וּמִמְקָרֵי הַזְּמַן וּמִפְגָּעִים גּוֹפִי אֵל תִּירָא

וְסַעֲוֹדוֹת שְׁלֹשׁ מִכְּנִיּוֹת
לְשַׁבַּת יְהוָה מְזֻמָּנוֹת
מְעָרֵב שַׁבַּת מִתְקַנּוֹת
בּוֹ יְרוּם כִּי אֲשַׁמְחָה רֵאשִׁי

לנר ולבשמים | סעדיה בן עמרם

לנר ולבשמים נפשי מיחלה
אם תתנו לי כוס יין להבדלה

סלו דרכים לי פנו לנבוכה
פתחו שערים לי כל מלאכי מעלה

עיני אני אשא אל אל בלב כוסף
ממציא צרכי לי ביום ובלילה

די מחסור תן לי מאוצרות טובך
כי לחסדיך אין קץ ואין תכלה

יתחדשה גילי טרפי וטובתי
תסיר יגונותי מכאוב ומאפלה

הנה ימי מעשה מתחדשים תמיד
יתחדשה בהם שלום וטוב סלה

אנא

סעי יונה

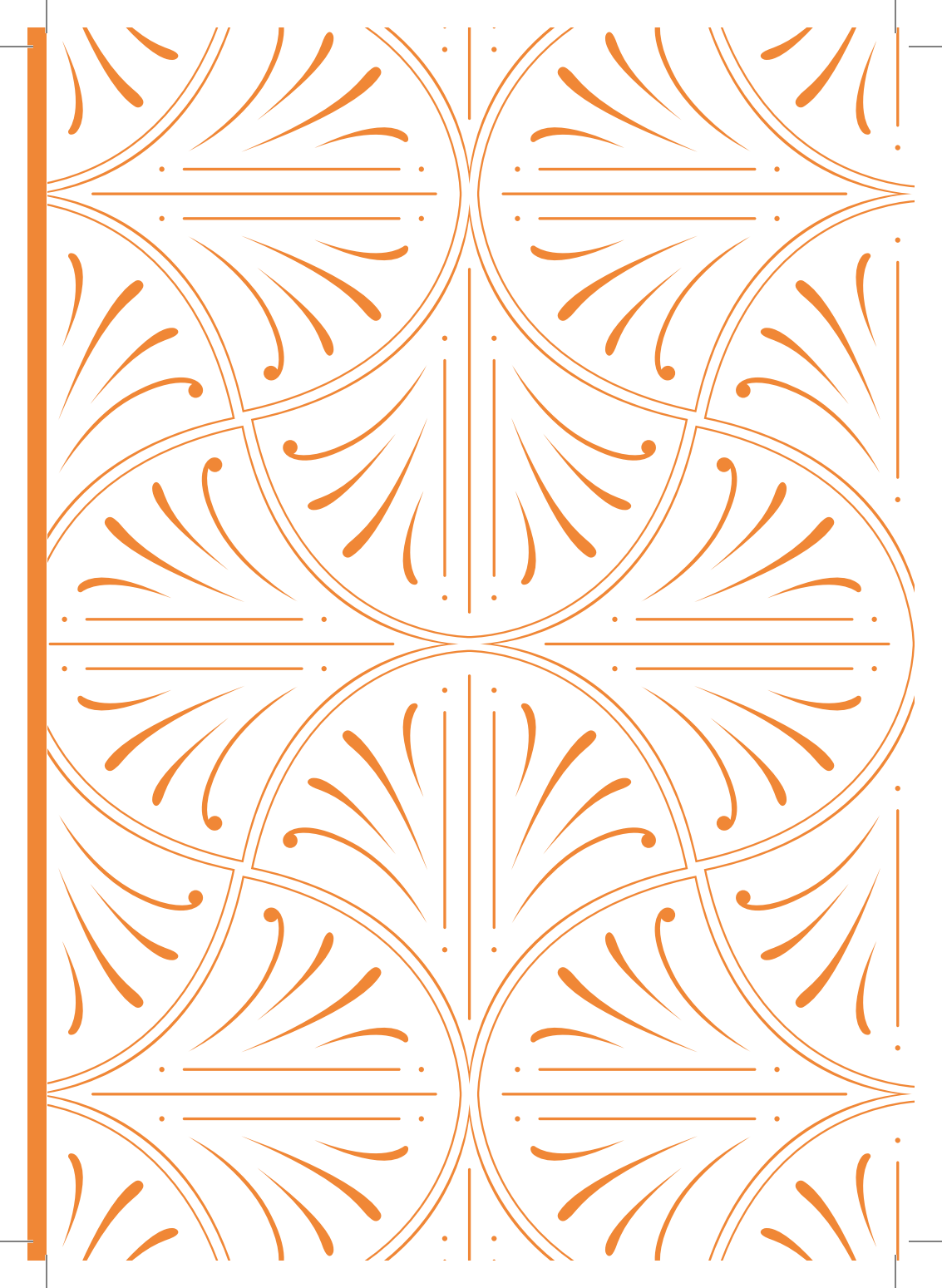
ר' דוד בן זכריה הלוי

סעי יונה ושמעיני בכנור נגני
ופצחי זמרי רני בשיר התבונני
ומהרי ואל תפני לדרך שוטני
קחי צידה ונסעה
ונתעדן ונשבעה
ונשתה מעינות דעה
ונשירה עלי נבל וזמר תתני

שתיתי לרעייתי בכוס האהבה
אחזתיה לעמתי לנגדי ישבה
ובקשתי ומצאתי לכל שאהבה
בלבה נדרשה תורה
אמת חכמה מפוארה
והמתיקו למי מרה
וממרה סעי ולכי באלים תחני

ואחר אעברה ימה להציף אורבי
ופניתי לבית עלמה מצאתי אורבי
הביאותיו לבית אמא לארץ הצבי
ולו שער מאד שחור
וצצתו צרור המור
וזיו פניו ינצח אור
ואמרתי לזונתי בתוך לבי חני

ימי חלדי אני אקרא אלהי מהרה
שלח לי ממך אורה ודרכי ישרה
והרם את דלות ברה עניה סוערה
והשקיפה בנחומים
אלי גוים שני עמים
ונחדיו יהיו תמים
וחיש האל יקותיאל וינון מהרה
והלליה

יום רביעי

א' בחשוון, 26.10

סיור בוקר: בעקבות יצחק בן צבי • **מושב בוקר:** הסטוריה, דת וחילון בעולמו של הנשיא השני • **מושב צהריים:** מי מפחד מפרחה ששון • **מופע צהריים:** דוניא - העתיד כבר כאן • **סדנאות לבחירה:** פסקול תרבות יהודית ישראלית, רוצים מצוינות? דברו זהות!, פדגוגיה מסורתית, סדנה לליקוט תפילות אבודות

סיור ערב: ניגונים מבית אבא • **מושב ערב:** והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע

מקום.סולם - פרפורמנס בתערוכה • **מושב לילה:** יהדות זה חינוך זה יהדות

מופע מרכזי: על גבול האור

יצחק בן צבי

איש העם ומוסד הנשיאות כסוכה לשבטי ישראל

8:15-9:15

בסיוורנו נשמע על הנשיא יצחק בן-צבי, הנשיא השני של מדינת ישראל, שבמידה רבה עיצב את דמותו של מוסד הנשיאות. הנשיא קלט את עליות שנות החמישים וידע בצניעותו, ממלכתיותו ומנהיגותו לקבל את השונה ואת האחר. הוא היה לראשון שהפך את אולם קבלות הפנים הרשמי של מוסד הנשיאות לסוכה לשבטי ישראל, מקום המרכז את תפוצות ישראל, תרבותם ומורשתם.

נבקר גם בבית החלוצות שהוקם על מקומו של משק הפועלות ונועד לסייע לנשים צעירות, עולות חדשות, להיקלט בחברה היישובית וללמוד מקצועות שונים. רחל ינאית בן-צבי, ג'ניה אוורבוך-אלפרין וחברותיהן במועצת הפועלות ובליגת נשים, הטביעו חותם בעיצוב חזותו ותכניו של מתחם עירוני ייחודי זה בעל משמעות חברתית ולאומית.

בין האתרים: מתחם יד בן-צבי, בית החלוצות (ללא ביקור בצריף הנשיא)

מדריכה • תרצה רבינוביץ

במסורת יצחק בן-צבי היסטוריה, דת וחילון בעולמו של הנשיא השני

10:00-11:30

יצחק בן-צבי, יוזם מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח ומייסדו, ראה לנגד עיניו את איסוף מורשתם של יהודי ארצות האסלאם ושימורה כמטרות נעלות וחיוניות. במושב זה נעסוק בהיבטים שונים של יחסו למסורת ולעבר היהודי בכלל, ולמסורות המזרח - בפרט. נעמוד על המתח שהתקיים בין גישתו המסורתית לבין עמדתו האידיאולוגית כמנהיג מפלגת 'פועלי ציון' בתקופת העלייה השנייה; נבחן את יחסו למסורותיהם של יהודי ארצות האסלאם; ואף נתבונן סביבנו – על צריף הנשיא – ונלמד כיצד מבטאים הצריף ותכולתו הייחודית את תפיסותיהם של בן-צבי ורחל ינאית בנושאים אלה.

מנחה • ד"ר חנן חריף, סגן ראשת מכון בן-צבי
שירה • הזמרת-יוצרת **ליאת יצחקי**

פרופ' נחם אילן • חוקר ההיסטוריה האינטלקטואלית של יהודי ספרד והמזרח בימי הביניים ובעת החדשה, המכללה האקדמית חמדת
יחסו של בן-צבי למסורות יהודי ארצות האסלאם

פרופ' (אמריטוס) ישראל ברטל • החוג להיסטוריה של עם ישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים
**"מכת מצומצמת לאומה השבה לתחייה ותקומה ממלכתית":
יצחק בן-צבי וקהילות יהודי אגן הים התיכון.**

תרצה רבינוביץ' • מנהלת תחום חינוך ופיתוח, ביה"ס ללימודי ירושלים ביד יצחק בן-צבי
צריף הנשיא כביטוי למסורתיות הרצאה דינמית

בדרכי חכמים וחכמות מענה היסטורי לשאלות אקטואליות

12:00-13:30 | צריף

בשנים האחרונות ישנו רנסנס תרבותי מפעים של מיזמים חינוכיים ותרבותיים החושפים את החברה הישראלית למורשתם של חכמי וחכמות ספרד והמזרח, המביאים לקדמת הבמה את הגותם, מנהיגותם דרכי חייהם במגוון רחב של פלטפורמות דיגיטליות ופדגוגיות. דמותם של חכמים וחכמות הייתה ועודנה מרכזית בחיי הקהילה והפרט. כמי שעמדו בצמתי חיים משמעותיים בחיי הקהילה היהודית, פסיקותיהם, הגותם ודרכי חייהם הם מעין גובע לחברה הישראלית. יוזמות אלו מעידים על שינויים ומגמות חברתיים של החברה הישראלית על הצורך לעסוק ולהעמיק בזהות היהודית ובייחוד למורשת אבות ואימהות. במושב זה נארח את הנציגים והיוזמים של שלושה ממיזמים אלו: 'חכימא', 'בת המזרח' והחכם היומי ונלמד על הפוטנציאל והתרומה החינוכית והחברתית שלהם ובפרט על מענה שהם נותנים לשאלות וסוגיות אקטואליות דרך נקודת מבט היסטורית בייחוד בין מסורת ומורשת למודרנה.

מנחה • אופיר טובול, איש תקשורת ויו"ר תנועת תור הזהב - הרשת המסורתית

ועורך הספר "קול התור - ציונות מסורתית ספרדית"

שירה • זיוה עטר, פייטנית יוצרת וזמרת

הרב יצחק שוראקי • רב קהילת "יד רמה" בשכונת בית וגן בירושלים;

ראש בית מדרש מרח"ב למנהיגות רבנית-חברתית בירושלים, כל ישראל חברים

עמוס זרוק • משורר, מנחה קבוצות, רכז תוכן יחידת מפת"ח -

מחקר ופיתוח, מיזם 'החכם היומי', כל ישראל חברים

שרה ב"ק • אשת תקשורת, ראשת מיזם 'חכימא' ומיזם 'אגדה' - סיפורי העם היהודי

חפציבה כהן-מונטגיו • חברה מייסדת, ערבות - נשים מחברות מסורת, מיזם 'בת המזרח'

דוניא - העתיד כבר כאן מהמזרח ועד המגרב - הרכב ילדים ומורים

13:30-15:00 | מתחם תחריר

הרכבי המחלקה למוזיקה מזרחית בקונסרבטוריון ובתיכון שליד האקדמיה למוסיקה ירושלים, תלמידים ותלמידות בגילאי 11-18, יבצעו תוכנית מגוונת של מוזיקה מזרחית שבמרכזה הנובה האנדלוסית. במשך למעלה משנה למדו התלמידים והעמיקו במוסיקה האלג'יראית הקלאסית והם יבצעו קטעים מ"נובה סיכא" - שירים עם מילים חדשות בעברית ללחנים המסורתיים, פרי עטם של משוררים שחלקם כתבו את המילים במיוחד לפרוייקט זה. בנוסף, יבצע ההרכב קטעים נוספים ממצרים, מרוקו ועוד.

ניהול מוזיקלי • גלעד ואקנין, מייסד 'דוניא'

יהל שלום • מעיין אושרי - פסנתר • מאיה הירשפלד - צ'לו • הלל בן ישי
שקד גילוף שרה פרבר - עוד • שרי סויסה - נאי • אייל הינדן • אליה צבר - מנדולינה
עמית שיף - גיטרה חשמלית • עדן נחום - קאמנצ'ה • זהר ברטוב - קונטרבס
איתי אסטרנאן - דרבוקה • נועם פולק - חצוצרה • אודיה אקוקה • ירוס אלמו - שירה

מורים ומלווים • הלל אמסלם - טאר • גלעד ואקנין - מנדול

**בשיתוף המחלקה למוזיקה מזרחית בקונסרבטוריון
ובתיכון שליד האקדמיה למוסיקה ירושלים**

מהלכה למעשה - התנסות בפדגוגיה מסורתית

בשנים האחרונות מתבצעת ברחבי הארץ עשייה חינוכית ואומנותית ענפה הנשענת על יסודות 'הפדגוגיה המסורתית'. אנו מזמינים אתכם לטעום מפירות עשייה זו, ללמוד על בסיסה ההגותי ולהתרשם מהניסיון שנצבר בשטח לאורך השנים.

15:00-16:30

רוצים מצוינות? דברו זהות! | כיתת רמי

מצוינות מתוך זהות - ניהול אתגרי חינוך בפריפריה

בשנים האחרונות, הציבה מערכת החינוך בישראל את נושא המצוינות בחינוך כערך. סדנה זו היא הזמנה לנקודת מבט נוספת המציעה דרך קצת שונה - 'מצוינות מתוך זהות'. מצוינות מתוך זהות מבקשת לראות את האדם על מכלול חייו - השקפתו, ערכיו ומורשתו כמבסס מצוינות. בכוחם של ההשקפה, הערכים והמורשת להשפיע לא רק על היותו של החניך 'אדם שלם' אלא גם על תרומתו לחברה הסובבת אותו מתוך מנהיגות וסולידריות חברתית. הסדנה היא הזדמנות ייחודית לאנשי חינוך ממגוון רחב של מעגלי השפעה ומעורבות בשדה החינוכי להתוודע לפדגוגיה ייחודית פרי ניסיונם רב השנים של שני מוסדות חינוכיים משמעותיים העובדים בפריפריה ומקדמים מצוינות חינוכית: ארגון 'כל ישראל חברים' המעודד מצוינות חינוכית ומנהיגות מקומית בפריפריה, מטפח יהדות ישראלית מחברת ויוצר חיבורים למסורת יהדות ספרד וליהדות צרפת; בסדנה נציג את עיקרי התפיסה ואת דרכי יישומה ונקיים רב שיח עם המשתתפים מתוך עולמם החינוכי ואתגרי השעה שלהם.

מנחים • משה שריקי, מנהל חינוך - כל ישראל חברים,

מוביל תכניות הכשרה למנהלים וצוותים חינוכיים בשדה ובאקדמיה

מיטל בראון-מנדלביץ', סמנכ"לית אסטרטגיה בקרן ליאון

בשיתוף כל ישראל חברים

שְׂאֵל אַבִּיךָ וַיִּגְדֶךָ זְקֵנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ | כִּיתת גאולה מרכז לפדגוגיה מסורתית

פדגוגיה מסורתית נכתבת ונלמדת מזה שנים רבות ומתקיימת בשדה החינוכי הפורמלי והבלתי פורמלי אך עדיין אינה זוכה לעדנה ולמקום שהיא ראויה לו במערכת החינוך בישראל. בסדנה זו נכיר את עיקרי החינוך והפדגוגיה המסורתית ואת אופני היישום שלה במערכת החינוך, תוך התנסות חווייתית מתוך ההגות ומתוך העשייה של ארגון 'כל ישראל חברים', היוצר, המוביל והשותף לפדגוגיה זו ומקדם טיפוח מצוינות חינוכית ומנהיגות מקומית בפריפריה, קידום יהדות ישראלית מחברת, ויצירת חיבורים למסורת יהדות ספרד וליהדות צרפת.

מנחות • חיה נאמן, מנהלת מפת"ח מחקר ופיתוח בכל ישראל חברים
שושי פרץ, מנהלת תוכנית מורשה, כל ישראל חברים

בשיתוף כל ישראל חברים

סדנה לליקוט תפילות אבודות | גלריה מרכזית סדנה אינטראקטיבית בתערוכה

בסדנה נתחבר למקום ממנו התפילה מגיעה בתוכנו, ונחפש את האפשרות לחבר לה מילים/מנגינה/תנועה דרך דמיון מודרך, שאלות, ליקוט של מילים והשראות מעולם החסידות וההייקו היפני, נייצר מאגר תפילות אישי וקולקטיבי.

מנחים • משה ולדמן, מוסיקאי, יוצר שותף של התערוכה "היכל תפילות אבודות"
רות חוף, יוצרת שותפה של התערוכה, כותבת ובמאית

שירת האדם - שירה, פיוט

ומוסיקה במרחב הבית ספרי | צריף

מפגש חווייתי להיכרות עם תוכנית "פסקול תרבות יהודית-ישראלית"

"ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם
למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל" (דברים לא, יט)

"על גדות הירדן בימים אחרים / גדלתי בין עוד אנשים ששרים / הם שרו בלילה החם כדי
לעודד את רוחם / והם שהשאירו לי את השירים שלי..." (יורם טהרלב, "שירו")

השירה והמוסיקה מהווים מרכיב מרכזי בזהות האישית והקולקטיבית של כל אדם. בפרט, במורשת היהודית הייתה השירה מרכיב מרכזי בחוויה החינוכית והקהילתית. הוראת היהדות והנחלתה לאורך הדורות נעשתה תמיד בשילוב ניגון ושירה – בתחומי המקרא, ספרות חז"ל ובוודאי בתפילה, בשירה ובפיוט. ושוב וביתר שאת והתחדשות עם התחייה הלאומית והציונות. כהמשך טבעי לכך אנו מאמינים שהשירה והניגון צריכים להיות מרכיב בזהותו האישית והמקצועית של כל איש חינוך וחלק מארגז הכלים שלו, במיוחד בהוראת מקצועות היהדות והרוח.

בשנים האחרונות, בשיתוף משרד החינוך ושותפים נוספים, פותחו תוכניות שונות בתחום השירה והפיוט, ובראשן "שירים ושורשים" ו"שיר של יום" בחינוך היסודי ובחטיבת הביניים, ו"בואי לגני" בגיל הרך. במקביל הלך והתפתח שיח הממקם את השירה כמרכיב משמעותי ואינטר-דיסציפלינרי ששותפיו העיקריים הם תחומי הרוח – מורשת ומוסיקה.

בהמשך לכך, בשנה האחרונה יצאה לדרך התוכנית "פסקול תרבות יהודית ישראלית" המבקשת לבנות רצף פדגוגי לשילוב השירה והפיוט מכלל מסורות וקהילות ישראל במרחב הבית ספרי, מהגן ועד חטיבת הביניים, בזיקה ישירה לתכניות הלימודים בתרבות יהודית-ישראלית ובמוזיקה.

בסדנה יציגו מובילי התוכנית את החזון ואת המבנה הכללי של התוכנית, ונחווה שיעור לדוגמה.

מנחים

יאיר הראל • מוסיקאי ומורה, מייסד ועורך ראשי של "הזמנה לפיוט" מבית סנונית
אריאל אביב • מדריך מרכז פיתוח תוכן ומורים בתרבות יהודית-ישראלית, משרד החינוך,
מרצה למחשבת ישראל
יוחאי עדן • מנחה בתרבות יהודית ישראלית, עורך וכותב תוכן ופייטן

בשיתוף 'הזמנה לפיוט' מבית סנונית
תרבות יהודית ישראלית, אגף מורשת במשרד החינוך
הפיקוח על החינוך המוסיקלי, אגף אמנויות במשרד החינוך
קרן מתנאל

ניגונים מבית אבא מסורות ניגונים ופיוטים

16:30-18:00

סיוור בעקבות מסורות, ניגונים ופיוטים בשכונות 'לב העיר' שזכו לכינוי 'נחלאות'. בין חצרות הבתים נכיר את הפסיפס האנושי המגוון, נשמע על מנהגי העדות ונאזין לצלילים המייחדים כל אחת מהן. נצעד בעקבות משמע האוזניים בליווי נגן עוד מקצועי. בין האתרים: שכונות הנחלאות

מדריכה • רעות אשכנזי
נגן עוד • אופיר כהן

והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע בעקבות החלטת המל"ג על הקמת תחום הדעת - חקר והוראת מורשת ותרבות יהדות ספרד והמזרח

17:00-18:30 | צריף

במושב חגיגי זה, בהובלתה של פרופ' חביבה פדיה, אנו מארחים את נציגיהם של שלושה מוסדות אקדמיים בישראל שפתחו השנה שלוש תוכניות חדשות, במסגרת החלטת המל"ג להכרה בלימודי מורשת ספרד והמזרח כתחום דעת נפרד באקדמיה. העובדה שתוכניות אלו נפתחו מיד לאחר החלטת המל"ג מעידה על הצורך 'והרעב של השטח' ועל הנכונות לחולל שינוי במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. מתוקף כך שחברי הצוות של ועדת המשנה למורשת ספרד של המל"ג בראשות פרופסור פדיה קיבלו מינוי מחודש להמשך פעילותם, כינסנו את המובילים בעשייה זו כדי לדון בציפיות, בשאלות ובחזון שלהם לתקופת הכהונה הבאה של הוועדה ולחשוב כיצד ניתן להטמיע את החזון ולהפכו להיות בר קיימא. במושב זה נעמיק בשאלה כיצד חקר מורשת ספרד והמזרח עשוי לעדכן ולהרחיב את הסיפור והשפה היהודית - ישראלית במרחב הציבורי ובמערכות החינוך הממלכתיות, להעמיק את הידע בזיקה לתפיסת העולם המסורתית.

מנחה • גל גבאי, אשת תקשורת ופעילה חברתית

שיחה בהשתתפות:

פרופ' חביבה פדיה • פרופסור מן המניין במחלקה להיסטוריה של עם ישראל, ראש מרכז אלישר לחקר תרבות יהדות ספרד והמזרח באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, יו"ר הוועדה לקידום מדעי הרוח בישראל מטעם המל"ג וראשת הצוות למורשת ספרד והמזרח במל"ג.

פרופ' ניסים אוטמזין • דיקן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה העברית בירושלים התוכנית בלימודי יהדות ספרד והמזרח' החוג להיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו, האוניברסיטה העברית

ד"ר אורית ואקנין-יקותיאלי • היסטוריונית ואנתרופולוגית של צפון אפריקה ויו"ר מרכז הרצוג לחקר המזרח | התוכנית לתואר שני 'מבטים מן המזרח' אוניברסיטת בן גוריון

פרופ' שמואל רפאל • דיקן הפקולטה למדעי היהדות באוניברסיטת בר-אילן | תואר שני במחלקה לספרות של עם ישראל, במגמת לאדינו - הובלת תרבות והנחלתה, מכון סלטי לחקר הלאדינו אוני' בר אילן

רועי פולקמן • ח"כ לשעבר, חבר מל"ג, יזם ויועץ אסטרטגי על קידום מדיניות ושינויים משמעותיים באקדמיה בישראל

מקום. סולם

**אירועי תפילה מקוריים בחלל התערוכה - היכל תפילות אבודות
אמני פרפומנס מובילים תפילת רבים - בגוף, בקול, ובצורת האות**

18:45-19:00

קול צרוף האות • אמנית הקול יוספה זאוש

חינוך מסורתי כמענה לאתגרי מערכת החינוך הממלכתית

19:15-20:15 | אודיטוריום

המושב יעסוק באופנים שהמסורתיות יכולה להוות בהם מענה לאתגרים העומדים בפני מערכת החינוך, באמצעות תפיסה ממלכתית-מסורתית השמה דגש על מעמדו המרכזי של החינוך במסורת היהודית, צמצום פערים חברתיים, זהות משותפת והדגשת החשיבות בין זהות למציאות ובין מסורת למודרנה.

מנחה • תמר איש שלום, עיתונאית ומגישת מהדורת השבת בחדשות 13

שיחה בהשתתפות:

ד"ר יהודה מימון • חבר סגל בכיר - מכון מנדל למנהיגות חינוכית, ממובילי תנועת 'תיקון'

ד"ר מיכל טביבאן-מזרחי • ראש מרכז מנור מבית יוזמת המאה, לשעבר סמנכ"לית

אסטרטגיה ותכנון במשרד החינוך

אלי ברקת • מנכ"ל אליאנס 'כל ישראל חברים', איש חינוך וחברה

גל פישר • מנהל תחום חינוך, יד הנדיב

מגיבה

ד"ר מירי שליסל • יו"ר המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך

על גבול האור

פרויקט שירת הבקשות של תחריר מארח את מוסא ואודהליה ברלין

מתחם תחריר | 20:30-22:00

בלילה, מתוך הדומיה, מתעוררים הלבבות מהמזרח ועד המערב אל שירת הבקשות. שירה שנשתמרה מימי הביניים וממשיכה עד היום לצד מסורות חדשות בנות עשרות שנים. הלילה נפגיש אתכם עם ארבע מסורות פיוט עתיקות: "שירת הבקשות" החלבית, "שיר יידודת" ממרוקו, "שבחות" מבבל ו"מפטירים" מטורקיה, בביצוע פייטנים ומוסיקאים נפלאים, משלל מסורות הפיוט, שבקולם ובנגינתם מביאים את ההווה המוסיקלית של תוככי בית הכנסת המסורתי אל ישראל כאן ועכשיו.

לאשונה מארחת חברת הבקשות של תחריר את אמני הניגון החסידי מוסא ואודהליה ברלין. יחד הם יפגישו את ניגוני החסידים משולחנות השבת וניגוני געגועים משעת "רעוא דרעוין" (רצון הרצונות) המושרים בזמן שקיעת החמה, ברגיעה האחרונים של השבת, עם שירת הבקשות מעלות השחר, משקיעה ועד זריחה.

בהשתתפות חברת הבקשות של 'תחריר' ואורחים

יהלה לחמיש ויאיר כוכב • שירה ופיוט

אליהו דגמי • גיטרה, עוד וסאז

אביתר חרמש • בס

יערה בארי • קמנצ'ה

חנני זית • נאי וכלי נשיפה

דוד דגמי • תופים וכלי הקשה

אורחים:

מוסא ברלין • קלרינט ושירה

אודהליה ברלין • שירה וקלידים

יאיר כוכב, תחריר • ניהול אמנותי, ייזום והפקה

אל מסתתר | ר' אברהם מימין

אל מסתתר בשפירי חביון
השכל הנעלם מכל רעיון
עלת העלות מכתר בכתר עליון
כתר יתנו לך יי

בראשית תורתך הקדומה
רשומה חכמתך הסתומה
מאין תמצא והיא נעלמה
ראשית חכמה יראת יי

נא הקם מלכות דוד ושלמה
בעטרה שעטרה לו אמו
כנסת ישראל כלה קרואה בנעימו
עטרת תפארת ביד יי

חזק מיחד כאחד עשר ספירות
מפריד אלוף לא יראה מאורות

יְדִיד נֶפֶשׁ ר' אלעזר אזכרי

יְדִיד נֶפֶשׁ אֵב הַרְחָמֵן
מִשֶׁךְ עֲבָדְךָ אֶל רְצוֹנְךָ
יְרוּץ עֲבָדְךָ כְּמוֹ אֵיל
יִשְׁתַּחֲוֶה מוֹל הַדָּרֶךְ
כִּי יַעֲרֹב לוֹ יְדִידוֹתֶךָ
מִנֶּפֶת צוּף וְכָל טַעַם

הַגְּלָה נָא וּפְרֹשׁ
חֲבִיב עָלַי אֶת סִכַּת שְׁלוֹמְךָ
תְּאִיר אֶרֶץ מְכַבֹּדֶךָ
נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בְּךָ
מֵהַר אֶהוֹב כִּי בָא מוֹעֵד
וְחַנְּנֵי כִימֵי עוֹלָם

אבני אקדח | סימן אברהם (מחברו לא ידוע)

אבני אקדח שים שערי וגילי כסף
כלתה נפשי לחצרי כי רב הכסף
טוב לי מצהלות אבירי מאלפי כסף

שארית יוסף חי אלי היה מאסף
עליכם יוסף חי אלי אלף פעמים

בשמחה חיש תחדני גילת ורגן
על לב כחותם שימני אשורי כונן
צדקתך תהגה לשוני חסדך ארגן

שארית יוסף...

רפדוני בתפוחים תפוחי זֶהב
בתוך מגדנות מרקחים מצפים זֶהב
אקטיר סמים ממלחים על מזבח זֶהב

שארית יוסף...

אודה לאל לבב חוקר

ר' שמעיה קוסון

אוֹדָה לְאֵל לִבָּב חוֹקֵר בְּרֵן-יַחַד כּוֹכְבֵי בִקְר

שִׁימוּ לֵב עַל הַנְּשִׁמָּה לְשֵׁם שְׁבוּ וְאַחֲלָמָה
וְאוֹרָה כְּאוֹר הַחֲמָה שְׁבַע־תִּים כְּאוֹר בִּקְר

מִכֶּסֶּא כְבוֹד חֲצָבָה לְגִיור בְּאַרְץ עֶרְבָה
לְהַצִּילָה מִלְּהִבָּה וּלְהַאֲיִרָה לְפָנוֹת בִּקְר

עוֹרוּ נָא כִּי בְכָל לַיְלָה נִשְׁמַתְכֶם עוֹלָה לְמַעַלָּה
לְתַת דִּין חֲשַׁבּוֹן מִפְּעֻלָּה לְיוֹצֵר עֶרֶב וּבִקְר

....

וְהַחֲיוּ הַעֲנִיָּה יַחֲיִידָה תִּמָּה וְנִקְיָה
וְאַשֶׁר נִפְשׁוּ לֹא חִיָּה אִיךְ יִזְכָּה לְאוֹר הַבִּקְר

נָעַם ד' לְחַזוֹת נֹזְכָה

וּבִשְׁנָה הַזֹּאת

בְּשִׁמְחוֹת תַּחַת רְגָזוֹת בִּקְר תִּשְׁמַע קוֹלִי בִּקְר

יוצר יחידתי ר' משה זכות

יוצר יחידתי לו אתנה דודי
אחסה בזיו סתר עליון
בצל שדי

גמר ביום ששי את
כל אשר עשה
ראה והנה טוב כל מחזה שדי

למיתחלי חסדו גנז מאור טובו
מזהיר כזהר על הרים
חיו שדי

אוהיל לצור אל חי יגמור שנות החל
לשבות בשבתו אז יעלוז שדי

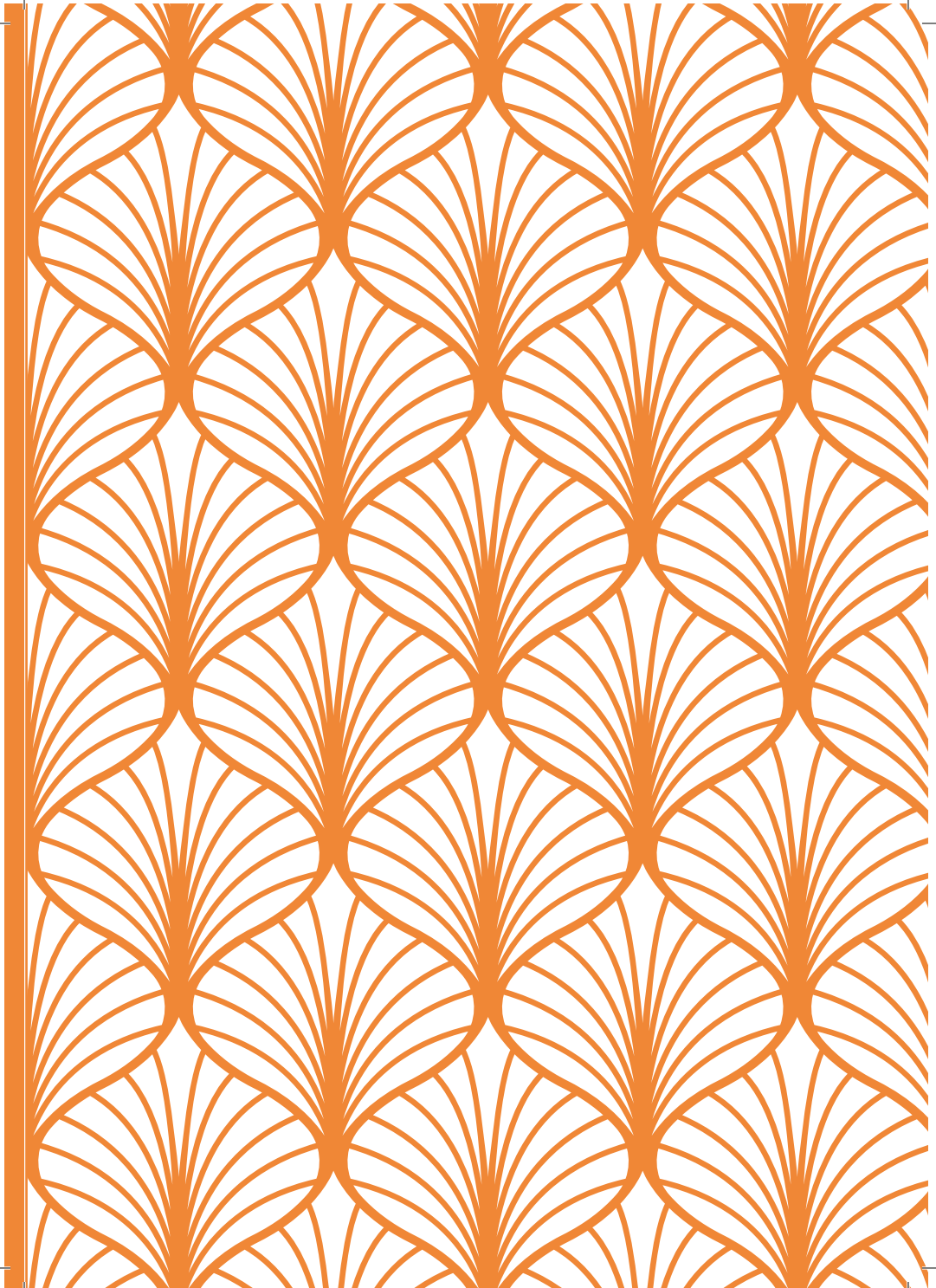
ישמח הר ציון מחברו לא ידוע

ישמח הר ציון ותגלגלה בנות יהודה
ושכן בקרבה כי אתה אל תתן הודה

אל אל אל... אור האר לילי
יה אל לילי בנות יהודה

היה לה חומת אש סביב לשמרה ולעבדה
כונן שבתה חגה חדשה וגם מועדה

אל אל אל... אור האר לילי
יה אל לילי בנות יהודה

יום חמישי

ב' בחשוון, 27.10

מושב בוקר: מסורות וטקסים ישראלים • **סיור צהריים:** בעקבות הרב עובדיה יוסף בשכונת הבוכרים • **מושב צהריים:** הייחוד והיחד • **מופע צהריים:** פולקעס **שולחן עגול:** יחד שבטי ישראל • **שיח גלריה:** מסורתית ודמוקרטית
סיור ערב: ונמשכת שיירה - מגוון קהילות יהודיות בשכונת בקעה
מושב ערב: מסורתיות בעם היהודי • **מקום.סולם** - פרפורמנס בתערוכה
מושב חותם: מסורתיות וממלכתיות • **מופע מרכזי:** פירקת אל נור ואורחים

מקהלתיות לממלכתיות מסורות וטקסים מתחדשים בישראל

10:00-11:30 | צריף

הקמת המדינה והדרישה ליצירת תרבות ממלכתית ולמיסוד מסורות וטקסים לאומיים הביאו לדחיקתן, ולעיתים אף להיעלמותן של מסורות יהודיות שונות. עם זאת, במהלך העשורים האחרונים אנו עדים לתחייה של מסורות קהילתיות ולהשתלבותן בתרבות הישראלית. המושב יעסוק במפגש של קהילות ומסורות יהודיות עם המציאות הישראלית, ועל השלכותיו של מפגש זה על עיצובם המחודש של מסורות וטקסים בישראל.

פרופ' נסים ליאון • המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן
דברי מבוא והנחייה

פרופ' חזקי שוהם • התוכנית ללימודי פרשנות ותרבות באוניברסיטת בר אילן
מכון שלום הרטמן
"יום העצמאות - ממודל ממלכתי למודל 'עממי'?"

אסתר ישעיהו • בתו של ליקה כהנת קס איילין מנשה אדגואיצ'אז צ"ל,
פעילה לשימור מורשת "ביתא ישראל" בתרבות היהודית והישראלית
חג הסגד

לורה טלינובסקיה • סמנכ"ל מכון שחרית וממייסדי דור 1.5
נוביגוד ישראלי

שי אברמסון • חזן, זמר ומוסיקאי, משמש בתפקיד החזן הראשי לצה"ל
וכחזן הממלכתי בישראל
אתגר יצירת שפה טקסטית ממלכתית - ישראלית

בעקבות הרב עובדיה יוסף

סיור בשכונת הבוכרים

12:00-14:00

הרב עובדיה יוסף, הרב הראשי הספרדי וחתן פרס ישראל (1970), נחשב בעיני רבים לבכיר הרבנים בדורו, וכונה בפי תלמידיו 'מרן' ו'פוסק הדור'. בסיור נברר מה היה סוד כוחו, ומה הפך את דמותו למיוחדת במינה? נסייר בשכונת הבוכרים, נעבור בין המקומות שבהם פעל הרב עובדיה יוסף, ונספר את סיפורה המרתק של השכונה שנבנתה לפני כמאה שנה כאחת השכונות היפות והמרשימות בארץ. בין האתרים: שכונת הבוכרים

מדריך • ד"ר אליהו אהרון

הייחוד והיחד - מורשות מבקשות גשר מושב חגיגי לרגל השקת הספר

12:00-13:30 | צריף

הספר "הייחוד והיחד: מורשות מבקשות גשר" שערכו מאיר בוזגלו ויפה בניה, מקבץ טקסטים אישיים, פוליטיים ועיוניים שנכתבו בידי אקדמאים, אנשי ונשות חינוך ורוח ופעילים חברתיים, יהודים וערבים. רוב המאמרים המקובצים בספר הם תוצר של תוכנית "הייחוד והיחד" – תוכנית עמיתים ליצירה תרבותית במרחב בין-דתי, שהתקיימה במהלך 2019 במסגרת תנועת "תיקון" בשיתוף קרן מתנאל. המאמרים נכתבו וכונסו לספר במסגרת בית יוצר ישראלי מבית פנימה. הספר מבקש להרחיב את המבט מעבר לממד הפוליטי הצר והוא מהדהד תקופות שונות בהיסטוריה הארוכה של יהודים ומוסלמים. הנחת היסוד של קובץ זה היא שיש בידי המורשות השונות להציע פרשנויות נאמנות לאמנות הייחוד, אשר מקדמות הוויית יחד אנושית ושוחרת טוב. המאמרים שוזרים יחדיו סיפורי זהות, חזונות חינוכיים, חברתיים ופוליטיים, אירועים היסטוריים וסיפורי חיים של דמויות, שאלות ודילמות של קיום משותף.

מנחה • יפה בניה, מרצה בקריה האקדמית אונו,
עמיתת-מחקר במכון הרטמן ועמיתה בבית יוצר ישראלי

דוברים

פרופ' יוסי יונה • אוניברסיטת בן גוריון
מר מלחם בדר • מנהל ביה"ס 'אבדאע' למדעים ולאמנויות, מזרח ירושלים, מנהל 'בית אלחכמה' (בית החכמה) מגמה על אזורית לתלמידים מצטיינים במדעי הרוח במזרח ירושלים

מגיבים

רדא ג'אבר • מנהל מרכז אמאן, המרכז הערבי לחברה בטוחה
שירה אוהיון • אשת חינוך וחוקרת יהדות המזרח וספרד
בשילוב קריאה אמנותית של פרקי תפילה בעברית וערבית

בשיתוף קרן מתנאל ובית יוצר ישראלי מבית פנימה

הפולקס כליזמר בלקני - ישראלי עכשווי

13:30-15:00 | מתחם תחריר

להקת "פולקעס" היא להקה ירושלמית המורכבת משבעה נגנים, ומנגנת מוזיקת עולם עם דגש על כליזמר וניגונים מסורתיים.

"פולקעס" גדלה בין כתליה של העיר ירושלים, וצמחה בבית הספר למוזיקה ושקט בשנת 2018. הלהקה מנגנת מוזיקת עולם אינסטרומנטלית עם דגש על יצירות מאזור הבלקן, וכבר הספיקה לכבוש במות פסטיבלים ברחבי הארץ ובעולם כמו: Expo Duba Nuits D'afrique - Montréal, Niagara falls Jazz Festival, Le festif de baie - Canada- Quebec city InDnegev ועוד.

המופע המוזיקלי של הלהקה לוקח את המאזינים למסע בלקני משכר, שנע בין מקצבים אפריקנים למנגינות מזרח אירופיות. הקצב והגרוב של 'פולקעס' לא נותנים לשום ישבן להישאר על הכיסא!

יוסף שטרית - סקסופון אלט • **שבח סמואל** - סקסופון טנור • **מאיר קליינר** - קלרינט
נדב צימנד - עוד • **נבו קסטיאל** - גיטרה • **גלעד פריד** - בס • **תובל חיים** - תופים

יחד שבטי ישראל ממלכתיות ומסורתיות כפתרון לאתגר השבטיות

15:00-16:30 | צריף

כיצד מעניקה הממלכתיות פתרון לאתגרים שמציבה השבטיות בפני החברה בישראל?
האם המסורתיות היא פוטנציאל לפיתוח ולחיזוק הממלכתיות הישראלית?
רב-שיח בהשתתפות דמויות מובילות בחברה הישראלית.

מנחה • חן ארצי סרור, עיתונאית ידיעות אחרונות
ומנהלת תוכנית מנדל למנהיגות בתרבות יהודית

בהשתתפות:

אמי פלמור • מנכ"לית משרד המשפטים לשעבר
פרופ' ידידיה שטרן • נשיא המכון למדיניות העם היהודי (JPPJ)
ופרופ' למשפטים באוניברסיטת בר-אילן
ד"ר גלי סמבירא • יזמת חברתית, שחרית ולחיות יחד, הנכדה של סבתא טוני
גרשון הכהן • אלוף במיל'
עמיחי דנינו • יעץ אסטרטגי וסמנכ"ל חברת אינבוקאפ

מסורתית ודמוקרטית

שיח גלריה בתערוכה

בחלל התערוכה | 15:00-16:30

משחק בהיסטוריה חלופית מאפשר לנו הרבה יותר משעשוע אינטלקטואלי. הוא פותח לנו שער של געגוע לעתיד. המשתתפים בתערוכה "מסורתית ודמוקרטית" לקחו ברצינות גמורה (אבל לא מדי...) את המשימה, ועיצבו פרשנות מרתקת, מעוררת מחשבה ורגש, לסמלי המדינה ולמוטיבים העיצוביים שמלווים את כולנו כישרלים. מה שנותר לנו הוא לחלום, וגם לפעול למען שפה גרפית ישראלית מעודכנת - כזו שתבטא את השינויים שעוברת החברה הישראלית, שבה בדור האחרון אותה מורשת מושתקת של מסורתיות ספרדית, פרצה ועלתה ממעמקי התת מודע הקולקטיבי היהודי-ישראלי שלנו.

בהשתתפות:

הדר ממרוד • אוצרת שותפה של התערוכה
ד"ר נירית שלו כליפא • מנהלת המחלקה להיסטוריה חזותית,
אוצרות ותיעוד ביד יצחק בן-צבי

ונמשכת שיירה היהדות לגווניה

16:30-18:00

מסילת הרכבת ההיסטורית של ירושלים מזמנת לנו מפגשים בין קהילות, עדות ודתות שונות. נלך לאורך המסילה, נשמע על המגוון העשיר של הזרמים ביהדות, על עולמם הפנימי, על אמונותיהם, ונתהה על מקומה של המסורת והמסורתיות. בין האתרים: פארק המסילה, שכונת בקעה

מדריך • יהושע וייסברג

מסורתיות בעם היהודי הצעת המסורתיות למול לאתגרי השעה בקרב יהדות ארה"ב

17:00-18:30 | צריף (המושב ייערך באנגלית)

הזהות "יהודי מסורתי" מוכרת כיום בעיקר בישראל אך האמת היא, שגם בארה"ב רבים אינם מזוהים את עצמם באופן מובהק עם זרם זה או אחר ומחפשים בית חדש לזהות היהודית שלהם.

מושב זה מתמצת את השיח שנערך בין שותפים ומנהיגים מהארץ ומארה"ב בחצי השנה האחרונה, סביב מקומה של המסורתיות בקהילות העם היהודי ברחבי העולם. ביקשנו לבחון מה יכולה להיות הבשורה של המסורתיות ליחידים וקהילות שונות ביהדות ארה"ב.

הצעה עתיקה-מעודכנת לזהות יהודית שאינה מתמיינת לזרמים הקיימים ואולי אף מבקשת הגדרה יהודית רחבה שאינה מצטמצמת לזרם כזה או אחר.

זהות יהודית המבוססת על רצף ארוך שנים, שאינה מתימרת או שואפת לייצר זרם חדש; יהדות המקיימת מערכת יחסים טבעית בין מסורת ומודרנה;

מורשת ופרקטיקה יהודית עשירה הנותנת מקום וביטוי למסורות השונות ממזרח וממערב. ומה מקומה של המסורתיות הספרדית בהשמעת קול חדש בשיח היהודי בארה"ב.

מנחה • נעמה קלר, מנהלת בית הספר ללימודי העם היהודי, מוזיאון אנו

בהשתתפות

הרב דניאל בוסקילה • ראש המרכז החינוכי הספרדי

מסורת עם חזון: יהדות ספרדית למאה ה-21

ד"ר מיכל ביטון • רעמיתה בכירה במרכז קוגוד של מכון שלום הרטמן בצפון אמריקה וראש

קהילת 'הדאונטאון מניין' בניו-יורק

שגשגן ואתגריהן של הקהילות המסורתיות-מזרחיות בארצות הברית

הרב רולי מטלון • רב וראש קהילת בני ישורון בניו יורק

עקרונות המסורתיות בעולם ליברלי ובקרב יהודים

וקהילות שאינם משתייכים לזרמים הקיימים

ד"ר יקיר אנגלנדר • מנהל בכיר ב-IAC הקונסוליה הישראלית אמריקנית,

של תוכניות גוונים וחינוך למנהיגות

אתגר הזהות היהודית של קהילת ישראלים בארצות הברית

מקום. סולם

אירועי תפילה מקוריים בחלל התערוכה - היכל תפילות אבודות

אמני פרפומנס מובילים תפילת רבים - בגוף, בקול, ובצורת האות

18:45-19:00

צל תחנונים • המוזיקאי משה ולדמן, עוד - שרה ולדמן

מושב חותם חגיגי - מסורתיות וממלכתיות הצעה חדשה לממלכתיות ישראלית

19:15-20:15 | אודיטוריום

המסורתיות ניצבת על פרשת דרכים בין הפיכתה לעוד שבט בחברה הישראלית או שמא לעל-שבט שיש בכוחו לחזק את הקשר בין חלקי החברה הישראלית ולרפא את הקיטוב שבה. האם נכון לשאוף לצמצום הממלכתיות למינימום המאפשר לכל שבט לחיות את חייו, או לקדם מרכז רחב המחזק את הזהות המשותפת מבלי למחוק את מגוון הקולות? כיצד יכול החיבור בין ממלכתיות ובין מסורתיות לקדם את התפיסה הממלכתית באופן שמעמיק את השפה המשותפת ופונה מחדש לקהלים מגוונים בחברה בישראל ובכך אף להוות תיקון היסטורי לתפיסת כור ההיתוך.

במושב הסיכום של הכנס, מספר ימים לפני הבחירות החמישיות בשלוש השנים האחרונות, ינסו דוברים ומנהיגים בולטים בחברה הישראלית, להציע חזון ותקווה.

מנחה • אסף ליברמן - עיתונאי. מגיש "קלמן ליברמן" ברשת ב' ו"זמן אמת" בכאן 11
ברכות • נתנאל איזק, מנכ"ל משרד ירושלים ומורשת

שיחה בהשתתפות:

פרופ' מאיר בוזגלו • יו"ר תנועת תיקון

אירינה נבזלין • יו"ר דירקטוריון אנו - מוזיאון העם היהודי, נשיאת קרן נדב,

מייסדת ויו"ר חברת IMPROVATE

שירין נאטור חאפי • מנהלת האגף לחינוך בחברה הערבית, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך

טל אוחנה • ראש עיריית ירוחם

פירקת אלנור עם סגיב כהן ואופיר בן שטרית

מופע חותם

20:30-22:00 | מתחם תחריר

בתוכנית מיוחדת, החותמת את כנס ירושלים למסורתית, תזמורת פירקת אל-נור מאתגרת את גבולות הצליל הישראלי ומחברת בטבעיות פשוטה ומורכבת כאחד, את צלילי המזרח התיכון בעברית ובערבית, את עולם הפיוט והשירה העברית החדשה. פירקת אלנור (תזמורת האור / האש) היא תזמורת למוסיקה קלאסית ערבית ומזרחית, בתזמורת מנגנים יחד מוסיקאים יהודים וערבים מכל קצות הקשת החברתית והגיאוגרפית בישראל.

פירקת אל-נור נוסדה מתוך חלום לקדם את המוסיקה הקלאסית הערבית והמזרחית בישראל, מתוך אהבה למסורת המוסיקלית העתיקה ואמונה במוסיקה כשפה על זמנית המסוגלת לחבר בין עמים, אמונות ודתות.

פירקת אל-נור ממשיכה את פועלה של תזמורת 'קול ישראל בערבית' האגדית בניצוחו של זוזו מוסא, שפעלה בארץ במשך עשרות שנים עד לסגירתה בשנות ה-90. חלק מנגני פירקת אל-נור הם תלמידים ישירים של גדולי האומנים של אותה תזמורת.

ייחודה של התזמורת הוא הן בפסיפס האנושי שבה, הן ברפרטואר המגוון שלה – מוסיקה ממרוקו, מצרים, עירק, ישראל, סוריה ולבנון, לצד פיוטים ומוסיקה ישראלית, הן בערבית הן בעברית.

בשנים האחרונות הפכה התזמורת לשגרירה של מדינת ישראל ברחבי העולם ובפרט בארצות ערב, מדובאי ועד קהיר.

תזמורת פירקת אלנור:

מנכ"לית ומנהלת אמנותית - חנה פתיה • מנהל מוסיקלי ומנצח - אריאל כהן
סולנים אורחים - סגיב כהן, אופיר בן שטרית

ברחובנו הצר מילים: יורם טהר לב לחן: יאיר רוזנבלום

בירושלים ישנו
איש, לגמרי לא צעיר,
שכונה הרבה בתים
בכל פנות העיר

הוא מכיר כל סמטה,
כל רחוב ושכונה,
הוא בונה את העיר
כבר שבעים שנה

והוא חולם כי, כמו שאַת העיר בנה
יניח למקדש את אבן-הפנה
על כפיו אותה יביא
לאליהו הנביא

והוא יושב ומחכה לו...

ברחובנו הצר
גר נגר אחד מוזר
הוא יושב בצריפו
ולא עושה דבר

איש אינו בא לקנות
ואין איש מבקו,
ושנתיים שהוא
כבר אינו מנגר

והוא חלום אחד נושא עוד
בלבבו...

לבנות כסא לאליהו שניבוא,
על כפיו אותו יביא,
לאליהו הנביא

והוא יושב ומחכה לו...

למולדת שובי רני

מילים: אשר מזרחי

לחן: תוניסאי

למולדת שובי רני צהלי בת יפהפיה
בתזכך אתן משכני בניי על הר המורה

אורי נאווה כי בא אורך ושכחי ימי שפלותך
עורי יפה שירי שירך כי תמוי ימי גלותך
ובנה אולמך ודבירך שמה על ארץ צביה

שובי אל משכנותיך שובי את ואני אשובה
ואגאל את שביתתיך ויהיו לאלפי רבבה
ארחם על אדמותיך ותהי לגפן פריה

רעיה חביבה עדינה גילי שמחי שיר דברי
פרחי כציץ כשושנה ודגי ורבי עשי פרי
כי הגאלה נכונה ואשלח יגון נאליה

איילת חן

מילים: ר' שלם שבזי
לחן: רמי דנוך

איילת חן בגלות תסמכני
ובלילה בתוך חיקה מלוני

לכוס יינה אני תמיד מזומן
ונתערב חמד יינה בייני

שתו דודים לעומתי ושכרו
והעירו לשכל רעיוני

בהיכל בת מלכים הכבודה
ושולחנה מזומן להמוני

זמן הפריד לכל רעים ודודים
אבל דודי באהבה ימשכני

יקשר חן וחסד על גברת
במעגל חן וחסד יזכרני

עוד יום יבוא

מילים: יורם טהרלב

לחן: אברהם דוד הכהן

עוד יום יבוא ונשתה יחדיו לחיים
בעיר ציון היפה ירושלים
וכשהיום יבואה
יונה תעוף גבוה
ישוב הזמר אל ביתו
כולנו נזמר אותו.

זמר בודד הוא הלב
ללא מולדת
על מיתרי זכרונות
ידו רועדת
בואי אלי ציפור קטנה
ושירי את המנגינה.

עוד יום יבוא...

עוד יום יבוא ונשתה יחדיו לחיים
בעיר ציון היפה ירושלים
וכשהיום יבואה
יונה תעוף גבוה
ישוב הזמר אל ביתו
כולנו נזמר אותו.

והזמר יזמר שירי עצבת
שירי ארצו הקטנה הנאהבת
בואי אלי קטנה קטנה
ושירי לי המנגינה.

אל אליהו

מילים: ר' אברהם אבן עזרא לחן: ממסורת יהודי בבל

אל אליהו אל אליהו
בזכות אליהו הנביא הבא נא

בו ירתום רכבו נע בשבי כי בו
לא שכב לבו גם לא ראה שנה

רב מחלי בקאות כחשי ומשנאות
יפות ובריאות בשר ותרעינה

השקה צור מי ראש צר עיניו ילטוש
יום עיני לקדוש ישראל תשעינה

מתי תראה אות ישע אל קוראות
לך ולך נושאות קולן ותרנה

המלאך הגואל לפני דל שואל
אנא האל אל אברהם הקרה נא

יפה ותמה

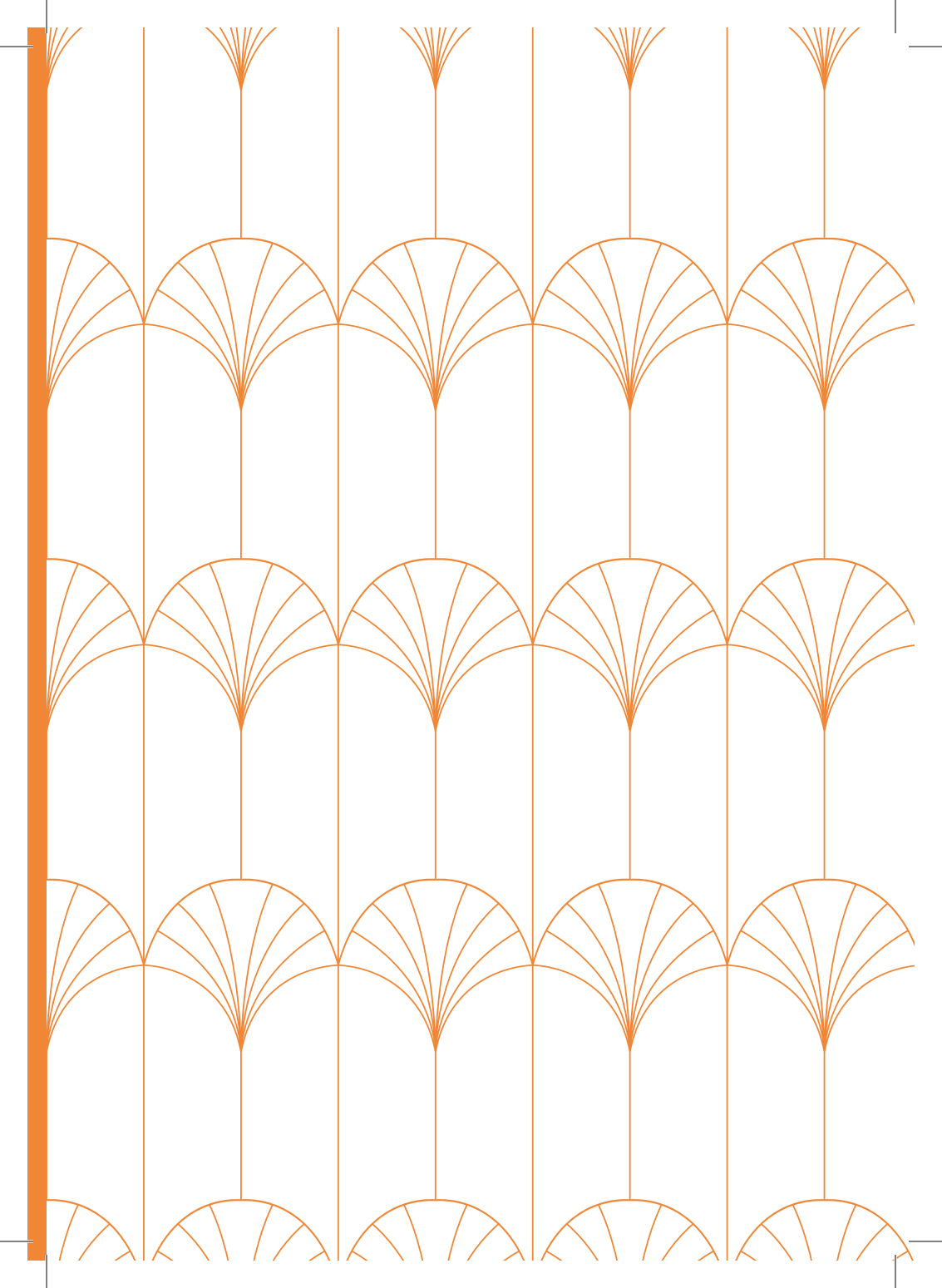
מילים: ר' שלמה אביטבול לחן: ממסורת יהודי מרוקו

יפה ותמה תורה תמימה הנעימה
מי יוכל להעמיק בסודך סוד אלהים חיים

אור זיו זָהָרָךְ בוער תוך קרבי
תמיד יִדְרְשׁוּ אותך רבים חקים ומצות טובים
את כל לבות מלהיבים נֶאֱהָבִים וגם נשגבים
וכפטיש יפוצץ סלעים והרים
חן דודיך ירוו בכל עת תורת אמת
מפיק אנו חיים מין סוד אלהים חיים

נתעלסה בגיל באהבים
בסוד נקודות עם התבות כתרים עם אותיות
פתוחות עם סתומות נעלמות סודם בְּרָמוֹת
אורות עליונים טוב מזקב ופנינים
מען גנים בשבעים פנים כלם חונים
הן אני עבד נרצע לך קנין בלב שלם

מה טוב דודיך אחותי כלה
נפת צוף דבש שפתיהן גן נעול דלתיך
ריח טוב בגדיך דודיך יפי עיניך
חמה ולבנה כלם עמדו מאורך
כי ארך ימים בימינו עשר בשמאלך
ברוך בוראך בפיך והדרך אל חי העולמים

תערוכות

היכל לתפילות אבודות
מסורתית ודמוקרטית

השנה מתווסף לכנס ממד חדש בדמות תערוכות, מיצבים ועבודות אמנות חזותית שיוצגו במרחבי יד בן צבי.

לאורך אלפי שנים בית הכנסת הוא מקום שבו מתעצבת שפת התפילה והתרבות היהודית. מקום המפגש של היחיד, הקהילה ואלוהים. ברחבי העולם היהודי התפתחה שפה אסתטית-רוחנית רבת פנים ורבת חושים, המנסה לתת מקום למפגש, בין הקבוע למתחדש, המקודש והספונטני, המוכר והנסתר, בחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. מקום. סולם. שתי עבודות אמנות, מנסות לבחון את הייחודיות של מרחב בית הכנסת ולהפגיש את הזיכרון המסורתי עם התנועה המבקשת לתת מקום ליחיד ולמתחדש.

היכל תפילות אבודות • תערוכה אינטראקטיבית שיצרו רות חוף, בשמת חזן

ומשה ולדמן, ותוצג בגלריה המרכזית ביד בן צבי, מזמינה את הקהל להיכנס פנימה למרחב שמבקש לעורר את התפילה ואף לקחת חלק בכתיבה של תפילה אישית וקולקטיבית מצטברת. לאורך ימי הכנס יתקיימו בתערוכה מגוון אירועים.

מסורתית ודמוקרטית • משחק בהיסטוריה חלופית מאפשר לנו הרבה יותר משעשוע אינטלקטואלי. הוא פותח לנו שער של געגוע לעתיד. המשתתפים בתערוכה "מסורתית ודמוקרטית" לקחו ברצינות גמורה (אבל לא מדי...) את המשימה, ועיצבו פרשנות מרתקת, מעוררת מחשבה ורגש, לסמלי המדינה ולמוטיבים העיצוביים שמלווים את כולנו כישראלים. התערוכה שאצרו הדר ממרוד וחניאל אלמקייס ומתארחת השנה בכנס, מנסה לתת תשובה ולעורר את הדמיון

תודה לד"ר **נירית שלו כליפא** - מנהלת המחלקה להיסטוריה חזותית, אוצרות ותיעוד ביד יצחק בן-צבי על ליווי התערוכות

לאורך ימי הכנס, יתקיימו בתערוכות פעילויות ומפגשים עם היוצרים. מומלץ לשים לב למועדי האירועים

היכל תפילות אבודות מרחב ליצירת תפילות ואיסוף ניגונים

גלריה מרכזית

**אוצרות ליווי אמנותי וכתיבה • בשמת חזן
יצירה, בימוי קהל, וכתיבה • רות חוף
יצירה, סאונד, וכתיבה • משה ולדמן**

הזמנה לשיטוט בין תשתית המפה הפנימית של הנפש, תכסית הזיכרון וההתפעמות לקראת מה שצופן העתיד, בין הקודש והחול, בין הקהל לפרט. חוויה של שישה חושים, ופגישה אנכית ואופקית עם היומיומי והנשגב.

מפגשים אינטראקטיביים בתערוכה

סדנה לליקוט תפילות אבודות

רביעי, א' בחשוון, 26 באוקטובר בין השעות 16:30-15:00

בסדנה נתחבר למקום ממנו התפילה מגיעה בתוכנו, ונחפש את האפשרות לחבר לה מילים/מנגינה/תנועה דרך דמיון מודרך, שאלות, ליקוט של מילים והשראות מעולם החסידות וההייקו היפני, נייצר מאגר תפילות אישי וקולקטיבי.

מנחים • משה ולדמן ורות חוף

מקום. סולם - אירועי תפילה מקוריים בחלל התערוכה

ימים שלישי-חמישי, ל' בתשרי-ב' בחשוון, 27-25 באוקטובר בין השעות 19:00-18:45

אמני פרפומנס מובילים תפילת רבים - בגוף, בקול, ובצורת האות.

25.10 • מעבר למחיצות - אמנית המחול אפרת נחמה

26.10 • קול צרוף האות - אמנית הקול יוספה זאוש

27.10 • צל תחנונים - המוזיקאי משה ולדמן (שרה ולדמן: עוד)

מסורתית ודמוקרטית

תערוכה אורחת

אוצרים • חניאל אלמקייס והדר ממרוד

**יוצרים • יהל גמליאל • ללי גרינוולד • נבו ארן-ללזר • בת-אל בן חורין • נעה מלכה
ענת פרז • צפנת כהן • מתי מונחם • מאור צפירה • עמוס זרוק • סטודיו ווילבלום
(בן יפרח) • הדר ממרוד • חניאל אלמקייס • אופיר טובול • נאור כהן**

מהמנון האינטרנציונל הכולל את השורות "עולם ישן עדי היסוד נחריבה", ועד סמל המנורה, המועתק משער טיטוס הרומאי ונבחר לסמלה הרשמי של המדינה; מהלובן הבוהק של "העיר הלבנה", שכינתה בשוגג את עצמה "העיר העברית הראשונה", ועד לשטרות הכסף ואדריכלות המבנים של המוסדות הרשמיים - סיפורה החזותי והגרפי של ישראל ייצג את הסיפור שמייסדי המדינה שאפו לבטא ואת תנועתם הציונית האירופית, החלוצית, החילונית.

ביטויים רבים נקשרו להלך הרוח הזה: "כור ההיתוך", "יהדות השרירים", "מהתנ"ך אל הפלמ"ח" ורבים אחרים. רוח של מהפכה ומרד נכרך בהם. רוח של יצירת "יהודי חדש" המתנכר למסורתו הגלותית, המנוונת.

אך מה היה קורה לו אותה קבוצה מייסדת היתה מקבלת, בזמן אמת, משקל נגד על ידי קבוצת אנשים שעבורם הציונות והעלייה לארץ לא היו מעולם חלק ממהפכה או חלילה מרד, אלא רגע שיא היסטורי? שעבורם הציונות אינה סותרת את עולם ההורים והמסורת, אלא מרוממת אותם וממשיכה אותם?

מה אם אנשי "העלייה המוגרבית", שעלו ארצה מצפון אפריקה בעשרות השנים הסמוכות לפני העלייה שזכתה לכינוי "העלייה הראשונה", או עולי "אעלה בתמר" מתימן, היו מקבלים את המקום להשפיע על כור ההיתוך הישראלי? ומה אם אותה אליטה משכילה של צעירים ספרדים ילידי המקום - בנייה של משפחות מויאל, שלוש או בן עטר - מה אם הם היו משתתפים במלאכת עיצוב סמלי המדינה והאתוס הלאומי שמלווה אותנו עד היום?

כיצד היה נראה הסכסוך הדתי-חילוני לו בסמל המדינה היו מוטיבים מבית הכנסת? כיצד היה מעוצב הרדיו הישראלי, לו אמנים כמו ג'ו עמר, אהרן עמרם או סמי אלמגריבי היו מצליחים לשלב בו שירת קודש עם שירת חול, וכמובן- את השפה הערבית? כיצד היו נראים יחסינו עם הסביבה המזרח תיכונית, לו השפה והסגנון הישראלי היו מנהלים קשר הדוק לסביבה התרבותית בה אנו חיים?

משחק בהיסטוריה חלופית מאפשר לנו הרבה יותר משעשוע אינטלקטואלי. הוא פותח לנו שער של געגוע לעתיד. המשתתפים בתערוכה "מסורתית ודמוקרטית" לקחו ברצינות גמורה (אבל לא מדי...) את המשימה, ועיצבו פרשנות מרתקת, מעוררת מחשבה ורגש, לסמלי המדינה ולמוטיבים העיצוביים שמלווים את כולנו כישרלים.

מה שנתר לנו הוא לחלום, וגם לפעול למען שפה גרפית ישראלית מעודכנת - כזו שתבטא את השינויים שעוברת החברה הישראלית, שבה בדור האחרון אותה מורשת מושתקת של מסורתיות ספרדית, פרצה ועלתה ממעמקי התת מודע הקולקטיבי היהודי-ישראלי שלנו.

התערוכה מובאת לכם בשיתוף פעולה בין תנועת "תור הזהב" ו"הבזאר - תרבות חומרית". עבודות התערוכה ספגו השראה מהספר "קול התור - ציונות מסורתית-ספרדית" (ידיעות ספרים, 2021), בעריכת אופיר טובול.

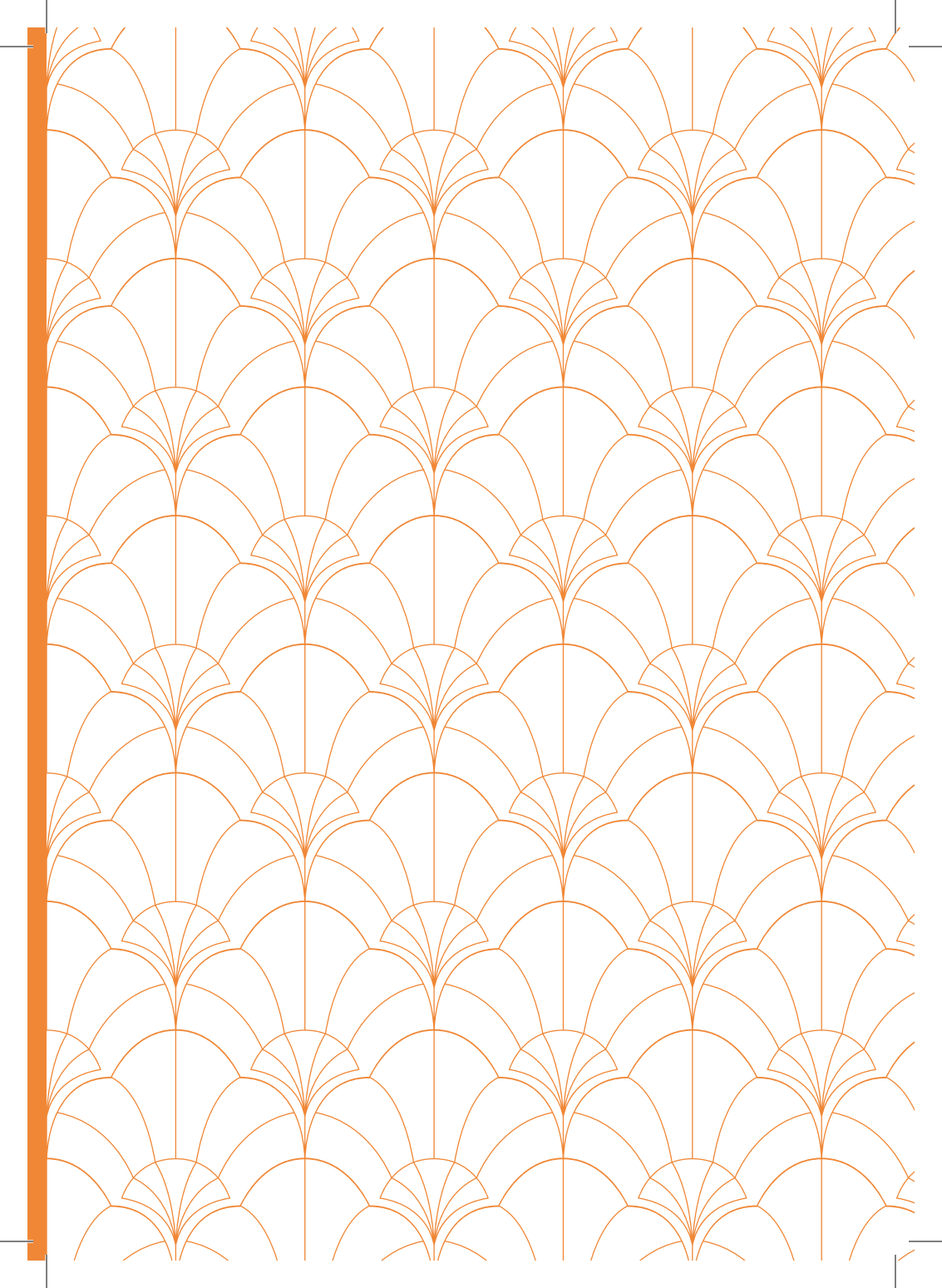
שיח גלריה

יום חמישי, ב' בחשון, 27 לאוקטובר, 15:00-16:30

שיחה בהשתתפות:

הדר ממרוד • אוצרת שותפה של התערוכה

נירית שלו כליפא • מנהלת המחלקה להיסטוריה חזותית, אוצרות ותיעוד ביד יצחק בן-צבי

הרחבות

קווים להגדרת המסורתיות • מסורתיות - מבטים שונים
חינוך • מורשת ספרד והמזרח - מדעי הרוח ומדעי החברה
תרבות • הייחוד והיחד • מסורתיות וממלכתיות

קווים להגדרת מסורתיות

אנו רואים את הדיון בהגדרת המסורתיות ובערכיה כשיחה דינמית ומתמשכת. במסגרת כנס 2021 פעלה קבוצת מחקר שעסקה בעקרונות המסורתיות. לאחריה, נערך דיון המשך בנושא, במסגרת ועדה שעסקה בשאלת המסורתיות בעם היהודי, ובפרט בקהילות בארה"ב. העקרונות המוצגים כאן משקפים את הדיון הדינמי שהתנהל השנה על בסיס המסד שהונח בכנס 2021.

מסורתיות - עבר הווה עתיד

המסורתיות היהודית היא תופעה מגוונת ורבת פנים, שיש בה ממדים אישיים, חברתיים וכלל אנושיים כאחד, הנפרשים בין עבר, הווה ועתיד. היא התפתחה לאורך הדורות בתפוצות ישראל השונות, אך באופן עקבי התפתחה במיוחד בקהילות היהודיות הספרדיות-מזרחיות, וקיבלה שם מאפיינים ייחודיים.

על זרם

המסורתיות אינה משתייכת לזרם מסוים, ואינה מתיימרת לייצר זרם חדש. היא איננה שוללת זהויות יהודיות רווחות דוגמת 'אורתודוקסי', 'קונסרבטיבי', 'חרדי', 'חילוני'. אדרבה, היא מבקשת להניח מצע משותף לזהויות אלו וליצור ביניהן זיקות. המסורתיות שואפת לחבר בין הזהויות השונות לא רק מתוך יריבות, שונות ומחלוקת, אלא גם ביצירת שפה משותפת, ערבות ושותפות. על כן, יכול אדם להיות אורתודוקסי, קונסרבטיבי או לא להשתייך לאף זרם, אך להכיר בערך המסורתיות. זאת, מכוח ההכרה בזיקות העמוקות שבינו לבין שותפיו לגורל ולייעוד היהודי, ומתוך יחסי הסולידריות והאחוה שמתכוננים ונוצרים מכוחם של אלו.

מחויבות למשפחה, להורים ולמסורת הדורות

המסורתיות רואה ערך במסורת שנמסרה לנו על ידי אבותינו ואימותינו, וסבורה כי חיים יהודיים משמעותיים לא יכולים להיות מנותקים ממסורת הדורות. אופן ההשפעה של העבר על ההווה ועל העתיד יכול להיות נתון במחלוקת, ולהיות פתוח לפירושים שונים ומגוונים. המסורתיות מציעה ליהודים הזדמנות להתחבר לשורשיהם בסביבה מכילה, ידידותית וחיובית.

ערך היחד

בהקשר החברתי, המסורתיות דוגלת בהקשבה, בשילוב ובהכלה. היא משתדלת להימנע מסילוק או מהדרה של יחידים או של קבוצות. המסורתיות מבקשת את הנתבי שדרכו יורחבו מעגלי הזיקה והשייכות, והיא נמנעת משיפוטיות ומביקורתיות כלפי זהויות ועמדות שונות של אלו המבקשים לחסות תחת כנפיה. ערך היחד הוא עקרון מכונן שאינו נובע מפשרה.

מגוון תרבותי

המסורתיות דוגלת בעושר תרבותי רחני רב-גוני המגיע ממגוון קהילות ישראל ומרחיב את עולם הרוח, התפילה והטקס, השירה והמוסיקה, בבית ובקהילה.

מסורת ומודרנה

המסורת איננה רק בעלת ערך כשלעצמה, אלא גם מצע הכרחי לחידוש וליצירה והיא מחוברת למודרנה. בלי בסיס ערכי ונורמטיבי, לא תיתכן חדשנות של ממש. המסורת היהודית, שבה יש תפיסת מחלוקת עשירה, היא משאב חיוני ביכולת של המסורתיות לקיים שיח עם שכנות קרובות ורחוקות בתוך עולם הזהויות היהודי, ומתוך כך גם עם העולם שמחוצה לו. מגמת העל היא לשמור ככל האפשר על זיקתה של הקהילה אל המסורת, ולצורך כך יש לפתח יצירתיות, כפי שנהגו חכמי ספרד, בבואם לשמור על ערכי התורה תוך יצירת פתיחות למודרנה.

ערכים מרכזיים

מבחינה תוכנית, ישנם ערכים, אמונות, מעשים ומוסדות חברתיים שיש להם חשיבות מיוחדת בתפיסת העולם ובאורחות החיים של הציבור המסורתי. ביניהם: שבת ומועדי השנה, משפחה, כשרות, לימוד תורה, סולידריות חברתית ורדיפת צדק, בית הכנסת ותפילה. הרשימה הזו עצמה, על מה שכלול בה ועל מה שנשמט ממנה, היא רשימה דינמית ואף עשויה להיות שנויה במחלוקת.

תורת חיים

ככלל, המסורתיות נוטה להסתייג מדירוגים היררכיים קשיחים, כלומר מהעמדת כל ה'יהדות' על רגל אחת או יותר, חשובות ככל שתהיינה. אדרבה, מקורות יהודיים רבים מציעים עקרונות יסוד שונים (בבחינת "אלו ואלו דברי אלוהים חיים"), שלא ניתן ליצור ביניהם תיעודף חד ובלתי רגיש לנסיבות. כמו כן, המסורתיות רואה חשיבות בהנגשת התורה לכל הקהילה ולא רק לקבוצת לומדים.

הלכה

המסורתיות מבקשת שלא להעמיד את היהדות על ההלכה בלבד. היא דוגלת באיזון ובהרמוניה בין דרישות התורה לדרישות החיים. המסורתיות מדגישה את הנאמנות להלכה לצד מתינות, חיבור בין האידיאל ההלכתי לבין שמירה על קהילה מלוכדת. ההלכה היא מעמודי התווך של הדת היהודית, והיא עצמה ניתנת למימוש באופנים שונים, אך היהדות ומורשתה ניצבות על עמודי תווך נוספים היונקים מהאגדה ומעקרונ היסוד "דרך ארץ קדמה לתורה", ובהם שכל ישר ותפיסה אנושית, רוחנית ותרבותית עשירה ורחבה. חכמים ומנהיגי קהילות ובפרט החכמים הספרדים התייחסו בפסיקתם למצבו האישי של הפרט, ולהשלכות הפסיקה על הקהילה כולה. הם הכירו את האדם ואת כאבו, היו מעורבים בקהילתם, נתנו מקום לקהילה ולמנהיגיה בעת פסיקתם, ופעלו מתוך ראייה מלאת חום ואהבה כלפי החברה.

מסורתיות ואוניברסליות

המסורתיות היהודית פתוחה כלפי מסורות אנושיות באשר הן, תוך שהיא מכירה לא רק בדמיון בינה לבינו, אלא גם בהבדלים שביניהן. הבדלים אלה מציבים לעיתים קרובות אתגרי שיח משמעותיים. המסורתיות מבקשת להיענות לאתגרים אלו בשיח המאופיין בעמידה על עקרונות התרבות היהודית לצד פתיחות, הקשבה, ונכונות לתהליך מתמשך של צמיחה והתפתחות. התפיסה המסורתית דוגלת בחיבור לתרבות ולהשכלה כללית ומעריכה את הלימודים הכלליים לצד לימוד היהדות, ואינה רואה ערך בהחמרה ובדלנות.

ארץ ישראל, ציונות ומדינת ישראל

המסורת היהודית מחוברת בקשר הדוק לארץ ישראל, לשפה העברית, לעם ישראל, ולעם היהודי בכללותו. היא כוללת בתוכה את התפיסה הציונית הרואה בארץ ישראל את בסיס העם היהודי, יחד עם חיבור עמוק בין יהודי כל העולם, ועידוד פיתוח היצירה והתרבות בכל מקום שבו ישנם יהודים. כפי שהתלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי שאבו השראה אלה מאלה ושניהם מהותיים בארון הספרים היהודי, כך גם היום רואה המסורתיות חשיבות להפריה הדדית בין הקהילות השונות.

צדק חברתי ותיקון עולם

המסורתיות מעודדת סולידריות קהילתית, ערבות הדדית, דאגה לחלשים, השתייכות לכלל, ומחויבות קהילתית לעשיית צדק כנגד העוולות השונות. המסורת היהודית סימנה יסודות חשובים של מוסר שהיו חדשניים והיו 'אור לגויים'. תורה זו היא מצפן עד היום בדרישה לצדק חברתי. נוכחות ה' באה לידי ביטוי במחויבות של האדם כלפי כלל ישראל, ובמחויבות בין אדם לחברו. שכן עלינו לקיים את "הישר והטוב בעיני ה'".

מבטים שונים על מסורת ומסורתיות

סיכום של הסדרה מסורתיות יהודית במבט רעיוני

מכון בן צבי 2022

באוקטובר 2021 התקיים כנס ירושלים למסורתיות הראשון. בהמשך לו, עלה במכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח הצורך להעמיק במושג המסורתיות מהיבטים שונים. מתוך צורך זה נולדה היוזמה לקיים סדרה בת שמונה מפגשים, בחודשים שבין הכנס הראשון לשני. את הסדרה יזם ד"ר נדב ש' ברמן והא גם ריכז את המפגשים. לפניכם תיאור תמציתי של התכנים שעלו בשמונת המפגשים שהתקיימו במכון בן-צבי באביב-קיץ תשפ"ב.

ניתן לצפות בכל המפגשים בערוץ היוטיוב של יד בן-צבי

במפגש הראשון, אתגר המסורת בעידן המודרני, שוחחו פרופ' מאיר בוזגלו והרב שי פירון בהנחיית יעל גידינאן על רעיון המסורתיות, על תהליכים חברתיים ורעיוניים שדחקו את המסורתיות מן האופק היהודי-ישראלי, ועל חשיבות המסורתיות לגבי האתגרים העמוקים של החברה הישראלית. לדעת בוזגלו, מסורתיות נבדלת הן מקנאות דתית חרדית והן מחילוניות אנטי-דתית, אך בה בעת מסוגלת לשמש כדבק שמחבר את כלל העם היהודי, בלי להחרים ולהדיר ציבורים שלמים. לדעת פירון, המסורתיות עשויה להיות המזור לקרע בין מה שמכונה 'ישראל הראשונה' ל'ישראל השנייה', כלומר להיות 'ישראל השלישית' ודגם לממלכתיות מכילה ולא פלגנית.

במפגש השני, בין פרגמטיזם למסורת, דיברו פרופ' יונתן כהן, פרופ' יובל דולב, והרבנית ד"ר חנה השקס, בהנחיית ד"ר נדב ש' ברמן, על הפרגמטיזמים האמריקנים הקלאסיים (פירס, ג'יימס, דיואי) ועיקרי משנותיהם, ועל הזיקות בין פרגמטיזם למסורתיות. בדומה למסורתיות, גם הפרגמטיזם לא מתחיל מאפס, אלא מתייחס בכבוד לאמונות ולהאמונות (beliefs) אנושיות קיימות, כל עוד לא הוכחה טעותן. כשמתעורר קושי הכרתי או מוסרי לגבי תוכן מסורתי, השיטה הפרגמטיסטית מנסה לפתור אותו על ידי שכלול המערכת הקיימת, ולא על ידי ביטולה או ההפיכתה לקדושה. אם כן, יוצא שהפרגמטיזם ממערב והמסורתיות ממזרח מגלים דמיון מעניין, המאתגר את החלוקות והחציצות הקיימות.

במפגש השלישי, מזרח ומערב: מקבילים או משלימים, דנו פרופ' חביבה פדיה ופרופ' חנוך בן פזי, בהנחיית ד"ר אסף תמרי, במושג המסורתיות בתווך המורכב שבין מזרח, מערב צפון ודרום, בהקשר היהודי ובמישור הכללי, והציעו כיצד המסורתיות עשויה לסייע באיחוי של עולם רווי-קונפליקטים. פדיה הדגישה את ההשראה שיכולים יהדות המערב והעולם המערבי לקבל מיהדות ספרד והמזרח, שמבחינה זו כוללת גם את הדרום. בן-פזי התייחס למאמרו של מרטין בובר על רוח המזרח, המדגים את הסינרגיה האפשרית בין תרבויות העולם (ובייחוד תרבות הודו), וגם בין ענפיה השונים של היהדות. בשורה התחתונה, מסכימים פדיה ובן-פזי שמזרח ומערב עשויים להיות משלימים זה לזה ומזינים זה את זה.

במפגש הרביעי, מושג המסורת בהגות היהודית בעידן הקדם-מודרני, שוחחו פרופ' עמירה ערן ופרופ' דניאל שוורץ, בהנחיית ד"ר דוד סורוצקין, על רעיון המסורת בתקופת חז"ל ובהגות היהודית בימי הביניים, וזיהו את חשיבות עקרון המסורת לאור הקשרים הלניסטיים ופילוסופיים. שוורץ בחן את מופעי המונח מסורת והבנתו אצל הפרושים כמסורת אבות, לעומת האופן המקובע שבו תפסו את מושג המסורת בקומראן מחד ובתרבות ההלניסטית מאידך. ערן סקרה את היחס החיובי למסורת הדורות הקודמים בהגות היהודית בימי הביניים, בין השאר אצל ריה"ל והרמב"ם. סורוצקין איתגר את עמדותיהם לאור תופעת הכפירה והמתירנות שהיו קיימות ביהדות גם לפני העת החדשה.

במפגש החמישי, הציונות החילונית ומעמד המסורת, דנו פרופ' גדעון כ"ץ ופרופ' ניר קידר, בהנחיית יפה בניה, בחשיבות המסורת היהודית בהגות הציונית, בקולות בולטים בתוכה שטענו כי מסורת זו סיימה את תפקידה, ובניסיונם של מנהיגי הציונות לשמור על עמימות בונה לגבי מעמד המסורת ולגבי מתחים בין דת למדינה. לדעת כ"ץ, היה צורך במהפכנות של חלק מאבות הציונות (ברנה, ברדיצ'בסקי, וכן הלאה) כדי לנער את היהדות הגלותית מתרדמתה. מאידך, טען קידר כי דוד בן-גוריון ומדינאים ציונים רבים הבינו כי המסורת משחקת חלק בחייהם של רוב היהודים בישראל, וכי יש לאפשר למרחב הדיון לגבי פירוש היהדות להתנהל במרחב הציבורי והדמוקרטי, ולהימנע מ'למשטר' אותו כשאין בכך הכרח.

במפגש השישי, מסורתיות מזרחית-ספרדית ושאלת הפרגמטיזם, שוחחו ד"ר דוד משה ביטון והרבנית ד"ר נעמה סט, בהנחיית ד"ר נדב ש' ברמן, לגבי סוגיית המסורתיות בהגותם של הרב יוסף משאש ושלום משאש, תוך התייחסות להוגים חשובים נוספים כמו הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, ודנו במושג 'רבנות מסורתית' ובשאלת קיומה בפועל של רבנות כזו. לדעת ביטון, אכן היו רבנים כדוגמת יוסף משאש שניתן לראות בהם מסורתיים, בעוד סט סבורה שזוהי המשגה בדיעבד, שחלה יותר על הציבור מאשר על מנהיגיו, וכי גם רבנים של ציבור מסורתי הם בסופו של דבר שמרניים בדרך חשיבתם. השמרנות, טענה סט, מאפיינת את המסורתיות ואת אנשי ההלכה באופן רחב יותר.

במפגש השביעי, מסורתיות יהודית לסוגיה: בין ישראל וארה"ב, דנו הרב חגית סבאג-ישראל, ד"ר אריאל פיקאר, והרבנית דקלה דרוקמן-שרצה, בהנחיית נריה רפאל כנפו, בדמיון ובשוני שבין מסורתיות ספרדית-מזרחית לבין המסורתיות הקונסרבטיבית על ענפיה האמריקני והישראלי. בעוד דרוקמן-שרצה תיארה את הממשק בין המסורתיות הספרדית-מזרחית לזו האמריקנית כהרמוני, סבאג-ישראל הדגישה את ההבדלים בין השתיים, בין השאר בנוגע לצורך של קהילות מסורתיות לצמוח מן השטח והליענות לצורכי השעה בישראל. פיקאר עירער על הטענה הרווחת שיש הבדל מהותי בין פסיקת רבני ספרד והמזרח לבין רבני אשכנז. לדעתו, בכל סוגיה יש לבחון את הפסיקה שעל הפרק, ופעמים רבות מתברר שהחומרות או המקובעות ההלכתיות מצויות דווקא במזרח, וכי גישה מסורתית יותר נמצאת לעתים דווקא במערב.

במפגש השמיני, תרומת המסורתיות לחברה הישראלית, דנו פרופ' אבינועם רוזנק וד"ר יהודה מימרן, בהנחיית יעל גידינאן, בזיקות ובהבדלים בין המסורתיות הספרדית-מזרחית לבין העידן הפוסט-מודרני, לנוכח אתגרי השעה. בעוד שרוזנק טען שהמסורתיות מצטיינת ביכולת לומר אמירות ערכיות ברורות לגבי טוב ורע, ללא כחל וסרק, מימרן טען כי עיקרה נעוץ ביכולת להנכיח ולבסס את המחויבות המוסרית, הבין אישית. לדעת מימרן, אין מדובר באתגר קטן, והוא אינו טריוויאלי או נגזר בפשטות מעקרונות מוסר אוניברסליים. רוזנק טען כי יש דוגמאות מסוימות למסורתיות ביהדות המערב, למשל אצל פרנץ רוזנצוויג, אולם ביהדות ספרד והמזרח (רוזנק הדגיש במיוחד את מרוקו ויהדות צפון אפריקה) מצוי מודל קהילתי ומחשבתי שבו באה המסורתיות לידי ביטוי מכונן.

חינוך

נושא החינוך תופס מקום מרכזי בעולם היהודי, בתפיסת המסורתיות ובכנס. ריכזנו כאן מספר מאמרים ורשימות העומדים ברקע למושבים ולסדנאות המתקיימים השנה בכנס

תקציר חזון והמלצות הוועדה שעסקה בנושא בכנס הראשון מובא כאן בפניכם על מנת לתת רקע חשוב לעקרונות המנחים ולעשייה המתמשכת בתחום. לצידם הוספנו רשימה של פרופ' מאיר בזוגלו המתמצת את **עקרונות החינוך המסורתי**. בתחום הפדגוגיה המסורתית הבאנו כאן רקע על יוזמות מרכזיות שפועלות בשנים האחרונות:

בדרכי חכמים וחכמות - יוזמות שונות המבקשות להוציא לאור את קולם של חכמים וחכמות מהמורשת היהודית של מאות השנים האחרונות במגוון רחב של נושאים ואת תוכנית **פס הקול של התרבות היהודית-ישראלית**.

המסורתיות כבשורה חינוכית לחברה הישראלית - פדגוגיה ומדיניות סיכום תהליך העבודה של ועדת החינוך המסורתי 2021.

רקע

התפיסה הרווחת של החברה היהודית בישראל כחברה דיכוטומית המחולקת בקוטביות ל"דתיים" ו"חילוניים" אינה משקפת נכונה את המציאות. רובם הגדול של היהודים בישראל אינם נמצאים בקצה ה"דתי" או ה"חילוני", אלא בטווח הפרוס ביניהם. לפיכך, תיאור נכון יותר של החברה היהודית הוא של חברה המורכבת ממגוון זהויות יהודיות היוצרות רצף ביחסן אל המסורת היהודית.

אחת האוכלוסיות החשובות הממחישות רצף זה היא האוכלוסייה המסורתית, ש-35% מכלל הציבור היהודי בישראל מגדירים את עצמם שייכים אליה. זוהי קבוצה המעורבת הן בעולם הדתי, הן בעולם החילוני, ומשמשת רקמה המחברת בין הקצוות; היא מקיימת שיח עם תמונות העולם האידאולוגיות השונות וממחישה בעצם קיומה את הרב-גוניות של הזהויות בחברה היהודית.

בניגוד גמור לרב-גוניות של הזהויות הדתיות ושל מרכיבי הזהות הדתית, מערכת החינוך בישראל מחולקת לחינוך "ממלכתי-דתי" וחינוך "ממלכתי". החינוך הממלכתי הפך להיות מזוהה עם חינוך חילוני, על אף שלא הייתה זו הכוונה המקורית של ראשי המדינה. אלה התכוונו ליצור זרם שיתקיימו בו זיקות מגוונות למסורת. במקביל חלו תהליכים של החמרה והקצנה בחינוך הממלכתי-דתי, שהתבטאו במעבר לחינוך תורני ולווו בהקמת מוסדות

נפרדים ובהדרה של תלמידים (לרוב מבתי מזרחיים) אל מחוץ למסגרות אלו. למעשה, הממ"ד במתכונתו הקודמת, ששימש גשר אמיתי בין האוכלוסיות, הולך ונעלם מן העולם, ובמקומו מתפתח ומתקבע הממ"ד התורני והדפוס החרדי-לאומי.

כיום, החינוך היהודי בשני הזרמים הללו אינו מתחשב בזהותה של האוכלוסייה המסורתית: בחינוך הממלכתי, לא זו בלבד שאין מספיק ביטויים חינוכיים לעולמם המסורתי של התלמידים בתוך החיים הבית-ספריים, אלא שגילויים מסורתיים כגון נשיקת המזוזה, שמירת כשרות, הליכה לבית הכנסת וכדומה, אינם מתקבלים בטבעיות. יתרה מזו, תוכניות הלימוד ודרכי ההוראה מעוצבות מתוך התכוונות לאוכלוסיית התלמידים החילונית. מיעוט העיסוק בחינוך יהודי בכלל העשייה הבית-ספרית עומד אף הוא בסתירה לזהותם המסורתית של רבים מתלמידי החינוך הממלכתי. המסורת היהודית חשובה לתלמידים אלה, ויש להם עניין ללמוד יותר, אבל בית הספר אינו רואה חשיבות רבה בחינוך היהודי. קיים פער, חריף לעיתים, בין העולם היהודי בבית לזה של בית הספר.

בחינוך הממלכתי-דתי התלמידים המסורתיים נחשבים תלמידים לא דתיים מספיק, העלולים להשפיע לרעה על חבריהם הדתיים. מגמה זו הוחרפה עם ההקצנה בחינוך הממלכתי-דתי, בעיקר סביב תחומים הקשורים לפרקסיס הדתי ולביטויים חיצוניים של הדת. יתרה מזו, ישנו פער בתפיסת הדתיות עצמה בין התלמידים המסורתיים לאלה הדתיים, ובמקרים רבים האידיאל הדתי שהחינוך הדתי שואף אליו אינו הולם את האידיאל הדתי של התלמידים המסורתיים. על הרקע הזה ישנן התנגשויות חוזרות ונשנות בין בית הספר ובין התלמיד המסורתי סביב נושאים כגון חבישת כיפה, תפילה, לבוש - שלהם ושל הוריהם - ועוד. המגמה השולטת בחינוך הממ"ד (שכאמור הולך והופך לממ"ד תורני) היא תפיסת הציונות הדתית מבית היוצר של מרכז הרב. אם אנו זוכרים ששיעור נכבד מכלל התלמידים המסורתיים (כ-70%) מוצאם ביהדות ארצות האסלאם, הרי ברור שקיימות תפיסות דתיות נוספות. גם 30% המסורתיים האחרים אינם אמונים על משנת החינוך הממלכתי-דתי.

הציבור המסורתי הוא נוכח-נפקד. נוכח בכל הזרמים היהודיים ונפקד מתוכניות החינוך וההתייחסות למורשתו ולתפיסת עולמו. הציבור המסורתי נחלק, שלא בטובתו, בעיקר בין שני זרמי החינוך המרכזיים, הממלכתי-דתי והממלכתי (למרות המחסור בנתונים, בשנים האחרונות עולה גם קולם של החרדים – המסורתיים). בשני זרמים אלו אין כיום מדיניות חינוכית סדורה העונה לצרכים ולפוטנציאל הרב הטמון באוכלוסייה המסורתית. בפועל, האוכלוסייה המסורתית היא "סרח עודף" על תוכניות הלימודים ומבנה הזרמים החינוכיים, והיא אינה באה לידי ביטוי בהם. פער זה עלה בחריפות בדוח ועדת ביטון בשנת 2016, אשר ניתח את הפערים המשמעותיים הקיימים בתוכניות הלימודים, בכל הנוגע להכללת מורשת

יהדות ספרד והמזרח במקצועות הרוח והיהדות. נוסף על כך, תפיסת העולם המסורתית והזהות היהודית הייחודית שפותחה במסגרתה, אף היא אינה באה לידי ביטוי משמעותי במערכת החינוך הישראלית.

המענה לאוכלוסייה המסורתית נדרש משתי סיבות משלימות. הראשונה נוגעת להתאמתה של מערכת החינוך לערכים ולתפיסות העולם החינוכיות המונחלות בבתים מסורתיים, כפי שזוכים שאר התלמידים במערכת החינוך. השנייה נוגעת למסורתיות כשורה לחברה הישראלית. המסורתיות מביאה עימה בשורה של ממש לקידום ערכים יהודיים של מתינות וסולידריות בחברה הישראלית. בשורה זו באה לידי ביטוי בהיותה גשר של ממש בין השבטים השונים בחברה הישראלית.

ממלכת היא מסורת: פדגוגיה ומדיניות

ועדת החינוך המסורתי שהתכנסה לקראת כנס ירושלים למסורתיות של תנועת תיקון ומכון בן-צבי מבקשת להציע תפיסה חדשה אשר מזהה את עקרונות החינוך המסורתיים עם הממלכתיות. למעשה, כיוון שהתפיסה המסורתית היא שביל זהב, שמאפשר ביטוי אישי - זהותי עמוק לכל תלמיד (ללא קשר למוצאו) אך פועלת לאיחוד ולגישור בין הפרטים, הרי שיש מקום לאמץ את התפיסה היהודית מסורתית כתפיסה הממלכתית. על מנת לקדם פרדיגמה זו, שרטטה ועדת החינוך שני נתיבים מקבילים למינוף הפוטנציאל הטמון בשילוב התפיסה המסורתית במערכת החינוך:

פיתוח פדגוגיה מסורתית (המסורתיות כשורה חינוכית) - פדגוגיה מסורתית זו פותחה במשך שנים, ואף יושמה בעשרות רבות של בתי ספר בחינוך הממלכתי ובחינוך הממלכתי-דתי. היא התקבלה בעניין רב על ידי מנהלים, מורים, הורים ותלמידים. תחילה פותחו תכנים, מערכי שיעור ותוכניות בחינוך הלא פורמאלי על ידי "ממזרח שמש", ובהמשך פותחו תוכניות ליווי לבתי ספר בחינוך הפורמאלי, ונכתבו אף ספרי לימוד בשיתוף עם משרד החינוך, על ידי "מורשה" של "כל ישראל חברים". במהלך השנים נרכשו ידע וניסיון רב היכולים לקדם המשך פיתוח והעמקה של פדגוגיה מסורתית.

פדגוגיה זו מקבלת את השראתה ממורשת יהדות ארצות האסלאם בעת החדשה ומהמסורת היהודית העשירה והמקיפה לדורותיה. היא מביאה בכנפיה קול יהודי חברתי, מתון, קהילתי, דמוקרטי וקשוב לאתגרי הזמן והמקום. לעניין זה ראו אתר "כל ישראל חברים" שבו מאמרים וחומרים על חינוך יהודי מסורתי ומודלים שונים להפעלתו, וכן מספר עקרונות מנחים שהוצעו על ידי פרופ' מאיר בוזגלו. זהו מודל המניח קווים כלליים המתארים את החינוך המסורתי ואת תצורת ההתפתחות שלו. עקרונות אלה מונחים בהמשך למסמך זה. פיתוח הפדגוגיה המסורתית לא רק יצור מענה לציבור המסורתי במערכת החינוך, אלא יהיה קרקע

פורייה לחיבור של ציבורים נוספים לתפיסות היהודיות מבית ולדרכי החיבור בין התלמידים במערכת החינוך.

השאלה המרכזית שעלתה בדיוני הצוות הייתה כיצד להציע למערכת את עקרונות החינוך המסורתי ולהטמיעם בה, והאם מהלך כזה הוא ישים. דיון זה מבטא את המתח הקיים בין המסורתיות כזרם לבין המסורתיות כ"על זרם". המסורתיות הישראלית נמצאת על פרשת דרכים. מחד, גוברים הקולות להפיכתה לזרם שייחנה מתקצוב ממוקד, בדומה לקבוצות אוכלוסייה מקבילות בישראל. תקצוב זה יעניק למסורתיות נתח תקציבי ניכר שיסייע לפיתוחה. מנגד הצביע הצוות על ייחודה של המסורתיות, הפועלת בחברה הישראלית כגורם מלכד כלל ישראלי ולא שבטי. אוכלוסייה זו איננה מעוניינת ביצירת חוזה עצמאי פרטי אל מול המדינה, כוחה הוא ביכולתה להיות מצע מאחד בין כל חלקי החברה הישראלית. אם כך, ועדת החינוך מבקשת להציע דרכי התמודדות עם שני הנתבים שצוינו לעיל, כך שתחום החינוך יקודם באופן משמעותי, אך האופי המסורתי ויתרונותיו נשמרים.

המלצות:

1. פיתוח שפה פדגוגית מסורתית והתאמת תוכניות הלימודים – כפי שהראו "ממזרח שמש", "מורשה" ו"כל ישראל חברים", ובהלימה עם מסקנות ועדת ביטון – תוכנית הלימודים הישראלית אינה מביאה לידי ביטוי את מורשת יהדות ספרד והמזרח ואת זהותם של התלמידים המסורתיים. נוסף על כך, משרד החינוך אינו משקיע ישירות בניסוח הפדגוגיה המסורתית, בדומה להשקעה ביצירת מערכת ערכים ממלכתית וממלכתית דתית. עקרונות הפדגוגיה המסורתית אשר פותחו על ידי הצוות הם רק תחילת הדיון, ויש להעמיק בכל אחד מהעקרונות ולתרגמו לצורכי מערכת החינוך, בהתאם לגיל ולצורת החינוך (יסודי- על יסודי; פורמלי-לא פורמלי).

2. תשתית ארגונית – בהמשך להמלצות ועדת ביטון, יש לפעול בהקדם להקמתה של המנהלת להעצמת החינוך המסורתי. מנהלת זו תלווה את היחידות השונות במערכת החינוך בגיבוש אסטרטגיה לקידום מסורתיות בישראל, הן בהקשרים הפדגוגיים הן בהקשרים של הכללת התלמידים המסורתיים במערכת החינוך. גוף זה יסתכל על מערכת החינוך במבט הוליסטי ויפעל לקידום המלצות ועדת ביטון ולפיתוחן.

3. גיבוש אסטרטגיה להכללת תלמידים מסורתיים בחינוך הממלכתי והממלכתי דתי – יש לגבש אסטרטגיה להכללת תלמידים מסורתיים בזרם החינוך הממלכתי והממלכתי דתי. אסטרטגיה זו צריכה לכלול מעקב אחר היקף התלמידים המסורתיים במערכת החינוך ואחר אופן חלוקתם בתוכה; זיהוי מהלכים חינוכיים המקשים על שילובם של תלמידים

אלו במערכת; ניסוח הפוטנציאל הגלום בשילוב מסורתיות במערכת החינוך הממלכתית והממלכתית דתית; וגיבוש מענים למימוש הפוטנציאל באמצעות התאמות במבנה הארגוני, תוכניות לימודים, הכשרות מורים ועוד.

4. התאמת הכשרות מורים – יש להתאים את הכשרות המורים, הן בהקשר של פדגוגיה מסורתית המממשת את הבשורה המסורתית, הן בהקשר של הכרת המורים להכללת תלמידים מסורתיים במערכת החינוך ומתן מקום לתלמידים אלו.

5. תשתיות פיזיות וסיוורים – יש לפעול להקמתן של תשתיות פיזיות שיביאו לידי ביטוי את הבשורה המסורתית לחברה הישראלית. נכון להיום, אין בנמצא מוזיאון וסיוורים חינוכיים המספרים את סיפורה הייחודי של מורשת זו. המחסור בתשתיות פיזיות בא לידי ביטוי בהיעדר מרכז מחקר ופיתוח (מו"פ) פדגוגי לקידום הנושא.

6. תקצוב ייעודי לרשתות חינוך לפיתוח המסורתיות – הצוות מזהה את חשיבותם של שחקנים נוספים במערכת החינוך, בדגש על רשתות החינוך ורתימתם לטובת קידום הבשורה המסורתית החינוכית. הצוות ממליץ על הקמת מנגנוני תמיכה ייעודיים ברשתות שיפעלו לפיתוח שפה פדגוגית מסורתית והטמעתה בצורה חלקית או מלאה בבתי הספר שלהם.

7. הקמת בתי ספר מסורתיים – לשם קידום התפיסה המסורתית הצביע הצוות על החשיבות בהקמת בתי ספר ייחודיים המביאים לידי ביטוי מלא את הבשורה המסורתית. בתי ספר אלו ישמשו כ'אתרי מו"פ' לפיתוח התפיסה המסורתית וישמשו מגדלור להטמעת התפיסה המסורתית בכלל מערכת החינוך הישראלית. הקמת בתי ספר אלה – אין פירושה הקמת זרם.

8. המשך שילוב המסורתיות בזרם המשלב – הצוות הצביע על הפוטנציאל הגלום בשילוב המסורתיות במסגרת ה'זרם המשלב' הבא לידי ביטוי הן באפשרות לפתיחתם של בתי ספר מסורתיים במסגרת זו, הן בהעצמת השפה המסורתית ופיתוחה במסגרת בתי הספר הקיימים.

עקרונות לחינוך מסורתי ו-7

פרופ' מאיר בוזגלו

1. זיקה למשפחה - המסירה נעשית במסגרת המשפחתית

1.1 בניגוד לראיית ההורים כדור מדבר שצריך לחלוף מן העולם, ולתפיסה שבית הספר מציל את הילד מבני משפחתו שאומצה כמדיניות בישראל. מכאן עולה שבית הספר רואה בחיוב את הקשר למשפחה של התלמיד.

2. היחיד היהודי כערך בישראל ובתפוצות - ערך היחיד היהודי מתבסס על העבר היהודי, על ערבות הדדית וחוצה מגזרים. ערבות הדדית מתבטאת במעשה ובמחשבה. יש להתייחס להיסטוריה של עם ישראל כעם שלם ואינטגרלי, זהו הביטוי למערך הקשרים שבין חלקי העם היהודי.

לא מסתפקים בסובלנות כלפי "האחר", ולא מסתפקים בהכלה של "האחר".

3. חשיבה ביקורתית, בוחנת - לומדת לאור ערכי היסוד היהודים: שלום וכבוד הבריות.

3.1 נמנעים מדוגמטיות, אבל גם נמנעים מביקורתיות קנאית משולחת רסן, שאינה לוקחת בחשבון את הערכים הגדולים ואת המכלול.

4. לימודי מורשת - תנ"ך הוא מרכיב בלימודי מורשת תוך מתן מקום של כבוד להגות חז"ל

ולמשנה. מקום של כבוד למחשבת ישראל והקשר שלה להגות העולם.

4.1 לא מסתפקים בקריאה של מקורות מקראיים בלבד, ולא מנתקים את המקורות מן המדרש, וממחשבת ישראל המקיימת דיאלוג ומתח מפרה עם הגות העולם. השירה, הפיוט והניגון הם מרכיבים מרכזיים בבניית הזהות והיחיד, ובהעברה של תכנים חינוכיים. חיבור של עולם המחשבה והחוויה.

5. חיבור בין יהדות למדעי הטבע - ישנה הרמוניה בין עולם האמונה היהודי והתמונה

שעולה ממדעי הטבע.

5.1 דוחים תפיסות מדעניות שעושות שימוש במדע בכדי לערער על האמונה וכן תפיסות דתיות שרואות במדע איום על האמונה.

6. דמוקרטיה ואזרחות - אנו מחויבים לערך של מדינה דמוקרטית ויהודית ורואים באלו

ערכים משלימים המקיימות דיאלוג עמוק ביניהן. החינוך לדמוקרטיה וליהדות הוא בסיס להכנה של אזרחים פעילים ומעוררים בחברה.

6.1 דמוקרטיה משכינה שלום בין אזרחי המדינה מאפשרת למורשות לפתח את עצמו זו לצד זו, וחוסמת עריצות שלטונית.

7. מעגל השנה - הלוי"ז העברי - מעגל החגים והמועדים והשבת. מועדים הבונים יחד יהודי-ישראלי ומטפחים ערכים פרטיקולרים ואוניברסליים מהותיים. **7.1** לא מצמצמים את המועדים לטקסטים ריקים, או לעידוד תרבות צרכנית בלבד. **מרכיב חשוב בחינוך הוא החשיבה על החינוך, וההתחדשות הנדרשת העולה מכך.**

יישומים של פדגוגיה מסורתית

כותרת משנה: מספר דוגמאות בדיקה ליום החינוך בכנס

בשנים האחרונות ישנו רנסנס תרבותי מפעים של מיזמים חינוכיים ותרבותיים החושפים את החברה הישראלית למורשתם של חכמי וחכמות ספרד והמזרח. מיזמים אלו מביאים לקדמת הבמה את הגותם, את מנהיגותם ואת דרכי חייהם במגוון רחב של פלטפורמות דיגיטליות ופדגוגיות. דמותם של חכמים וחכמות הייתה ועודנה מרכזית בחיי הקהילה והפרט. כמי שעמדו בצמתי חיים משמעותיים בחיי הקהילה היהודית, פסיקותיהם, הגותם ודרכי חייהם הם מעיין נובע לחברה הישראלית. יוזמות אלו מעידות על שינויים חברתיים של החברה הישראלית, על הצורך לעסוק ולהעמיק בזהות היהודית ובחיבור למורשת אבות ואימהות. במושב השנה מתארחים נציגים ויוזמים של שלושה מיזמים אלו: 'חכימא', 'בת המזרח' ו'החכם היומי' לשוחח על הפוטנציאל ועל התרומה החינוכית והחברתית שלהם ובפרט על מענה שהם נותנים לשאלות אקטואליות דרך נקודת מבט היסטורית בחיבור בין מסורת ומורשת למודרנה.

בת המזרח

בת המזרח: נשים פורצות דרך בקהילות יהדות ספרד והמזרח הוא פרויקט המבקש להשיב לתודעה ולהיסטוריה את קולן של נשים יוצרות, כותבות ומנהיגות. לאורך הדורות היו נשים שהצליחו לפרוץ את החסמים של הדרה מחינוך והשכלה, והיו לתלמידות חכמים, מנהיגות ונשות מעשה, יוצרות וכותבות. אלא שהן נדחקו ממרחב התרבות הכתובה של המסורת היהודית, והן ממתנינות שנגאל אותן מן השכחה ומן השוליות שנכפתה עליהן. אסופת "בת המזרח" מאירה את סיפורן של שש נשים יהודיות פורצות דרך מקהילות יהדות ספרד והמזרח, ממרוקו במערב ועד כורדיסטאן במזרח — מן המאה ה-17 ועד המאה ה-20. לצד סיפורן של הנשים, רקע נרחב על הקהילה והתקופה, וכן הצעות למערכי לימוד. בת

המזרח הוא פרויקט משותף ל"ערבות – נשים מחברות מסורת" ולכ"ח - כל ישראל חברים".

על ארגון ערבות – נשים מחברות מסורת

ערבות - נשים מחברות מסורת הוא בית מדרש יוצר לנשים מכל רצף הזהויות, העוסק במפגש שבין מסורת, פמיניזם וצדק חברתי. אנו לומדות מן המסורת הספרדית מזרחית – זו שבכתב וזו שבעל פה – מפרספקטיבה נשית, מתוך רצון לחזק את הקול הנשי-ספרדי ככוח מעצב במרחב היהודי. אנו מבקשות לגבש פמיניזם מסורתי, המחבר בין תורת הנצח לשינויי העיתים והזמנים, לשם השפעה על סוגיות השעה מתוך עוצמתה של המסורת.

במסגרת ערבות מתקיימות מספר תוכניות:

בית מדרש ערבות - החממה שלנו למחשבה ולמעשה, שבה עמיתות בית המדרש מנסחות את קולה של תורת האם שלא זכתה להישמע;

מטקסות - מחדשות את שפת הטקס בקהילה, לשם שיקום הרצף הבין-דורי ולחזיון הסולידריות בקהילה;

מורות צדק - הכשרה הלכתית המבקשת להכניס נשים ושיח נשי למרחב ההלכתי, בשיתוף 'תורה ואהבה' בהובלת הרב חיים עובדיה.

הכימא

אין כמו סיפור טוב בחיים. ואנחנו בחכימא מבקשים לספר לכם סיפורים טובים.

אנחנו אוהבים את מעשיית החכמים הספרדית-מזרחית כי היא מיוחדת במינה. היא מלאת חכמה ונטועה בחיים. יש בה חום אנושי, עומק וקלילות ועולם ערכי עשיר ופתוח. היא מבקשת ליצור עולם רוחני שקרוב מאוד להוויות היום-יום שלנו. למרות שיש לסיפורים אלה עושר רב - לצערנו לא רבים מכירים אותם. הסיפורים עברו מפה לאזון, או שהם נחבאים בתוך ספרים נדירים. אולם עד היום לא היה ניסיון משמעותי לאסוף את הסיפורים למקום אחד ולהנגיש אותם לחברה הישראלית.

הסיפורים שאספנו עוסקים במשפחה, בקהילה, בערבות הדדית, בצדק וצדקה, בתפילה ובחגים. הסיפורים מנכיחים את הרוח הספרדית-המזרחית המתנונה. לצד הסיפורים, כולל המיזם גם מאמרים סרטים, איורים, ופיוטים ואנו תקווה שנצליח במעט לתקן עיוות של דורות ולהנגיש בצורה חדשנית וקלה את אוצרותיה של התרבות היהודית-מזרחית.

ראשת המיזם • שרה ב"ק

עורך ראשי • ד"ר חזי כהן

החכם היומי

אגר מידע דיגיטלי של סיפורי חיים ומקורות מונגשים של חכמי ישראל.

מאגר המידע הדיגיטלי, 'החכם היומי' מבית 'כל ישראל חברים', יוצר חיבורים למסורת יהדות ספרד. במאגר המידע נאספו מאות סיפורי חיים, והונגשו אלפי מקורות מתוך כתביהם של חכמי ישראל בדורות האחרונים, בעיקר חכמי הספרדים וארצות האסלאם. חלק מן המקורות מועתקים מכתבי יד או שהודפסו בהוצאות ישנות, ואינם נגישים לציבור הרחב.

'החכם היומי' פותח צוהר אל עולמם של חכמי ישראל בכל מקום מושבותיהם, ובפרט חכמי הספרדים וארצות האסלאם; בונה מחדש את אבני הזיכרון שהתפזרו, ומשיב את נכסי המורשת של כלל קהילות ישראל, בצורה נגישה ועדכנית, אל הציבור הרחב בישראל.

מדי יום, עולה באתר האינטרנט 'החכם היומי', דף לימוד, ובו מבחר מקורות, מכתביו של אחד מחכמי ישראל, שזה יום פטירתו, בחינת 'דובב שפתי ישנים'. המקורות עוסקים בערכי אהבת ישראל, בצדקה, בגאולת ישראל, בלימוד תורה, במנהג, במסורת אבות ובעניינים שבין ישראל לעמים.

דף הלימוד היומי עולה ברשתות חברתיות, מופץ חנים לאלפי מנויים, ומשוודר כפינה שבועית לקראת שבת בתוכנית הרדיו של קובי אוז ברשת ב'. במאגר המידע באתר אפשר לעיין באלפי מקורות מונגשים, ולהוריד חוברות לימוד, כרזות וסרטונים. האתר הוא תשתית תוכנית לפיתוח מוצרים חינוכיים, ומשאב של כלל העם היהודי.

תוכנית פסקול של תרבות יהודית ישראלית

השירה והפיוט במערכת החינוך מגן הילדים ועד התיכון

במסורת היהודית יש מקום מרכזי לניגון בתהליך הלמידה של טקסטים שונים.

באופן הזה לומדים אלפי שנים את האלף-בית בניגון, את התורה והנביאים עם טעמי מקרא ואת המשנה והגמרא בניגון לימוד ועוד. **חווית השירה** יוצרת חיבור עמוק של אדם לעצמו, לתרבותו, לקהילתו ולשורשיו, **תמצית של זיכרון חי** המחבר דורות הקודמים עם זמן הווה ועם הדורות הבאים. השירה היא גם **שער בלתי אמצעי אל שכבות העומק של התרבות היהודית-ישראלית והאוניברסלית**. השירה והניגון מעשירים את התרבות הבית ספרית ונותנים חיים ומשמעות רחבה לטקסט הנלמד בתחומי דעת שונים.

אנו מבקשים להוביל את הנחלת עולם השירה והפיוט לכלל מערכת בישראל **מגן הילדים ועד התיכון**, כמרכיב חי, רלוונטי, רב קולי, מחבר ומשקף את הזהות והתרבות היהודית ישראלית. הנחלת השירה והפיוט תרחיב את העשייה החינוכית ותעמיק את המכנה המשותף של בני

העם היהודי בישראל ובתפוצות. אנו מבקשים לעדכן את **פס הקול היהודי-ישראלי** ולמזג לתוכו את העושר התרבותי של כלל מסורות ישראל, בדגש על תרבותן של קהילות ישראל בארצות האסלאם שהייתה פחות מוכרת למערכת החינוך זאת לצד ערכים אוניברסליים.

בשנים האחרונות פותחו בשיתוף משרד החינוך, "הזמנה לפיוט מבית עמותת סנונית" ושותפים נוספים תוכניות שונות בתחום השירה והפיוט ובראשן **"שירים ושורשים"** (שיתוף פעולה של הפיקוח על הוראת המוסיקה ואגף מורשת במשרד החינוך, כל ישראל חברים ו'הזמנה לפיוט' מבית עמותת 'סנונית') ו"**בואי לגני**" (החמ"ד, המזכירות הפדגוגית והפיקוח על המוסיקה, "הזמנה לפיוט" ויד בן צבי) בחינוך הקדם יסודי. בנוסף פותחה התוכנית **"שיר של יום"** בחינוך היסודי ובחטיבת הביניים. במקביל הלך ונבנה שיח בין תחומי הממקם את השירה כמרכיב משמעותי ובין תחומי אשר השותפים העיקריים בו הם תחומי הרוח - מורשת (תרבות יהודית ישראלית ועוד) ומוסיקה. לתוכניות ערך מוסף מוכח בהעשרת החוויה החינוכית, החברתית והתרבותית בבתי הספר תוך חיבור לקהילה. את העקרונות הללו ניתן להרחיב ולהתאים גם למגזרים נוספים בחברה הישראלית.

על בסיס הניסיון שהצטבר, "הזמנה לפיוט" מבקשת להוביל יחד עם משרד החינוך ושותפים נוספים בניית תוכנית מקיפה להטמעת עקרונות פס הקול היהודי במרחב החינוכי במגוון של מסלולים ואפשרויות.

אנו נמצאים בנקודת זמן ייחודית בהיסטוריה של העם היהודי. מסורות עתיקות נעלמות ומותירות אחריהן חלל ריק. במקביל, בחברה הישראלית ובעם היהודי כולו מתעורר צורך בשפה שורשית שתחבר יחידים וקהילות למכנה משותף יהודי-ישראלי רב-קולי ורחב, ובה בעת תהיה רלוונטית גם לתקופה בת זמננו. חיבור לשורשים ולערכים זקוק לממד חווייתי ובלתי אמצעי. רבים בישראל גיבשו את זהותם באמצעות שירה משותפת: 'ירושלים של זהב' חיבר אותנו אל בירת ישראל, 'אדון עולם' לאמונה המשותפת, 'ולס להגנת הטבע' לימד אותנו את חשיבות שמירת הסביבה ו'שיר הרעות' עיצב את חוויית השותפות בצבא. עולם הפיוט, התפילה והשירה היהודי-ישראלי שזכה דווקא בימים אלו לפריחה, יכול להיות כלי עוצמתי לביסוסם של השורשים והערכים היהודיים-ישראליים. בכוחן של המילים ושל המנגינות להשפיע על תלמידים ואנשי חינוך ולסייע להם במציאת מכנה מאחד ומלכד. זוהי שעת כושר להנחיל לתלמידים בעם היהודי בישראל ובתפוצות חיבור לשורשים מגוונים וערכים מאחדים, באופן שיתיר חותם משמעותי על הדורות הבאים באמצעות פסקול מוסיקלי מחבר.

מורשת ספרד והאסלאם: מדעי הרוח ומדעי החברה מאת חביבה פדיה, בזיקה למושב "והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע"

מבוא אישי

בראשית דברי אגדיר בקצרה מדוע בעיני שתי בעיות שלובות הן: הזהות החסרה של יהדות האסלאם ומשבר מדעי הרוח:

יהודי ארצות האסלאם הבלקן צאצאי מגורשי ספרד ומזרח אסיה כנסו כולם לישראל כהגירה, וכקולקטיב שבא לשרת צרכים של חלוצי הארץ. יש מן המנהיגים שהגדירו אותם כפרולטריון העתידי. הם נותבו ללא היסטוריה אל הספר הישראלי ובכך נושלו פעמיים. כפי שהגדרתי זאת בעבר: ההדרה מן הספר, והניתוב אל הספר.

ציבור שלם אינו יכול להתנהל ללא תולדותיו. וניתן לתאר זאת משתי נקודות מבט של יחסי סיבה ומסובב: ההיסטוריה של קולקטיב נחוצה להבנת המחשבה והספרות שלו. ובהתאמה גם בהיפוך: המחשבה והספרות של קולקטיב נחוצות לשם בניית הנרטיב ההיסטורי שלו.

ובכל זאת עד המל"ג האחרונה עדיין היה ואף כעת יש צורך להיאבק על זכות הקולקטיב המזרחי להיסטוריה. ומדוע? ניתובו של הקולקטיב המזרחי להגדרה מעמדית חברתית נמוכה, כינונו על ידי ההגמוניה השלטת ככוח עזר מעמדי, המוגדר דרך עונוי חולשתו וחסרונו התרבותי העמיד אותו כמושא למחקר אנתרופולוגי, וגורם עד היום קשיים למובילי דעה ועמדה להכיר באקט הקולוניאליסטי החריף שבכך.

השבר הזה ניכר עד היום בקצרה בתקשורת הקיים בין חוקרי המזרח מתחום מדעי החברה ומתחום מדעי הרוח. עד היום השיח על המזרחיות במסגרת מדעי החברה מתנהל לעיתים קרובות במנותק מן השיח בתוך מדעי הרוח ובכך העוול שב ומונצח גם בתוך המערכת האקדמית. אכן אין לבוא אל מדעי החברה בטענות. כי העובדה הפשוטה היא שקיים חסר גדול בתחום מדעי הרוח שבו אין הקשר ללימודי ההיסטוריה של יהדות האסלאם ולא ניתן לתקן זאת על ידי נישא שתיפתח לאחת מן הפוזרות ואף לא רק על ידי לימודי ערבית או שפות נוספות. אלא יש לתת מתודולוגיה כלים והקשר ובסיס תיאורטי ואפשרות גישה לתולדות כלל הפוזרות וזה ניתן לעשות ולתקן כיום - עשרות בשנים לאחר כינון האוניברסיטה הראשונה

¹ המקורות למאמר זה: חביבה פדיה, המזרח כותב את עצמו, גמא, 2015; הנ"ל, העיר כטקסט והשוליים כקול - ההדרה מן הספר והניתוב אל הספר", בתוך: תמר גרוס, זאב דגני, ישראל כ"ץ (עורכים), אי-כאן: שפה זהות מקום, הקיבוץ המאוחד 2008, עמ' 128-167; הנ"ל, מבוא למסמך המל"ג: "מורשת ספרד והאסלאם: לימודי אסלאם ותרבות יהודית-ערבית", הנ"ל, הרצאה במכון מנדל רב תרבותיות אתיקה ואסתטיקה; הנ"ל, לקראת בנייה של רשת הספרות המזרחית, הארץ, 29.9.2020. חומרי הרקע המובא הוא רק תימצות ממאמרי השונים המאפיינים את גישתי התיאורטית הפניוית לכלל השדה תהינה במאמר מורחב.

בישראל - רק על ידי כינון דיסציפלינה. באופן זה תוקנו עוולות היסטוריים עמוקים בארה"ב עם כינון לימודי נשים מחד או לימודי שחורים מאידך. שני ציבורי הענק הראשון בציוויליזציה כולה והשני באמריקה שהוחזקו כקולקטיב חסר היסטוריה. במקרה של היהודים זה חמור במיוחד כי היהודים הוחזקו ונתפטו באירופה הנוצרית כציבור החי מחוץ להיסטוריה ואו אז היהודים יוצאי אירופה כוננו את היהודים יוצאי המזרח צפון אפריקה ומזרח ודרום אסיה כקולקטיב נטול היסטוריה. אז מי אנו ה"מזרחים"? היהודים של היהודים?
אולי לכן אנו "מסורתיים".²

אביא עתה בקצרה ציטוט של עצמי בראיון לעיתונות לאחר שנודע על אישור ההחלטה במל"ג ה-13:

"בכל החוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בן-גוריון יש רק תקן אחד בנושא היסטוריה של ארצות המזרח, ובחוגי מחשבת ישראל ברוב המוסדות לא יושב אדם שמלמד את הרבנות הספרדית והשו"תים שלה. רוב הנוכחות היא באנתרופולוגיה, סוציולוגיה ואתנוגרפיה, שאינם נמצאים במדעי הרוח, וזה הופך את האנשים לאובייקט אנתרופולוגי. כשלאדם יש זהות, אתה מכיר בכך שזה מושתת על מדעי הרוח, על היסטוריה ועל מחשבה, ושהוא לא רק אובייקט. מה שמזרז שאלו שמתנגדים למהלך שלנו רואים בכך הפרדה מיותרת, ולא גזענות פנימית שלהם כלפי חצי מהעם היהודי".³

חצי מהם היהודי, השהות שלהם נמצאת כמושא בחוגים כמו סוציולוגיה אנתרופולוגיה ואתנוגרפיה וכשכך זהות זו הופכת לאובייקט. זאת בשונה ממה שמתבקש להיות דרך מדעי הרוח, היסטוריה והמחשבה. כמו שהרבה פעמים אמרתי שאם כבר יש אזכור למורשת יהדות ספרד, היא כפולקלור ולא כתרבות חוויה כהווייה זהותית חיה ונושמת. מכאן ואילך אבקש לציטוט ולהביא דברים ממסמך גדול שחיברתי בתפקידי במל"ג כיו"ר צוות מורשת ספרד והמזרח דברים שהתבססו ומתבססים על עבודתי המחקרית ועל דברים שפירסמתי בעבר בספר בעריכתי המזרח כותב את עצמו.

² עד כאן קטעים ממאמר חדש שלי שהגשתי לדפוס לאחרונה.

³ ציטוט של פדיה מתוך כתבה של אלישיב רייכנר, 'חצי מההיסטוריה של העם היהודי לא נלמדת כיאות', מקור ראשון, 13.2.2022, <https://www.makorrishon.co.il/opinion/455959>.

1. מאפייני זהות

אחד הדברים המיוחדים ביותר שהיהדות מתאפיינת בהם הוא היותה דת ותרבות שיש בתוכה נקודת חיתוך מרכזית של ייצוג של תרבויות ענק, מזרח ומערב. קהילות יהודיות התנהלו לאורך הדורות, במזרח ובמערב וגם יחד תוך שמירת מאפייני זהות קולקטיביים בצורה זו – מימדית.

דהיינו, כל אחד פיתח מאפייני זהות שקשורים לקהילה שאליה השתייך, תוך כדי שלקח חלק בתרבות הפיזית והרוחנית בתמונת העולם שבה הוא משתתף - יהודי במרחב היהודי ערבי/מוסלמי או יהודי במרחב הנוצרי, אולם הבניה מודרנית של ההיסטוריה וההיסטוריוגרפיה היהודית נעשתה לרוב מתוך נקודת מבט אירופוצנטרית מובהקת, דבר שיש לו עדיין נוכחות חזקה בתפיסה ובהוראה של ההיסטוריה של עם ישראל במדינת ישראל במרחב חינוכי גדול, מבתי ספר עממיים ותיכונים ועד ההוראה האקדמית. מטרתה היא לכוון שיח חדש.

עניינו של המסמך דלהלן הוא הצגת מבוא קצר בדבר הבניית המזרח ושאלת עיבודו מתוך זווית הראייה שלו עצמו; שאלת אוצרות ההיסטוריה שלו כבסיס לשבירתה של הבניית המזרחיות בחברה הישראלית, כבסיס לתיקון חברתי, חינוכי ותרבותי וכבסיס להתבוננות מלאה וחופשית בישראליות. ההבנה שאי התייחסות לממד זה היא שימורו של עוול היסטורי ושימור הקיטוב בחברה הישראלית על רקע אתני מעמדי ותרבותי.

קיים קשר מהותי בין השטחתי, היקפו המצומצם וחד-ממדיותו של תיאור היהדות בארצות האסלאם בספרי ההיסטוריה ובהקשרים תרבותיים לבין ה"נישה" שאליה נותב ומנותב ה"מזרחי" בארץ. זאת באמצעות קטיעתו של ההווה מתוך רציפותו עם העבר ההיסטורי, באמצעות בידודו ובאמצעות מיזוג בישראליות היונקת בעיקר מן התרבות היהודית האירופית. חיתוכם של מזרחים מעברם מנתב אותם להתנהל בנישה מבודדת ומופקעת מכל רציפות היסטורית תרבותית של ממש. אגב כך המזרחיות אמורה לנוע לאורו של עתיד שבו תשולב ותיטמע. חיתוכם ושלילתם של המזרחים מתוך מיקומם ביהדות ארצות האסלאם - מיקום שהתבסס על הקשר דתי ומסורתי, על הקשר תרבותי - מקומי או על הקשר קולוניאליסטי - מעמיד את המזרחיות כמשבצת תלושה, חסרת כיוון ונטולת ממדי עומק. היעדרו של מבט היסטורי ותרבותי מלא על יהדות ארצות האסלאם הפך למובן מאליו והוא מוסיף להכשיל ממדים חיים ומתהווים בחברה הישראלית. על אף הרנסנס התרבותי העצום שחל מזה עשרים שנה מאז מהפכת הפיוט והשלכותיה במדיה, היעד זה עדיין מיוצג בספרי ההיסטוריה, במערכת מוסדות החינוך של ההשכלה הגבוהה ותהודתו באותו ממד של התרבות הישראלית הנשען על הקצאת משאבים עדיין ניכרת. פתיחת המזרחיות לדיון היסטורי ותרבותי חדש חיונית לקביעת קריטריונים חדשים לדיון ביקורתי ולקריאת תיגר על הקודים הלגיטימיים של הישראליות.

ההתעוררות האמנותית המתרחשת בתרבות העכשווית מבטאת בין היתר חיפוש של בני הדור השלישי להגירה אחר משאבים תרבותיים ונושאים חדשים לדיון. במסגרת השיח החדש עשויות להתעורר שאלות חדשות והצעות רעננות בנושאים של סובלנות ופתיחות, אסתטיקה ואמנות (ובכלל זאת יצירות מחיקליות, קולנועיות וספרותיות), תרבות דתית וחילונית, המרחב היהודי-ערבי, משפחה ומגדר. כמו כן עשויות להתעורר שאלות על שפה ושפות: שפה ליטרלית והעברית והערבית כשפה מילולית וכשפה התנהגותית. מדינת ישראל היא מדינת הגירה מובהקת. להגירה אליה היה נופך אידיאולוגי חריף, שכן כינון המדינה כבית לאומי היווה ביטוי והמרה של תבניות משיחיות שפיעמו ברוח יהדות הגולה לאורך הדורות. בהקמת המדינה השתלבו ונחתכו יחד מספר צירים: הקמת המדינה הייתה שיאו של מהלך התעוררות הציונות באירופה, בה חברו יחד הליכים אימננטיים של חילון, הגדרה עצמית וסימון הדדי של היהודים אלו את אלו באירופה הנוצרית. שאלת מיקומה של מדינה זו במרחב המזרח התיכון הייתה שלובה, משלבים מוקדמים שלה, בשאלת ערביי הארץ. דינאמיקות שהתחוללו במרחב הארץ היו קשורות לעיתים קרובות לתפיסתה כמרחב ריק הממתין למימוש.

מדינת ישראל, בעיתוי זה של השלמת שבעים שנה להקמתה, מצויה ברגע שיא של הפגשת מציאות שהתהוותה עם המבט הרפלקטיבי אודותיה. זהו הזמן המושלם לבחינה ולבקרה של הפרדיגמה הבין דורית: סב אב ובן או סבתא אמא ובת. שלושה דורות, שלוש פעימות; כאשר הרצף הבין – דורי נשען על פי הגדרתי על טווח זמן של כשבעים וחמש שנה - כרבע מאה לפעימת הזכרון התרבותי של כל דור ולזמן החפיפה בין דור נתון ובין הדורות שקדמו לו.

ב. ניתוב ההגירה: ההדרה מן הספר והניתוב אל הספר

הכינון האירופאי המובהק של המדינה פנה לכינוס היהודים מכל ארצות הגירתם לאורך גלויות של אלפיים שנה. פרויקט זה של כינוס קהילות כלל כמה שלבים מובנים של הגירה מניפולטיבית: תחילה שיכלול כלי השכנוע ועידוד ההגירה, ולאחר מכן ניתוב הקהילות המהגרות בארץ. ניתוב זה כלל לא רק הכוונה לאזורים גיאוגרפיים מסויימים, לשוליים. הניתוב אל הספר ברמה הגיאוגרפית תאם את הפרויקט ההיסטורי, את עיצוב הזיכרון ואת עיצוב התרבות כספר שיש בו עיקר וטפל.

לאורך הדורות תפסו היהודים את עצמם כעם הספר. היינריך היינה הגדיר את היהודי כנווד עם ביתו עימו, עם ספר התנ"ך שלו. הרבה לפני כן, כבר במאה הארבע עשרה, הגדירו את עצמם מחבבי "תיקוני הזהרה", הספר הקבלי שנכתב על אדמת ספרד באווירת טרום גירוש, כמקננים בתוך הספר שהוא הבית היחיד. הקיום בתוך הספר היווה פיצוי והתנגדות של מיעוט פוליטי; אשר על כן דחיקת המזרחי מן ה"ספר" החדש בה"א הידיעה, מן הזיכרון

ההיסטורי המעוצב מחדש - היווה פגיעה קשה במשאבים עליהם אמור להישען המהגר המונע מכוח חזון עזיבת הגלות והתחברות לחזון גאולה .
מכונני המדינה, שהיו שקועים לעומקם בשיח ובקונטקסט האירופי, הגדירו עצמם מחדש כפועלים על אדמת בור: איזו מכל צורת הכתב תיבחר להיות הצורה הגראפית של כתיבת האותיות, איזה

מכל המבטאים ייבחר להיות הצליל המוזיקאלי של השפה, מי מכל הסיפורים יהיה הסיפור ההיסטורי של היהדות שחיה כביכול מחוץ להיסטוריה. במישורים של השפה נעשו בחירות של שילוב הכתב האשכנזי והמבטא הספרדי (ברמה של מלעיל ומלרע בלבד), תוך כדי מחיקה מוחלטת של צורות המבטא של האותיות הגרוניות.

במישור ההיסטורי התשובה הייתה הברורה ביותר. ההיסטוריה סופרה מתוך נרטיב - העל של הקיום היהודי באירופה ומתוך התאמה מלאה לסיפור הפרוגרס שאפיין את המודרנה ואת הנאורות. משמעות הדבר הייתה שאוכלוסיות שלמות שהגיעו מארצות המזרח נדונו להדרה כפולה: בראשונה סבלו רבים מהם מניתוב מניפולטיבי לפריפריה, ובשנייה סבלו מחוסר ייצוג מוחלט בספרי ההיסטוריה שנכתבו במדינה. תופעה שאני מכנה: ההדרה מן הספר והניתוב אל הספר. מצב מובהק זה של דיכוי היה מסובך ביותר בגלל שותפות הגורל של היהדות בכל קצוותיה לחלום המשיחי על השביה לארץ ישראל .

מחויבות טבעית ותמימה זו מסבירה את הצלחתו הראשונית של כור ההיתוך, ואת פרק הזמן של ההשהיה שחלף עד שהתערור בכל עוצמתו הדיסוננס בין חלום הגאולה הקולקטיבי ובין שאיפות הסובייקט לביטוי עצמי ותרבותי אותנטי . במובן זה הייתה המדינה לקודקוד של יישום דפוסים מפצלים בין מזרח ומערב בתוך דת חובקת שתי תרבויות ענק של הציוויליזציה האנושית, דת שהמיזוג בין שני קטבים אלה הוא מאושויותיה.

מימוש של הליך חזרת היהודי להיסטוריה, קרי הקמת המדינה כביטוי לחזרה אל ההיסטוריה העמים, היה כרוך אפוא במחיקתו של המזרח, בהגחתו, בייתורו, בהפקעתו מעברו, ביצירת התנאים להתביישותו בעצמו, לנישולו מן ההון העצמי שלו, ובאי מתן כלים ממלכתיים, תרבותיים ומוסדיים לצרכים הרוחניים שלו ולמורשת התרבותית שלו .

הליכים אלה חזרו כבת קול על ניסיון היהדות לחזור למסגרת ההיסטוריה כבר באירופה; תהליכים אלה, שתחילתם בראשית העת החדשה, לוו אצל משכילים יהודים בסלידה ובסלידה עצמית, בדחף מאוחר אירכוב היהודי כאחר, ובתחושות חריפות של שילית הגלות. יותר, עם הפועתה של חכמת ישראל בגרמניה של המאה התשע עשרה, יחס המשכילים החדשים לעברם היהודי הסתכם, כפי שמעיד גרשם שלום, ברצון להביא את היהדות לקבורה מכובדת . אצטט כאן מדבריו שיטיבו להכניסנו ללב סוגיית הארכיון:

"בנקודה זו נתגלעה באמת הסתירה העיקרית והעמוקה בכל ההרפתקה הגדולה הזאת של חכמת ישראל". המגמות המשמרות והמגמות המחסלות במדע זה כרוכות אלו באלו [...] הרי הם [=גדולי המדע הרומנטי], שלבניית האומה נתכוונו, לא הרגישו עצמם כקברנים. בתוך עמם הם יושבים והביקורת ההיסטורית היא להם השיטה הדיאלקטית של כל בנין אמיתי. אבל כמה שונה מעמדה של חכמת ישראל לגבי דיאלקטיקה זו, וכמה נורא הפרדוקס: הכרתם ההיסטורית לא התירה לבעליה את השימוש החיובי הגלום בשיטתם, והמדע הרומנטי ושיטותיו מופיעים אצלם כטקס מבהיל של קבורה"

ברגישות מפליאה מטפל גרשם שלום בסלידה של חכמת ישראל מן העבר. אין הוא חושש לתאר את הניסיון להתפטר מנטל העבר במערכת מושגים וסמלים השאלה מן הקבלה. כל שאני מבקשת הוא לקרוא את תיאורו של גרשם שלום ואת כוחות ההנעה של מה שהוא מכנה "ההתאבדות ההיסטורית" כמוסיפים לפעול במרחב הישראלי וכמשוכפלים, עיתים שלא מדעת ועתים מדעת, על ההיסטוריה של המזרח:

"בתקופה האחרונה נוטים אנו לפעמים לטשטש יותר מדי את המגמות להתאבדות היסטורית, לחיסול ופירוק, הפועלות בהשכלה היהודית. עשרה לבושים לבש השד הממונה על החיסול הזה בארצות המערב, בגלוי ובסתר. ויותר מדי שוכחים אנו, שגם לחכמת ישראל חלק רב במגמת החיסול [...] יש חכמים שברור להם מה הם עושים והם עובדים למען החיסול וחוגגים את טקס הקבורה במחשבה דיבור ומעשה [...] היהודי רוצה להשתחרר מן עצמו, והמדע של היהדות הוא לו טקס של קבורה ובחינת שחרור מעול הרובץ עליו".

ההקבלה בין מצבם של האינטלקטואלים היהודים בגרמניה ובין האינטלקטואלים ממוצא מזרחי בארץ מתבררת עוד יותר לאור מה שהגדרתי לעיל כיהודי של היהודי.

האקט המוזיאוני כאקט של טרום המתה - אשר היווה את תמצית היחס של היהדות החדשה המשכילה האירופית ליהדות - שב ושוכפל במרחב הישראלי ביחס הישראלי ליהדות, ביחס המערבי אל המזרח. הדיאלקטיקה של שימור כחיסול או כחיים המשיכה ונתגלעה במרחב, ואחד מבטיייה הוא פרויקטים של הנצחה הנחלקים לשניים והמבטאים את שתי קצוות הדיאלקטיקה: בקצה אחד אפשר למקם את פרויקט הארכיב - בתר - הכחדה (לאחר שואת יהודי אירופה, או לאחר הכחדת התרבות האצטקית / אינדיאנית באמריקה) ואילו בקצה השני - את הנצחה שקדם - הכחדת - הישות הממשית (גרמניה הנאצית מול היהודים), וכמו כן, להבדיל, את פרויקט הנצחה שקדם - מחיקת - הזיכרון. את הזיכרון אגדיר לענייננו כמרחב הסימבולי אותו מבקשת ההגמוניה לסייג, למתן ולהגביל באמצעות חיסול כוחו החי והטיית נהרותיו לאפיקי אירכוב (=מוזיאוני המזרח).

אם בארצות המערב רצה היהודי להשתחרר מ"עצמו" - הרי שעם הקמת המדינה החל המרחב הישראלי להחיל על היהודים מארצות המזרח אותן "פרקטיקות סיוע" להשתחררות מן ה"עצמי" ומן העבר. את שניסיתה לעשות חכמת ישראל למען היהודים באירופה, ניסו מבילי וגבשי המדיניות של המדינה הצעירה לעשות למען יהודי המזרח, לעיתים קרובות מתוך תמימות והזדהות עם רצונם שלהם לפרוק את נטל העבר היהודי והדימוי היהודי. ובפרפראזה נוכל לומר: "המדע של חקר יהודי המזרח הוא לו טקס של קבורה ובחינת שחרור מעול הרובץ עליו". ודאי הוא שבאותה קשת דימויים חריפה, פרקטיקה המופעלת על העצמי היא התאבדות, ואילו על הזולת עלולה להתפס מקבילתה כרצח, רצח הזיכרון. הפרויקט העכשווי הנחוץ לתרבות הישראלית, אם – כן, הוא מטמורפוזה של הארכיון המת לארכיון החי, לחזור לנקודת אפס מדומיינת של הוויית המזרח ולאפשר להתפתחות של חיים ומוות בזיכרון להתרחש מחדש בצורה חופשית ומלאה.

ג. מרחב וזיכרון: גיאוגרפיה כהיסטוריה והיסטוריה כגיאוגרפיה

להליכים מובהקים אלה של כור ההיתוך, מבנה המוכר מארצות הברית כפרויקט זירוז התכת קבוצות הגירה, נלוו שני מאפיינים, ששימשו כחומר המדבק וכחומר המפריד של תערובת שבעבעה בתוך הכור האוניברסאלי, שלמעשה היה המערבי, היה לחומר המדבק, והערביות - שלמעשה הומשגה עוד בראשית המאה, באמצעות המבט האירופי הקולוניאליסטי - כאוריינט, הייתה לחומר ההודף, המפריד. הקריאה הבו-זמנית של הערביות כריק במישור הגיאוגרפי ושל המזרחיות כריק במישור הזיכרון ההיסטורי ההגמוני, העצימה את הכחשת היהדות כציוויליזציה תרבותית המגלמת בתוכה גם את קוטב המזרח ואת ארץ ישראל כטריטוריה הממוקמת במרחב ים-תיכוני. קריאה זו, האופיינית למכונני המעשה החלוצי בארץ, החריפה אצל היהודי ממוצא מזרחי את האמביוולנטיות כלפי שורשיו ועיגונו בעולמה של ערב והאיצה את ניסיון יצורו החדש כמערב.

הסימטריה בין יצור הפרויקט ההיסטורי כמכיל משטחים שלמים של דפים ריקים שמלאותם נתפסה כבלתי רלוונטית או שיועדה לכל היותר לפרויקט ארכיוני מן הטיפוס הקובה, ובין הפרויקט הגיאוגרפי שתפס משטחים מלאים כדף מחוק וריק, היא ברורה. בעיתוי הנוכחי יש בתרבות הישראלית התאמה בין הפרספקטיבה והמבט הרפלקטיבי על הארכיטקטורה שנוצרה בארץ ובין הזינוק הברור לתודעה של אמנות בני הדור השלישי - אלה הן שתי צורות של השתחררות וטיפול בפרקטיקות ההסדרה היסודית של תרבות, מרחבי זיכרון וממשות: היסטוריה וגיאוגרפיה; היסטוריה היא הסדרת הנראטיב וקביעת דרך המלך של הזכרון. הגאוגרפיה היא הסדרת מרחב ממשי שלעולם היא מייצגת בו זמנית את מה שמייצגת הפרויקט ההיסטורי במוקם נתון בהסדירו את הזכרון ההגמוני.

הסימטריה ההדוקה בין גיאוגרפיה והיסטוריה מאפיינת את כלל הבחירות שנערכו במרחב הישראלי.

הבסיס לישראליות החדשה והשלט מעטפת היהדות המיושנת היה קשור בזיהוי האוניברסאלי והאקזיסטנציאלי כחסר סימנים והאתני / לוקאלי / מקומי, כגדוש סימנים. זוהי תבנית דיכוטומית החולשת מאז קום המדינה מעתה על הקודים הלגיטימיים של התרבות. יש משמעות אחרת לאי הגילוף בזמן [=כלומר יצירת עיר שאינה עמוסה בהיסטוריה], כפרקטיקה המתבצעת בעיר תל אביב השוכנת לחוף ימים ופניה לאירופה, עיר שריקותה כביכול מכוונת למלאות האירופית לבין אי הגילוף בזמן כפרקטיקה המתבצעת בערי הפריפריה, במוצרי בנייה זעירים המיועדים ל"אוכלוסית פועלים" - כפי שהגדיר בן גוריון את מעמד העלייה המזרחית עבור הכלל - מוצרי כלא קטנים עד כדי לדמות לשוכן יונים - מחזקים מסימנים המיועדים לקבוצת הגירה המנושלות מעברן. "קהילות תעשייה" [כך כונו אז יהודי צפון אפריקה ומזרח אסיה הבאות לשרת את המרכז]. התפיסה היתה שלשם כך יש לכוון ולקבוע צמתים ונקודות כינון חדשות בכל מישור ומובן.

כיום כשבעים וחמש שנה מאז הקמתה - מדינת ישראל מצוייה בתהליכים רחבים אחרים. המערכת האקדמית התרחבה והתעשרה. התהליכים הבינדוריים נדונים יותר ויותר הן בתחום השואה והן בתחום המזרח להבדיל. יחד עם זאת לעיתים קרובות בעיית המזרח או יהדות האסלם נותרת כבעיית זהות או כבעיית מעמד. כבעיית מקומה לכאורה בחוגים לסוציולוגיה וכבעיית זהות בחוגים לאנתרופולוגיה או ליוזמות וולונטריות בסגנון זהות ומורשת.

המפכות חשובות התרחשו בתחום התרבות הישראלית אלא שהן עלו מלמטה מן הכוחות העממיים שקידמו אותן כמו מהפכת הפיוט הבלתי נשכחת שלבסוף איזנו גם את המודעות האירופאית למשאביה בשירה ובמוזיקה חסידית. פני המדיה והשוויון החברתי השתנו ומשתנים תדיר במובן של יצוג רב תרבותי. אלא שיצוג על בסיס פנים חזות ומוצא אתני הוא רק ראשיתה של אתיקה ואין בו מן האסתטיקה העמוקה הנדרשת ליצוגו של הון סמבולי עשיר כל כך כמו שיש לכל אחת ואחת מפזורות ישראל בצפון אפריקה ספרד הבלקן מזרח ודרום אסיה לכל אחת לחוד על האקלים התרבותי המיוחד לה ולכולן גם יחד כ"מזרח" כפי שאורגן ונוצק בישראל.

לעיתים קרובות נדמה עם זאת כי האיבה ההדדית הטינה בין המחנות נשמרה ונשמרת עד כדי כך ששסע הזהות מזרחי אשכנזי מתורגם פעמים רבות לשסע לאומי ופוליטי רווי שנאה. מן ההכרח הוא לשלב בין תפיסות והסתכלויות הבאות מהסתכלות היסטורית מתוך ספרות ומחשבת ישראל באופן קלאסי ובין תפיסות פוסטקולוניאליות.

הראשונות מעוניינות בחשיפת מאגר התכנים, בפתיחת ארון הספרים היהודי המזרחי הנעול, בפתיח הארכיב של חכמת ישראל מן המזרח השובלה כניסוחו של שלום לקבורה מכובדת. האחרונות מודעות לערכה של השפה הערבית כגורם מתוך בשיקום הזהות היהודית ערבית.

'אלה ואלה דברי אלהים חיים' אולם אין להניח שתיקון היסטורי יבוא כאשר בשם נימוקים פוסטקולוניאליים המתרכזים אך ורק בלימוד השפה הערבית ותרבות האסלאם הראויים רצויים וקריטיים לקיומנו כעם יהודי ובמזרח התיכון יבואו במקום לימוד עומק של תשתיות ותכני מחשבה פילוסופיה הגות ופיוט והכרות ממשית עם גלריית האישים של מנהיגות ספרד. שכן ספרות זהות ותרבות איננה נכתבת ללא תולדותיה.

גם אין להניח שעלינו לשמר את החייץ בין מדעי הרוח ובין מדעי החברה ולקדם את שיח הזהות המזרחית אך ורק על בסיס מעמדי חברתי כפי שמתרחש כיום בחלק מן הדיונים האקדמיים במזרח.

אם כך יהיה הרי שאוצרות ההיסטוריה היהודית יוכו פעמיים. הפעם האחת בשם הקולוניאליזם והפעם השניה בשם הפוסט-קולוניאליזם.

הכיוון השני הפורה והמוצע של 'אלו ואלו דברים אלהים חיים' הוא מיצוי הסגולות והתרומות של הדיון הפוסטקולוניאלי ומפעלי התרגום והשפה שהביא בכנפיו יחד עם חידוש בנין וכינון הלימודים הקלאסיים של לימודי השפות היהודיות לגווניהן השונים והמשך גישת השימור לצד כינון מחדש של לימודי היסטוריה מחשבה וספרות יהדות האסלאם, הכיוון השני החדש והמתבקש הוא כינון ההיסטוריה של יהדות האסלאם כדיציפלינה וככזה מישור לימודים המנהל שיח פורה ומעשיר הן בתוך כלל לימודי ההיסטוריה של עם ישראל מערב ומזרח, הן לימודי האסלאם הכלליים הן בתוך כלל לימודי הספרות והן כתחום העומד במגע ישיר וחי עם לימודי מדעי החברה.

תחום אקדמי זה אינו נכנס להגדרת לימודי זהות כי לתחום איזון לימודי היסטוריה של עם ישראל בצידם האירופי ובצידם הספרדי מזרחי ומוסלמי באופן שישירת את כל עם ישראל והוא איננו קשור בהעצמה אתנית או מעמדית של קבוצת אוכלוסייה אחת בלבד.

תרבות

החברה בישראל התברכה בכך שהיא נקודת מפגש תרבותית המקבצת לתוכה קהילות רבות ומגוונות. ישראל יכולה להיות מודל לשימור, לטיפול ולהתחדשות של מסורות עתיקות בראייה רב קולית, על כל הערכים התרבותיים, האומנותיים והחברתיים הנלווים לפעולה כזו. בעשורים האחרונים אנו עדים למהפכה תרבותית הצומחת מתוך שכבות רבות של החברה, המבקשות להתחבר מחדש לשורשים, לשאוב השראה ומשמעות מחוכמת הדורות, ובמקביל לאתגר את הגבולות בין הקטגוריות המגבילות והמצמצמות (דתי - חילוני - מזרחי - מערבי - יהודי - ערבי) שאליהן הורגלנו בשיח הציבורי בחברה הישראלית.

בשנה שעברה, לקראת הכנס הראשון, גיבשנו ועדת תרבות של מובילים בתחום התרבות המסורתית בשיתוף עם צוות משרד התרבות. יחד גיבשו שלוש המלצות עיקריות שנוגעות בתהליכים שונים שהמשרד מקדם:

א. שימור והנגשה – צורך באסטרטגיה רחבה לשימור, הנגשה, פיתוח וטיפוח של תרבות מושתתת מסורת.

ב. הרחבה של הגדרת אירוע תרבות מסורתי במסגרת תקנת "מורשת עדות" – הוצע להכניס לתקנה אירועי תרבות מסורתית (שאינן תפילות) בדגש על מעגל השנה, המתרחשים במרחב בית הכנסת כחלק מתפיסת מורשת בקהילה.

ג. קידום יצירה, יוצרים ואומנים מתחום תרבות מסורתית בטווח הקצר והבינוני-ארוך: אפשרויות לעידוד אומנים מתחום התרבות המסורתית ב הנגשה של פלטפורמות קיימות, ביצירת פלטפורמות משותפות ובהתאמת תקנות לאופי של תרבות מגוונת.

השר חילי טרופר קיבל את מסקנות הוועדה ובתהליך המשכי לכך, צוות הכנס קידם מהלכים שונים יחד עם צוות משרד התרבות בשנה החולפת:

1. בספטמבר האחרון התקיים בירושלים יום חשיפה ליוצרים וליזמים בתחום של תרבות מסורתית לגווניה. למפגש זה, בהשתתפות גלית והבה-שאשו, ראשת מנהל תרבות במשרד, זוהר זפרני, המנהל את תחום מרכזי מורשת במשרד התרבות ובהשתתפות מנהלי מוסדות תרבות מרכזיים, הגיעו כמאה אומנים, יוצרים ויזמים וקיבלו מידע על אפשרויות תמיכה מגוונות מטעם משרד התרבות וממקורות נוספים.

2. בתהליך משותף לכנס ירושלים למסורתיות ולאיווד המסורתי, התקיים שיח עם מדור מורשת במינהל תרבות בנוגע להגדרות של תרבות מסורתית הנתמכת על ידי משרד התרבות.

אנו שואפים להמשיך לבסס את התהליך המשותף ל"כנס ירושלים למסורתיות" יחד עם משרד התרבות כדי לקדם תרבות ישראלית מסורתית מגוונת, עשירה, מורכבת ורבת-פנים באמצעות שינויי תקנות והתאמות נדרשות במשרד ועבודה משותפת להגדלת התקציב הממשלתי לתרבות. אנו מודים לאנשי המשרד על הליווי והמעורבות.

הייחוד והיחד - מורשת מבקשת גשר

בזיקה לאירוע השקת הספר שיצא לאור בשיתוף פעולה בין תנועת תיקון, בית יוצר ישראלי וידיעות ספרים

מתוך דברי ההקדמה לספר מפי יפה בניה

בכל רגע היסטורי נתון מתרוצצות בחברה מגמות שונות ומנוגדות, ולא תמיד אפשר לדעת בוודאות איזו מביניהן היא המגמה הדומיננטית באותה השעה. עם זה, אי-אפשר שלא לדאוג לנוכח מגמות של פירוד, דמוניזציה ושלילה הדדית שהולכות ומתעצמות במרחב הציבורי הישראלי, ומסכנות את המרקם החברתי השביר ממילא. בין שמדובר ביחסי מזרחים ואשכנזים, יהודים וערבים, דתיים חילונים וחרדים, "שמאל" ו"ימין", ועוד כהנה וכהנה פיצולים. בספרם, השטן שבינינו - מדמוניזציה להידברות, מאפיינים הפסיכולוגים חיים עומר ונחי אלון את הדינמיקה של מאבקים הרסניים בין קבוצות: "הזן ההרסני של ניהול סכסוכים מיוסד על הנחות דמוניות, שעל פיהן מקור הסכסוך נעוץ באופן ישיר בתכונות

הרשע של היריב. כוח המשיכה של ראייה דמונית זו במצבים קיצוניים נובע מיכולתה לצייר את היריב כאיב מוחלט, ולהצביע בבהירות על הכיוון שבו יש להלום. כך נרתמים הפחד והכאב לשנאה לוחמנית. האידיאולוגיות הלוחמניות מן הזן ההרסני מתרגמות את השקפת-העולם הדמונית לשפת הפעולה האלימה [...] לעתים מגיעות הדמוניזציה וההסלמה לרמות כה גבוהות, עד שבשני הצדדים מתהווה נכונות להחריב את הצד האחר, גם אם הדבר כרוך בחורבנם שלהם".

הדינמיקה ההרסנית מתאפיינת בתפיסה מונוליתית של הקבוצה האחרת: "הם" כולם אותו דבר, גוש אחיד והומוגני, ומאיים. "הם" פגומים מוסרית מן היסוד ובלא תקנה, בעוד "אנחנו" צודקים ומוסריים בלא רבב. "הם" חותרים להרוס אותנו ועל כן עלינו להקדים תרופה לאיום הקיומי ש"הם" מגלמים, לפני ש"הם" יצליחו להכחיד אותנו. המרחב החברתי נתפס כדיכטומיה שאין בה אפשרות לקיום משותף באמת - זה "או אנחנו או הם". הדמוניזציה כוללת גם את שלילת הערך של האמונות, הערכים והפרקטיקות של הקבוצה האחרת,

ובכלל זה פיוחות באנושיותו של האחר, שעלול לשמש כהצדקה ולגיטימציה להתעמרות, לגזענות ולאלימות. זאת, כחלק מהגדרה עצמית קבוצתית, שלמעשה איננה אלא הגדרת זהות שלילית וריקה. וכך, תהליך המתחיל בפיוחות באנושיותו של האחר או של הקבוצה האחרת מביא בהכרח לפיוחות באנושיות של מי שהדמוניזציה של האחר הפכה להם להגדרת זהות. הזליגה של קונפליקטים הרסניים מן החוץ פנימה – במקרה הישראלי, מן הקונפליקט הלאומי בין יהודים לערבים אל קונפליקטים פנימיים בין קבוצות של יהודים - מוכיחה כי תהליכים הרסניים אינם נעצרים בשום נקודת גבול. בסופו של דבר, הם מעצבים תרבות שלמה

של חשד ושל דמוניזציה, אשר כמו בתהליכי אוסמוזה, מחלחלת אל הכול וממלאה את הכול. האמון באחר הופך למצרך נדיר. הוא נתפס כתמים וכמסוכן בתקופה שבה החשד באחר הוא חובה קיומית ומוסרית.

האמון באדם האחר הוא תופעה מיוחדת. אין אנו מעניקים אותו אחרי שקיבלנו הוכחות או ערבויות; הוא ניתן מראש ומלכתחילה. על כן בהענקת אמון יש מעין "קפיצת אמונה" - והבחירה לתת אמון יש בה לקיחת סיכון. תמיד קיים הסיכון שהאמון יופר, וזה מעמיד אותנו במצב של פגיעות. בהקשרים קונפליקטואליים, בחברה שתופסת את עצמה כנתונה במאבק הישרדות, ההתבצרות מאחורי חומות של חשד היא נוחה יותר, ולכאורה אף מתבקשת יותר. התפיסה הדיכוטומית של חשד או אמון, אינה מאפשרת ליצור איזונים עדינים בין החשד הנדרש לעתים, לבין יחסי אמון, שבלעדיהם חברה אנושית הופכת לזירה של מאבקי כוח ושל מלחמות הישרדות. יש לציין כי במקביל וכנגד לתהליכים ההרסניים, מתקיימים בחברה האזרחית בישראל גם תהליכים של בנייה.

"נאום השבטים", שנשא הנשיא ראובן ריבלין בכנס הרצליה 2015, נתן ביטוי לתהליכי בנייה אלה, המבקשים לקדם חיים משותפים. נאום השבטים העלה את ההכרח ב"סדר ישראלי חדש", המתחייב משינויים בהרכב החברתי

בישראל, שביטויים המרכזי הוא היעלמותו של מרכז הגמוני אחד ויחיד וקיומם של ארבעה "שבטים" פחות או יותר זהים בגודלם, המרכיבים יחדיו את החברה הישראלית: השבט החילוני ("הממלכתי ציוני"), השבט החרדי, השבט הדתי-לאומי והשבט הערבי. כל הקבוצות או ה"שבטים" האלה חולקים מרחב פוליטי משותף. במציאות שבה אין עוד קבוצה הגמונית אחת (הקבוצה החילונית-הליברלית), המחזיקה כבעבר בסמכות ובמקורות ההצדקה והלגיטימציה לסדר החברתי והפוליטי, הקבוצות השונות מחזיקות במערכות נפרדות של משמעות להבנת החברה הישראלית ובחזונות שונים ומנוגדים לעתידה. המענה למצב החדש ולסכנה הפוטנציאלית של התפרקות החברה לגורמיה הוא, כך טען נשיא המדינה,

הכרה הדדית בין השבטים המרכיבים את הישראליות ויצירת מנגנונים של שוויון פוליטי וכלכלי-חברתי, שיאפשרו חיים משותפים. בתנועת "תיקון" להתחדשות החברה והתרבות בישראל, אנחנו מבקשים ללכת אל מעבר לשיח הזה, שעיקרו הכרה בקיום הנפרד של הקבוצות - הערבית והיהודית במקרה זה. אנו רוצים לחצות קווי גבול נוקשים של הפרדות שבטיות ולבסס היגיון של חיבורים לצד הכרה בהבדלים. אין ספק כי ההכרה השוויונית בקיומן של זהויות קבוצתיות נפרדות היא נקודת מוצא ותנאי הכרחי לכל תיקון חברתי. אבל הכרה שנשארת במישור הפרודורלי-נוהלי, הכרה שאין בה היכרות - היא חסרה וחלקית.

ההכרה בחשיבותם של החיבורים שמעבר להפרדות קשורה, בין היתר, בהיסטוריה הייחודית שלנו כיהודים מזרחים, שזהותם היהודית (לפחות בארצות המוצא - ארצות האסלאם) התעצבה מתוך מפגש ויצירה משותפת יהודית-ערבית, תוך שמירה על ההבדלים בין הקבוצות מצד אחד, וחיפוש המשותף מצד שני. אנחנו מאמינים כי המישור התרבותי והרוחני-דתי הוא מישור חשוב ליצור בו תודעת שיתוף ושותפות. מתוך זהותנו המזרחית ומתוך המורשת היהודית-ערבית המשותפת, אנחנו מבקשים ללכת מעבר לפוליטי במובן הצר ולהוסיף ממד של עומק להכרה – את הממד הזהותי-תרבותי. המורשת היהודית והמורשת המוסלמית חולקות מאות שנות דיאלוג והפריה הדדית. מורשת זו הודחקה לקרן זווית עם עזיבת היהודים את ארצות האסלאם, ותפוכות פוליטיות במאות ה-20 וה-21 לא תרמו לשיקומה. עם זאת, החיים של יהודים וערבים בישראל, והנוכחות המוסלמית באירופה, מזמנים לשתי המורשות מפגש מחודש. אנו מאמינים כי שיח יהודי-מוסלמי מונחה ערכים של שלום, כבוד אדם והכרה הדדית יש בו כדי לתרום לחברה על כל גווניה. חלק הארי של המאמרים המקובצים בספר הוא תוצר של תוכנית "הייחוד והיחד" - תוכנית עמיתים ליצירה תרבותית במרחב בין-דתי, שהתקיימה במהלך 2019 במסגרת תנועת "תיקון" בשיתוף קרן

מתנאל. במפגשים פנים אל פנים התארחנו, יהודים וערבים-פלסטינים ישראלים, אלה במסורת של אלה, קראנו ממקורות היהדות וממקורות האסלאם, הכרנו ויצרנו קשר, הקשבנו ובינו אמון. האירוח וההתארחות התקיימו מתוך אמונה בשוויון הערך בין הזהויות והתרבויות, היהודית והערבית-מוסלמית. בשונה מהמבנה הרגיל של אורח ומארח שהוא בעל הבית, ביקשנו לבנות בית משותף, שבו תפקידי האורח והמארח אינם קבועים אלא מתחלפים והדדיים. הלימוד ההדדי מתקיים מתוך נדיבות וענווה. אין בכך כדי להעלים או לטשטש את העובדה שבקהילה הפוליטית הרחבה מתקיימים יחסי שליטה ואי-שוויון בין שתי הקבוצות הלאומיות. אך יש בכך כדי לבטא את אמונתנו שהחיבורים החדשים שכבר נוצרים מאפשרים לדמיין עתיד אחר ולקרב את בואו. הייחוד והיחד - שתי מילים שהן לכאורה ניגודים, נובעות מאותו שורש. המובן האחד של המילה קשור כמובן באמונת הייחוד, אמונה

באל האחד, כפי שניסח אותה הנשר הגדול, רמב"ם, במשנה תורה: "אלוה זה אחד הוא ואינו שניים ולא יתר על שניים אלא אחד שאין כייחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם, לא אחד כמין שהוא כולל אחדים הרבה, ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות, אלא ייחוד שאין ייחוד אחר כמותו בעולם".

(הרמב"ם, משנה תורה, ספר המדע - הלכות יסודי התורה, א', ה').

המובן השני של המילה נוגע לייחוד האנושי, שגם לו שורשים במסורת היהודית, ובמסורות המונותאיסטיות בכלל. המשנה במסכת סנהדרין שואלת למה נברא אדם יחידי? ומשיבה: "לפיכך נברא אדם יחידי [...] להגיד גדולתו של הקב"ה, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומים זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון - ואין אחד מהן דומה לחברו. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר, בשבילי נברא העולם".

(משנה, סנהדרין, ד', ה').

הייחוד מייחד כל אדם ואדם, ומצד שני הוא הבסיס להכרה בריבוי האנושי - שכן הייחוד הוא תכונה המשותפת לכל בני האדם, הברואים בצלם אלוהים. זהו גם הבסיס לתפיסת השוויון, המאפשר את ה"יחד".

המאמרים שזורים יחדיו סיפורי זהות, חזונות חינוכיים, חברתיים ופוליטיים, אירועים היסטוריים וסיפורי חיים של דמויות, שאלות ודילמות של קיום משותף. הם נעים בין האישי לפוליטי ובין הרעיוני והתיאורטי לפרקטי; בין המבט הביקורתי לאמונה עמוקה באשר לאפשרות של הפיכת מורשת העבר היהודית-מוסלמית למציאות של הווה ועתיד.

מתוך דברי ההקדמה לספר מפי פרופ' מאיר בוזגלו

ההווה היהודית בארצות האסלאם, הנמתחת על פני י"ג מאות שנים, מצויה בשיח היסטורי ער. יש המדברים על תור זהב, ויש המדברים על מסים מפלים, רדיפות ופוגרומים. יש גם המציגים תמונה מאוזנת שהפכה לעמדה המקובלת. ואולם, הוויכוח הטעון בין ההיסטוריונים אינו מסתיר את ההסכמה המפורשת או המובלעת שמורשת זו הגיעה לסיומה. למעשה, זהו הפרק הרביעי (שכותרתו "קץ המסורת") בחיבורו החשוב של לואיס, אחד הדוברים החשובים של העמדה המאוזנת: הסימביוזה היהודית-אסלאמית הייתה אף היא תקופה גדולה בחיים וביצירה היהודית, פרק ארוך, עשיר וחינוי בתולדות היהודים. עתה הקיץ הקץ גם עליו. (ברנרד לואיס, "היהודים בעולם האסלאם", 1984)

ואולם, בעוד עלינו להיות קשובים להיסטוריונים כאשר הם דנים בעבר, הרי שאין כך הדבר כאשר אנו מדברים על העתיד. יתרה מזו, אם מניחים לרגע לטענה כי מדע ההיסטוריה אינו משתנה, כמו אירועי העבר עצמם, ונשארים פתוחים לאפשרות שההיסטוריה רוויה במטען ערכי, כי אז ניתן להעלות על הדעת את האפשרות שהעתיד ישנה, בסופו של דבר, גם את ההיסטוריה של היהודים בעולם המוסלמי עד ימינו אלה.

ועל כך ארחיב.

חיי היהודים בארצות האסלאם הופסקו במהלך המאה ה-20. עולם הפרוס על פני מרחב גיאוגרפי עצום, ועל פני זמנים ארוכים של השפעות הדדיות, הגיע לקצו. ואולם, עם העזיבה של יהודים את ארצות האסלאם נוצרו מפגשים חדשים הדורשים תשומת לב ייחודית. יהודים שנדדו ממרוקו, למשל, הגיעו לישראל, לקנדה ולצרפת. כאן בישראל מצאו מוסלמים פלסטינים או מוסלמים ממגוון מדינות שהיגרו למערב. אף שהחיים היהודיים תחת שלטון מוסלמי הופסקו, הרי שהחיים של מוסלמים בין יהודים מקבלים משמעות חדשה. משמעות זו מורכבת, קונפליקטואלית בדרך כלל, וגם כזו הכוללת סנוניות מבשרות טוב פה ושם. השלום עם האמיריות, בחריין ומרוקו הוא הרבה יותר מסנונית, ויש בו כדי לשנות את התפיסה שלנו מקצה אל קצה. ואכן, רצף האירועים אינו פוסק. אירועי הידידות התכופים במרוקו ובמקומות אחרים מציגים שינוי המבשר טובות. העלייה של דמויות כמנסור עבאס ללב הפוליטיקה הישראלית, כמו הקשב של ציבור רחב לדמות זו, הם ללא ספק תוצאה של שינוי זה.

נולדתי בקזבלנקה, ומשש השנים שחייתי שם זכורים לי אירועים יוצאי דופן של חיבה לצד אירועים של עוינות. בעודי מתקשה לסכם את ההבזקים של הזיכרון לכלל תמונה, אני מתבונן בפליאה מסוימת באלה המנסים לסכם עולם זה בתמונה קצרה, או בהשוואה תמציתית - הייחוד והיחד לחיים בעולם הנוצרי. הקושי לסכם אינו פוסל את אפשרות הסיכום, אך הוא מאיר את מובנו של הסיכום. לא מדובר כאן בצירוף של אירועים ועובדות, אלא בתמונה מנחה פעילות, הערכה, הגדרת זהות. ההצעה העולה מכאן היא שהסיכום הוא מונחה ערכים - או שאינו סיכום כלל. אין הוא מנותק מעובדות או מתהליכים, אך יש דרגת חופש שאינה נקבעת על ידי העובדות, ובחופש זה מוצאים להם הערכים מקום להתגדר בו.

"הממלכתי הוא המסורתי"*

המסורתיות כמנוף לחידוש הממלכתיות הישראלית

ריכוז תחקיר וכתביבה: עמיחי דנינו

בשנת 2015 נשא נשיא המדינה רובי ריבלין את "נאום ארבעת השבטים". נאום זה עמד במרכז כהונתו של ריבלין והצביע על קיומם של ארבעה שבטים מרכזיים בחברה הישראלית: החרדים, הערבים, החילונים והדתיים הלאומיים⁵. ריבלין התריע בפני שינוי המאזן הדמוגרפי הצפוי בין השבטים, שבעקבותיו, בעוד עשרות שנים, תעבור החברה הישראלית מחברה עם קבוצת רוב-חילונית ומיעוט דתי וערבי לחברה בעלת ארבעה שבטים השווים בגודלם. לפי ריבלין, שגשוגה של החברה הישראלית מותנה בחידוש האמנה החברתית בין השבטים השונים באופן שיותאם למבנה הסוציולוגי החדש של החברה הישראלית. נאומו של ריבלין הנכיח את העובדה כי מאז הקמתה של מדינת ישראל, פעלו בישראל כוחות חברתיים ופוליטיים חזקים המונעים מכוח פרדיגמת השבטיות. בתמצית, פרדיגמה זו מניחה כי וכי הפערים הזהותיים בין השבטים אינם ניתנים לגישור ולכן קיומם של שבטים שונים בחברה הישראלית צריך להוביל ליצירת מענים ממשלתיים שונים לשבטים אלו.

בהקשרים של מדיניות ציבורית, השבטיות הישראליות מציבה שני אתגרים מרכזיים בפני החברה הישראלית. ראשית, השבטיות מחלקת את השיח הישראלי לארבעה כדורי ביליארד שמנהלים ביניהם מו"מ זהותי ולא מקיימים דיון מהותי בנוגע לזהותה ולעתידה של החברה הישראלית. מצב זה מקשה מאוד על הגעה להסכמות הכרחיות לקיומה ולשגשוגה של חברה מודרנית. בנוסף, השבטים השונים שוחקים באופן מתמיד את בסיסי ההסכמה הישראליים – היסוד היהודי והיסוד הדמוקרטי – במטרה לשפר את מצבם ולרעת הרווחה המצרפית. שנית, השבטיות פועלת ליצירת מנגנונים תקציביים ייחודיים השוחקים את השירות הציבורי האוניברסלי מנגנונים אלו נוצרים במסגרת אינסטלציה בירוקרטית היסטורית שהעבירה משאבים לטובת שבט ספציפי או בדמות סבסוד ממשלתי לפעילות פרטית המשמשת

⁵ מסמך זה הוא תקציר של מחקר שערכנו לקראת כנס המסורתיות בנושא ממלכתיות ומסורתיות. אני רוצה להודות לעשרות הדמויות אשר להם הוצגו עיקרי מחקר זה והערותיהם המצוינות הוטמעו במחקר (מצוינים לפי א"ב): תמר איש-שלום, אינס אליאט, דולב ארד, חן ארצי-טרור, פרופ' מאיר בוזגלו, ד"ר דוד ביטון, הרב ד"ר יצחק בן-דוד, פרופ' אבנר בן זקן, ד"ר אבישי בן-חיים, הרב עז בלומן, יפה בניה, עומר בן-רובי, פרופ' אבי בראלי, פולי ברונשטיין, מור ברזני, יעל גידיניאן, שאול דה-מלאך, יונתן דובוב, רמי הוד, גרשון הכהן, ד"ר יואב הלה, יעל הס, יאיר הראל, ענבר הרוש-גיטי, ד"ר משה ויינשטוק, משה זעפרני, עמוס זרוק, ד"ר מיכל טביביאן-מזרחי, ניב כהן, אלי לבנון, ברק לוזון, אסף ליברמן, ד"ר יהודה מימרן, ליאת מלכה, נלי מרקמן, ד"ר גלי סמבריא, רמי עוזרי, רועי פולקמן, הרב ד"ר אריאל פיקאד, ד"ר שוקי פרידמן,

לשבטים ספציפיים. מנגנונים אלו יוצרים נתיבים עוקפים ומקשים על יצירת רפורמות משמעותיות באופן שבו מוענקים שירותים אזרחיים בישראל.

במענה לאתגר השבטיות נוסחה בישראל תפיסת הממלכתיות שפועלת "למתן" את ההשפעות השליליות של פרדיגמת השבטיות אשר ברמה העקרונית ניתן לזהות שתי פרשנויות מרכזיות אליה:

ממלכתיות רזה - ממלכתיות זו מבוססת על התפיסה הסוציולוגית לפיה השטעים החברתיים בצד הזהות והמנגנונים השבטיים הם אחד המאפיינים המהותיים של החברה הישראלית. לדידם, השטעים איתנים ועמוקים ואין יכולת לגשר ביניהם. היחס למחלוקות המעצבות את החברה הישראלית ב"ממלכתיות הרזה" הוא כפול. מחד, גורסת זו כי ברמה הפרקטית, לא ניתן להכריע במחלוקות הישראליות. אלו הם מחלוקות עמוקות מני ים הנוגעות לטבעו של הטבע האנושי והלאומי וההכרעה איננה אפשרית. שנית, ההכרעה במחלוקות היא איננה רק בלתי אפשרית מבחינת פרגמטיה אלא פסולה מבחינה מוסרית. יש לתת לעמדות השונות להיאבק ביניהן במסגרת השוק החופשי של עולם הרעיונות והדעות ואל למדינה להכניס את עצמה למסגרת תחרותית זו. לפיכך, מוותרת ה"ממלכתיות הרזה" על ההכרעה במחלוקות הישראליות ומבכרת על פניה את הגישה המציעה להסדיר את החיים הציבוריים הישראליים, בהינתן המחלוקת.

ממלכתיות עבה - הממלכתיות העבה, מבית מדרשו של בן גוריון, מבוססת על חשיבותה של "מכנה משותף" ישראלי רחב ועבה המבוסס על חזון ציוני עמוק. חזון זה מקודם על ידי המוסדות הממשלתיים השונים שפועלים לבניית האומה ולחיזוקה בצד פעולות זימיות-חלוציות המקדמות ערכים אלו בשוק הפרטי ובמישור החברתי. הממלכתיות העבה גורסת כי יש להילחם בפרדיגמה השבטית ולהציב כנגד פרדיגמה ציונית מתחרה (במקום אחר אני מכנה פרדיגמה זו בשם רצפיות) והיא פועלת באופן אקטיבי להנכיח את הפרדיגמה הזו במרחב הציבורי הישראלי.

אין זה סוד כי בעשורים האחרונים התחזקה מאוד תפיסת העולם של ממלכתיות רזה. התחזקות זו התבצעה בין היתר בשל מגמות ניאו-ליברליות גלובליות הפועלות לחיזוק השווקים הכלכליים והחברתיים ולמיצוב המדינה כנייטרלית.

תהילה פרידמן-נחלון, שגית פרץ דרעי, ד"ר רות קבסה-אברמזון, פרופ' משה קופל, פרופ' ניר קידה, אלעד קפלן, ירון קנה, שלומית רביצקי-טורפז, דני רוזנה, אבי רוקח, אלה רינגל, אלקס ריף, ד"ר יואב שורק ופרופ' ידידה שטרן. כמו כן ברצוני להודות להנהלת המשרד לשוויון חברתי, קרן שוסטרמן, יד הנדיב, המכון למדיניות העם היהודי, מכון מנדל, מורי "כולנא" וחברי הפורום לאסטרטגיה ממשלתית אשר להם הוצגו עיקרי המחקר.

ממלכתיות רזה	ממלכתיות עבה	
ממלכתיות כתפיסה של אזרחות, המושפעת ממשטר זכויות האדם הליברלי והאוניברסלי, מתח בסיס עם היסוד היהודי-לאומי	ממלכתיות כתפיסה של "אזרחות טובה" המושפעת מהגות רפובליקנית וכמגשימה של החזון הציוני	הגדרת הממלכתיות
המבנה השבטי הוא חלק ממאפייני החברה הישראלית ועל המדינה לייצר מנגנונים הממתנים אותו	המבנה השבטי מציב אתגר לחברה הישראלית והמדינה צריכה לפעול למתן את השפעותיו השליליות	הנחת היסוד הנורמטיבית בנוגע לאתגר השבטי
יצירת מערכת הסדרית הפועלת למתן את גובה הלהבות השבטיות ללא אימוץ של תפיסת טוב מסוימת	יצירת אלטרנטיבה רעיונית הפועלת כנגד השבטיות באופן ישיר ועקיף באמצעות תמיכה ברעיון הממלכתיות	תפקיד המדינה
מיתון המחלוקות וקביעת גבולות גזרה. קיים מתח מובנה בין משרתי הציבור לדרג הפוליטי	הגשמת הממלכתיות בסימביוזה עם הדרג הפוליטי	תפקיד המוסדות
מנגנון שוק בהיבט חברתי ובהיבט הכלכלי (Liberal market economies) בהשראת התפיסה האמריקנית	מנגנון מדינתי מתואם (Coordinated market economies) המשלב בין מנגנון שוק למנגנונים מדינתיים בהשפעת מדינות לאום אירופיות	אופן העבודה הממשלתית
מידת האמון במוסד תגבר ככל שיהיה שקוף, הגון ובלתי-מוטה	מידת האמון במוסד תגבר ככל שהוא יבצע את תפקידו וככל שתהיה הלימה בין עמדותיו הערכיות לבין ערכי החברה הישראלית	הגורם לאמון במוסדות ממשלתיים
העדפה אסורה של תפיסת טוב וקבוצת אוכלוסייה ספציפית	אמצעי להגשמת הממלכתיות	חלוציות
הציונות היא תפיסת טוב אחת מיני רבות הנתונה למחלוקת בחברה הישראלית, הממלכתיות מחליפה את הציונות כמסגרת החשיבה המרכזית של החברה הישראלית	הממלכתיות כהגשמה של הציונות; הציונות היא המטריה שתחזיקה מתנהלות המחלוקות הישראליות	היחס לציונות

עם זאת, קיימים כיום שחקנים רבים המתחילים לחוש כי תפיסת הממלכתיות הרזה, איננה מצליחה לייצר "סטטוס-קוו" חדש וכי תפקידה של המדינה כנייטרלית איננו מצליח להגשים את מטרתיו ברמה הפרגמטית ואף הוא איננו רצוי מבחינה מוסרית, מכיוון שהוא מעניק יתרונות רבים לגרעין האידיאולוגי הקשה של השבטים (חרד"לים, חרדים קיצונים, הפורום החילוני ועוד) ובפועל משאיר את ניהול החברה לקבוצות אינטרס שבטיות שאינן מייצגות את עמדות הציבור הרחב (כפי שהראו מחקרים רבים). בכך באופן מפתיע פועלת הממלכתיות הרזה למימוש חזונות שבטיים צרים ופוגעת ביכולת של ישראל לקדם סדר יום ממלכתי-ציוני המבוסס על הסכמות רחבות.

הפער בין ממלכתיות עבה לרזה בא לידי ביטוי בעשרות סוגיות שונות כגון: הדילמה בין צבא העם לצבא מקצועי, ההטיה כלפי מיומנויות על חשבון ערכים וידע במערכת החינוך, אופן פיתוח הפריפריה, מקומה של הממשלה באספקת שירותים חברתיים, התפרקות השירות הציבורי האוניברסלי, עמדת המדינה בסוגיות דת ומדינה, ניהול הסכסוך הישראלי-פלסטיני ועוד. פיתוחה של תפיסה ממלכתית עבה היא משימה מורכבת הדורשת התייחסות לרכיבים שונים בעיקר סביב סוגיית השוויון והחשש שתפיסה זו תשמש, כמו ששימשה בעבר, להדרתן של אוכלוסיות מוחלשות ממוקדי קבלת ההחלטות הישראליים. עם זאת, האוחרים בתפיסת הממלכתיות העבה גורסים כי אלו הם אתגרים שיש להתמודד עימם - לא אתגרים שבגינם יש לאמץ תפיסה ממלכתית רזה שחסרונותיה עולים על יתרונותיה.

ניתן לזהות שני מרחבי שיח אשר יכולים לשמש כאדנים חדשים לכינונה של ממלכתיות עבה: מסורתיות ברוח יהדות ספרד והמזרח – בניגוד לדיכטומיות המכוננות את השבטיות הישראלית – קודש - חול; מודרנה - דת; מזרח - מערב – מציעה המסורתיות שיח שונה שבו לא קיימת סתירה מובנית אלא דווקא השלמה הדדית בין הדיכטומיות. השיח המסורתי מאפשר חיבור ישראלי מחודש למסורת היהודית, המרחב הים התיכוני והמסורת הדמוקרטית ויכול לשמש כאמצעי לחידוש מושגי היסוד של החברה הישראלית ולרענונם, בהקשר לסוגיות מפתח שונות.

השיח המסורתי נהנה מתמיכה רחבה הן בקרב האוכלוסייה המסורתית עצמה, המהווה את האוכלוסייה השנייה (ויש הטוענים הראשונה) בגודלה בישראל, הן בקרב קבוצות אוכלוסיות נוספות אשר אינן מזדהות כמסורתיות אך מרגישות אהדה רבה לשיח זה. דוגמה נוספת למרחב שיח בעל פוטנציאל דומה הוא השיח המתפתח בקרב ישראלים דוברי רוסית.

רצפיות ופוסט שבטיות – בקרב השבטים השונים בחברה הישראלית ניתן לזהות בעשרות השנים עלייה בשיח הפוסט-שבטי (פוסט-חילוני, פוסט דתי-לאומי, פוסט חרדי ובמובנים

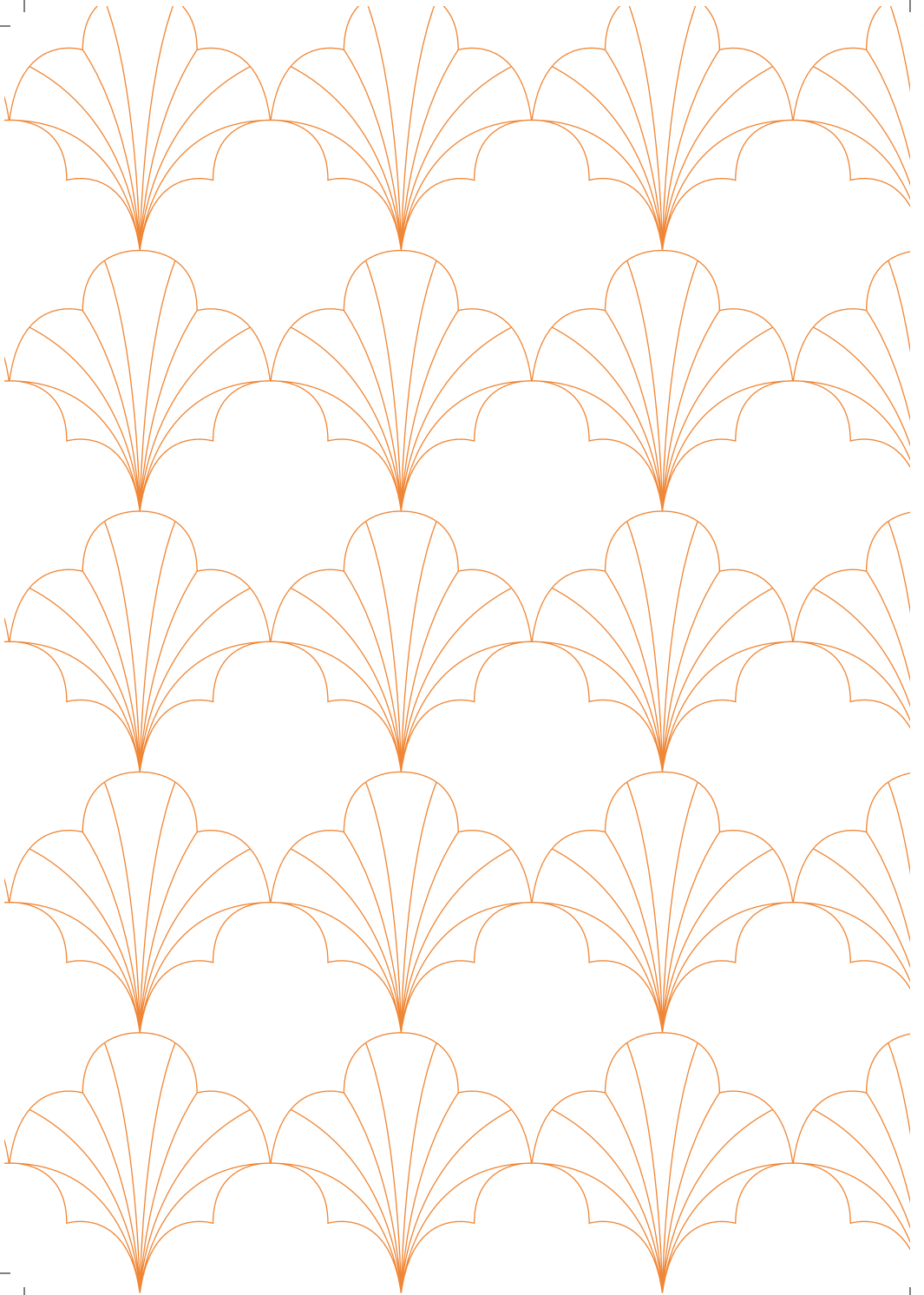
רבים אף פוסט ערבי). שיח זה מבקר את המגזריות הקיימת בכל שבט ושבט ומקדם פתרונות תוך-שבטיים מרוככים, המכירים בחסרונותיה של השבטיות הישראלית. שיח זה מעודד חשיבה "רצפית" (מלשון רצף) ורואה בחברה ישראלית רצף ולא ארבעה כדורי ביליארד שונים זה מזה.

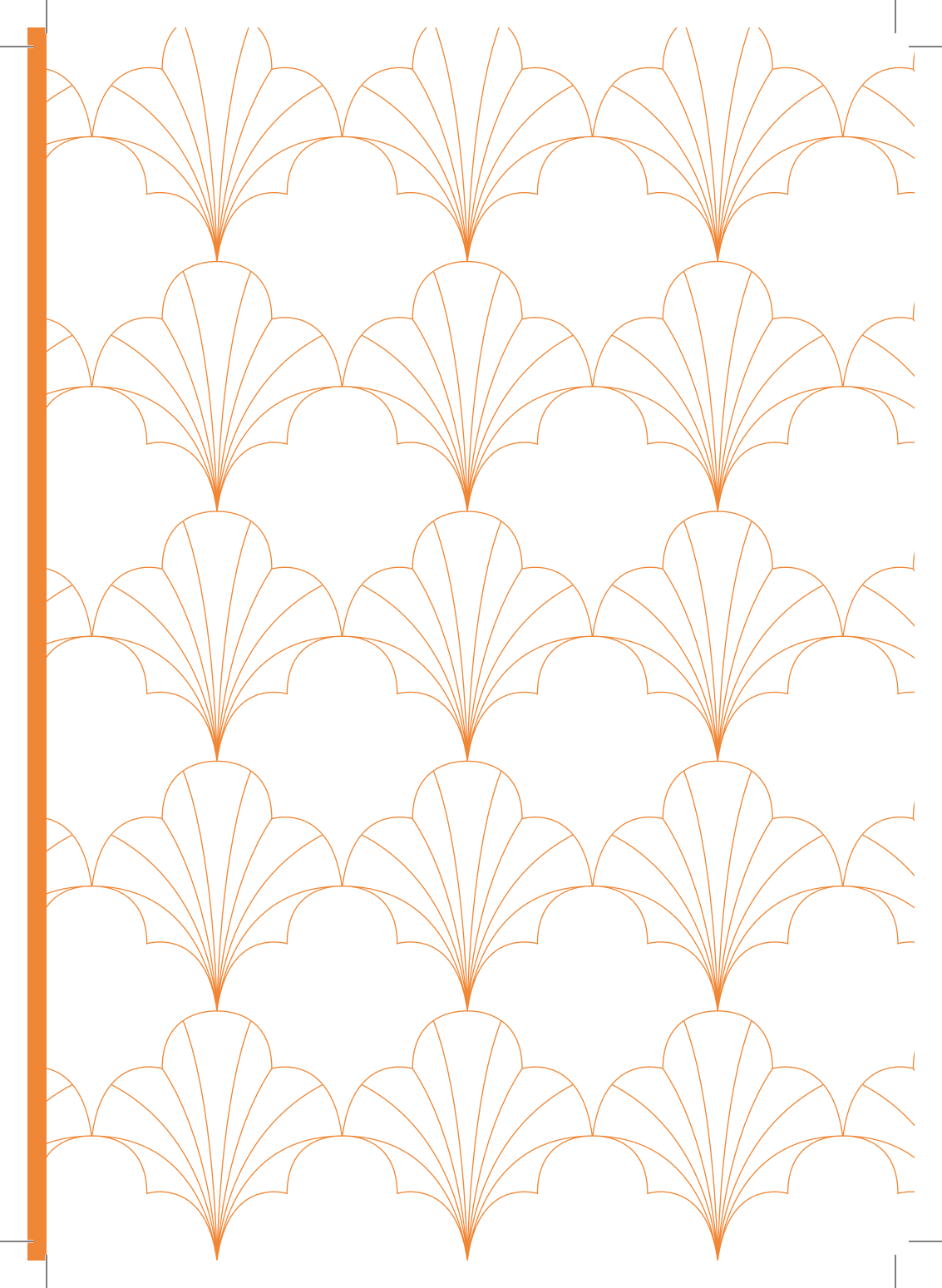
עקרונות הממלכתיות העבה החדשה:

הממלכתיות העבה החדשה מבוססת על מספר עקרונות על:

אימוץ תפיסת טוב המבוססת על ציונות ממלכתיות ומסורתיות - בעשרות השנים האחרונות אימצה ישראל תפיסה דיכוטומית שבמרכזה הקביעה כי ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית. פיצול זה הוא פיצול מדומיין, משום שהוא מניח שהיהודי איננו דמוקרטי והדמוקרטי איננו יהודי. זהו מונח פשרה המתווה קונפליקט בלתי פתיר בין יהודית ודמוקרטית. המסורתיות והציונות, כל אחת בדרכה שלה, מציעה קריאה שבה "דמוקרטית" ו"יהודית" אינם מושגים סותרים אלא מושגים משלימים. תפיסה זו גורסת כי דמוקרטיה ויהדות דרות בכפיפה אחת. מדינה שאינה יהודית – אינה דמוקרטית. מדינה שאינה דמוקרטית - אינה יהודית. תמרוץ זהות ישראלית רחבה ותקצובה, על חשבון השבטים – בין השבטיות לבין תפיסת האזרחות קיים משחק סכום אפס. ישראל לא יכולה להסכין עם מצב שבו אזרחיה גדלים בשבטים שונים, גרים באזורים שונים, לומדים במערכות חינוך שונות ויפגשו זה את זה רק בגיל 18 ומעלה ולעיתים אף הרבה לאחר מכן. התפיסה לפיה זהותו של פרט היא בעיקרה שבטית – איננה רצויה ופוגעת בלכידות החברתית הישראלית. ישראל צריכה לפעול באופן המתעדף את הזהות הרצפית-מסורתית על פני הזהות השבטית. פרטים המעוניינים בקידום זהותם השבטית, יוכלו כמובן לעשות כן אבל זה יתבצע על חשבונם הפרטי ולא במסגרות ציבוריות. המצב הקיים, שבו מדינת ישראל מסבסדת ומתמרצת זהויות שבטיות חייב להיפסק. בניגוד למצב הנוכחי שבו תקצוב ביתר מגיע אל הגרעין האידיאולוגי הקשה, התקצוב ביתר הישראלי חייב להגיע לזהויות הרצפיות שהן ליבת החברה הישראלית. במסגרת זו מוצע, להשקיע בצורה משמעותית במסגרות חינוכיות המשלבות פרטים המגיעים משבטים שונים (החינוך המשלב), לתמרץ מסגרות חינוכיות שבטיות לצורך תשתיות משותפות בכל מרכיבי מערכת החינוך (הכשרות מורים ומנהלים, תשתיות פיזיות, מגמות משותפות בין ב"ס, קבוצות ספורט ופעילות תרבות משותפות ועוד). בנוסף, יש למנוע פרקטיקות הפועלות ליצירת פילוג בקרב השבטים עצמם ותקצוב יתר לקבוצות תת-שבטיות. ישראל לא צריכה לממן חינוך ציבורי לתת-שבטים אלו צריכים למצוא את מקומם במסגרות השבטיות או במסגרות של חינוך פרטי מלא.

חיזוק המוסדות ושימוש בהם להטמעת אתוס ממלכתי - ישראל צריכה להשקיע משאבים רבים בחיזוק המוסדות הציבוריים המהווים את ליבת החיים הישראליים. מוסדות אלו צריכים לפעול לאור חזונה האסטרטגי ארוך הטווח של המדינה ולחיזוק מרכיביה הצינניים הממלכתיים והמסורתיים. מוסדות אלו כוללים במעגל הראשון את משרדי הממשלה, הרשויות המקומיות וגופים ציבוריים המתוקצבים באופן מלא על ידי תקציב המדינה ובמעגל השני את ארגוני החברה האזרחית השונים המתוקצבים על ידי המדינה באופן חלקי. חוזקה של החברה הישראלית תלוי בחוזקת מוסדותיה וביכולת שלהם להיות גורם משמעותי בעיצובם של החיים בישראל. כך למשל, תוכניות התעסוקה בישראל צריכים לפעול לא רק לשילוב בתעסוקה של האוכלוסיות החרדיות והערביות אלא לשילובם בחברה הישראלית כאוכלוסיות המאמצות את אתוס הממלכתי-ציוני-מסורתי באופן שבו קבוצות אלו ייקחו חלק בשדרה המרכזית של החברה הישראלית.

**משתתפים,
צוות, תודות
ושותפים**

משתתפי הכנס

אריאל אביב מדריך מרכז פיתוח תוכן ומורים בתרבות יהודית-ישראלית, משרד החינוך,

מרצה למחשבת ישראל

שי אברמסון חזן, זמר ומוסיקאי, משמש בתפקיד החזן הראשי לצה"ל

וכחזן הממלכתי בישראל

ד"ר אליהו אהרון מדריך סיור יד בן צבי

שירה אוחיון אשת חינוך וחוקרת יהדות המזרח וספרד

טל אוחנה ראש עיריית ירוחם

פרופ' ניסים אוטמזגין דיקן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה העברית בירושלים

פרופ' נחם אילן חוקר ההיסטוריה האינטלקטואלית של יהודי ספרד והמזרח בימי הביניים

ובעת החדשה, המכללה האקדמית חמדת

תמר איש-שלום עיתונאית ומגישת מהדורת השבת בחדשות 13

פרץ אליהו מלחין, נגן טאר, מוזיקולוג.

מורה ואחד מאבות המוזיקה הקלאסית מן המזרח בישראל

חניאל אלמקייס אומן ואוצר

ד"ר יקיר אנגלנדר מנהל בכיר ב-IAC הקונסוליה הישראלית אמריקנית, של תוכניות גוונים

וחינוך למנהיגות

חן ארצי-סרור עיתונאית, ידיעות אחרונות ומנהלת תוכנית מנדל למנהיגות בתרבות יהודית

רעות אשכנזי מדריכת סיור יד בן צבי

שרה ב"ק אשת תקשורת, ראשת מיזם 'חכימא' ומיזם 'אגדה' - סיפורי העם היהודי

מלחם בדר מנהל ביה"ס 'אבדאע' למדעים ולאמנויות, מזרח ירושלים, מנהל 'בית אלחכמה'

(בית החכמה) מגמה על אזוירית לתלמידים מצטיינים במדעי הרוח במזרח ירושלים

פרופ' מאיר בוזגלו יו"ר תנועת תיקון, החוג לפילוסופיה באוניברסיטה העברית בירושלים

הרב דניאל בוסקילה ראש המרכז החינוכי הספרדי

ד"ר דוד ביטון מרצה בחוג ללימודי יהדות בקריה האקדמית אונו ויו"ר כולנא

ד"ר מיכל ביטון עמיתה בכירה במרכז קוגוד של מכון שלום הרטמן בצפון אמריקה וראש קהילת 'הדאונטאון מניין' בניו-יורק

יצחק בן-דוד פייטן וחזן במסורת יהודי לוב ומנהל מכון "שירי דוד" בעמותת "אור שלום"

פרופ' חנוך בן-פזי ראש המחלקה לפילוסופיה יהודית, אוניברסיטת בר-אילן; החוג למקרא ותרבות ישראל במכללת סמינר הקיבוצים

אופיר בן-שטרית זמרת

ד"ר יגאל בן-שלום נשיא האגודה לטיפוח חברה ותרבות — מורשת יהדות תימן

יפה בניה מרצה בקריה האקדמית אונו, עמיתת-מחקר במכון הרטמן ועמיתה בבית יוצר ישראלי

פדהצור בנעטיה מנכ"ל מרכז אור שלום

מיטל בראון-מנדלביץ' סמנכ"לית אסטרטגיה בקרן ליאון

קרן ברונוסר סמנכ"ל פיל בית - FeelBeit - في البيت;

פרופ' (אמריטוס) ישראל ברטל החוג להיסטוריה של עם ישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים

אודהליה ברלין זמרת-יוצרת ישראלית

משה (מוסא) ברלין אומן הקלרינט והניגון החסידי

ד"ר חן ברם איש חינוך; אנתרופולוג ומנחה קבוצות; פעיל חברתי

אלי ברקת מנכ"ל אליאנס 'כל ישראל חברים', איש חינוך וחברה

רדא ג'אבר מנהל מרכז אמאן, המרכז הערבי לחברה בטוחה

גל גבאי אשת תקשורת ופעילה חברתית

אייל גבאי יו"ר הוועד המנהל, יד יצחק בן צבי

אלעד גבאי נגן קאנון ועוד, מורה בכיר במרכז למוזיקה מן המזרח

יעל גידניאן יזמת תרבות, מנהלת שותפה לכנס ירושלים למסורתיות

רות דיסקין מנהלת פרויקטים ותחום תרבות ואמנות בקרן לירושלים

עמיחי דנינו יועץ אסטרטגי וסמנכ"ל חברת אינבוקאפ

גרשון הכהן אלוף במיל"

תומר הכהן גבאי ומנהל בית הכנסת "אוהבי ציון" (הבנאים), נינו של מייסד בית הכנסת

יאיר הראל מוזיקאי, מייסד ועורך ראשי של "הזמנה לפיוט" בעמותת סנונית, מנהל מוזיקלי של אנסמבל הפיוט, מנהל אמנותי ורכז תוכן של כנס ירושלים למסורתיות

גלעד ואקנין מייסד ומנהל מוזיקלי 'דוניא'

גלית והבה-שאשו ראשת מינהל תרבות, משרד התרבות והספורט

יהושע וייסברג מדריך סיור יד בן צבי

משה ולדמן מוזיקאי, יוצר התערוכה "היכל תפילות אבודות"

רבקה ורדי מקימה ומנהלת השלוחה החרדית של בצלאל

יואב זימרן ראש מנהל חינוך ירושלים

עמוס זרוק משורר, מנחה קבוצות, רכז תוכן יחידת מפת"ח - מחקר ופיתוח, מיזם 'החכם היומי', כל ישראל חברים

רות חוף יוצרת, כותבת ובמאית

בשמת חזן יוצרת ובמאית תיאטרון, סופרת, יזמית תרבות ומנהלת אמנותית

ד"ר חנן חריף סגן ראשת מכון בן-צבי

חלי טביבי-ברקת מייסדת מיזם הל"ז העברי ויו"ר מדור מחקר ומורשת, המועצה הישראלית לתרבות ואמנות

מיכל טביביאן-מזרחי ראש מרכז מנור מבית יוזמת המאה, לשעבר סמנכ"לית

אסטרטגיה ותכנון במשרד החינוך

אופיר טובול איש תקשורת ויו"ר תנועת תור הזהב - הרשת המסורתית ועורך הספר "קול התור - ציונות מסורתית ספרדית"

לורה טלינובסקי סמנכ"לית מכון שחרית וממייסדי דור 1.5

ד"ר משה יגור מדריך סיור יד בן צבי

ד"ר רני יגר מכון שלום הרטמן, בית תפילה ישראלי, עמותת בית מורשת יהדות בולגריה ביפו

משה יוחננוב יוצר יזים קולנוע ותיאטרון, בוגר תוכנית מנדל למנהיגות בתרבות

פרופ' יוסי יונה אוניברסיטת בן גוריון

רות יעקב זמרת, מתמחה בשירת הלאדינו מארצות הבלקן

ליאת יצחקי זמרת יוצרת

רוני יצחקי ראש החוג לתנועה, האקדמיה למוסיקה ומחול בירושלים

אסתר ישעיהו בתו של ליקה כהנת קס איילין מנשה אדגואיצ'או זצ"ל, פעילה לשימור

מורשת "ביתא ישראל" בתרבות היהודית והישראלית

פרופ' גדעון כ"ץ מכון בן גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן גוריון

אופיר כהן נגן עוד

סגיב כהן זמר ויוצר

הרב גבריאל כהן מנהל המרכזים הפדגוגיים ברשת מעיין החינוך התורני ויזם חברתי

בתחומים של דיאלוג בין קבוצות

חפציבה כהן-מונטגיו חברה מייסדת, ערבות - נשים מחברות מסורת, מיזם 'בת המזרח'

יאיר כוכב מייסד ומנהל אמנותי תחריר

רביד כחלני מלחין, פרפורמר וזמר - מקים ההרכב הבינלאומי 'ימן בלוז', ומנהל מוזיקלי

ומקים של האנסמבל המסורתי החדש 'קולות תימן'

ג'קי לוי אומן הסיפור ואיש תקשורת

ד"ר אריאל לוינסון הישיבה החילונית בירושלים

יהלה לחמיש זמרת ופייטנית

פרופ' נסים ליאון המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

משה ליאון ראש העיר ירושלים

אסף ליברמן עיתונאי, מגיש "קלמן ליברמן" ברשת ב' ו"זמן אמת" בכאן 11

טטס מורדכיב מייסד ויו"ר ארגון "מדור לדור", קהילת יהודי קווקז בישראל

הרב רולי מטלון רב וראש קהילת בני ישרון בניו יורק

אברהם מימרן נגן קמאנג'ה

ד"ר יהודה מימרן חבר סגל בכיר — מכון מנדל למנהיגות חינוכית, ממובילי תנועת 'תיקון'

סוזאנה מישיב פעילה חברתית ומנהלת פרויקטים חברתיים, מייסדת מרכז קהילתי

ליוצאי קווקז בטירת כרמל

הדר ממרוד אוצרת שותפה של התערוכה

שירין נאטור-חאפי מנהלת האגף לחינוך בחברה הערבית, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך

חיה נאמן מנהלת מפת"ח מחקר ופיתוח בכל ישראל חברים

טארק נאסר אדריכל ומייסד מרכז סינסילה במזרח ירושלים

אירינה נבזלין יו"ר דירקטוריון אנו – מוזיאון העם היהודי, נשיאת קרן נדב, מייסדת ויו"ר

חברת IMPROVATE

ד"ר גלי סמבירא יזמת חברתית, שחרית ולחיות יחד, הנכדה של סבתא טוני

יובל סרי מנהל אגף מורשת ומנהל תחום דעת – תרבות יהודית ישראלית במשרד החינוך

יוחאי עדן מנחה בתרבות יהודית ישראלית, עורך וכותב תוכן ופייטן

רם עוזרי מייסד ומנהל אמנותי, הביאנלה של ירושלים

זיוה עטר פייטנית יוצרת וזמרת

עדנה עסיס מדריכת סיור יד בן צבי

פרופ' (אמריטה) עמירה ערן פרופ' למחשבת ישראל, סופרת ומשוררת

פרופ' חביבה פדיה פרופסור מן המניין במחלקה להיסטוריה של עם ישראל,

ראש מרכז אלישר לחקר תרבות יהדות ספרד והמזרח באוניברסיטת בן-גוריון בנגב

פרופ' רועי פולקמן ח"כ לשעבר, חבר מל"ג, יזם ויועץ אסטרטגי

ד"ר אריאל פיקאר המנהל האקדמי של בית יוצר ישראלי מיסודה של תנועת פנימה, חוקר

ומרצה בתכניות מכון שלום הרטמן בירושלים

גל פישר ראש תחום חינוך, יד הנדיב

אמי פלמור מנכ"לית משרד המשפטים לשעבר

חווה פנחס-כהן משוררת, סופרת, עורכת ומתרגמת

רוז פרוילין מנכ"ל משרד התרבות והספורט

שושי פרץ מנהלת תוכנית מורשה, כל ישראל חברים

שגית פרץ-דדעי עורכת דין, פעילה חברתית, חברת הוועד המנהל של תנועת תיקון

ד"ר רות קלדרון נשיאת 'עלמא', בית לתרבות עברית' אשת סגל במכון 'מנדל' למנהיגות

נעמה קלר מנהלת בית הספר ללימודי העם היהודי, מוזיאון אנו

אריאל קסיס קאנון, מרכז כתיבת התווים בספר
מור קרבסי מנהלת בית הספר הבינלאומי ע"ש קורת ללימודי העם היהודי ב'אנו' - מוזיאון
העם היהודי
יניב רבה עוד וניהול מוסיקלי של הפרויקט
תרצה רבינוביץ' מנהלת תחום חינוך ופיתוח, ביה"ס ללימודי ירושלים ביד יצחק בן-צבי
יהודה רחנייב אמן, אוצר אמנות, מגיש תוכנית אירוח בתחום האמנות
ד"ר שמואל רפאל דיקן הפקולטה למדעי היהדות באוניברסיטת בר-אילן
פרופ' חזקי שוהם התוכנית ללימודי פרשנות ותרבות באוניברסיטת בר אילן
ומכון שלום הרטמן
הרב יצחק שוראקי רב קהילת "יד רמה" בשכונת בית וגן בירושלים, ראש בית מדרש
מרח"ב למנהיגות רבנית-חברתית בירושלים, כל ישראל חברים
פרופ' ידידיה שטרן נשיא המכון למדיניות העם היהודי (JPPJ) ופרופ' למשפטים
באוניברסיטת בר-אילן
ד"ר נירית שלו-כליפא מנהלת המחלקה להיסטוריה חזותית,
אוצרות ותיעוד ביד יצחק בן-צבי
ד"ר מירי שליטל יו"ר המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך
משה שריקי מנהל חינוך - כל ישראל חברים, מוביל תכניות הכשרה למנהלים וצוותים
חינוכיים בשדה ובאקדמיה
אנסמבל נאשווה בוגרי המרכז למוזיקה מן המזרח
אנסמבל קולות תימן
חברת הבקשות של תחריר
תזמורת פירקת אלנור
להקת הפולקעס כליזמר בלקני - ישראלי עכשווי
הרכב דוניא הרכבי המחלקה למוזיקה מזרחית בקונסרבטוריון
ובתיכון שליד האקדמיה למוסיקה ירושלים

צוות הכנס

ועדת היגוי כללית

- פרופ' ניסים אוטמזגין** • דיקן הפקולטה למדעי הרוח, האוניברסיטה העברית בירושלים
- פרופ' מאיר בוזגלו** • יו"ר תנועת תיקון
- יורם ברוורמן** • מנהל אגף תרבות ואמנויות, עיריית ירושלים (לשעבר)
- ענבר הרוש-גיטי** • מנכ"לית תנועת תיקון
- גלית והבה-שאשו** • ראשת מינהל תרבות, משרד התרבות והספורט
- אסף יזדי** • סמנכ"ל ירושלים, תכנון ותקצוב, משרד ירושלים ומורשת
- יעקב יניב** • מנכ"ל יד יצחק בן-צבי
- פרופ' נסים ליאון** • המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן
- אילה מוזס** • יועצת למנכ"ל משרד התרבות והספורט
- ד"ר יהודה מימורן** • חבר הנהלה, תנועת תיקון
- עדי עופר** • סמנכ"ל כספים, יד יצחק בן-צבי
- פרופ' מרים פרנקל** • ראשת מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח

צוות ניהול הכנס

- יעל גידניאן, משה זעפרני** • ניהול כללי
- יאיר הראל** • ניהול אמנותי וריכוז תוכן
- יאיר כוכב** • מפיק ראשי

ועדת כספים

- ענבר הרוש-גיטי**, מנכ"לית תנועת תיקון
- עדי עופר**, סמנכ"ל כספים יד יצחק בן-צבי

עמיחי דנינו • יועץ מדיניות
סיון לוי • רכזת תחום העם היהודי ורכזת אתר האינטרנט
עמוס זרוק • רכז תחום חינוך וחברה
רם עוזרי • רכז תחום ירושלים
בשמת חזן ומשה ולדמן • אוצרי התערוכה "היכל תפילות אבודות"
ד"ר נדב ש. ברמן • רכז סדרת המפגשים "מסורתיות יהודית במבט רעיוני - בין מזרח למערב"
פרופ' מרים פרנקל, ראשת המכון, ד"ר חנן חריף, סגן ראשת המכון, אפרת אבן, רכזת מנהלה • מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח
ד"ר נירית שלו-כליפא • מנהלת המחלקה להיסטוריה חזותית, אוצרות ותיעוד ביד בן-צבי
שרון זמיר-גולדפרב • רכזת סיורים
אלי הראל • מנהל מערכות מידע, יד בן-צבי
שרה פרי • מנהלת מחלקת השיווק, יד בן-צבי
אליאור עמר • ניהול דיגיטל תנועת תיקון
שאול דה-מלאך • סמנכ"ל פיתוח, תנועת תיקון
דודו אזולאי • מנהל המשק, יד בן-צבי
יואל אמסלי • עוזר למנהל המשק
דניאל בביוב • רכזת הפקה
פרפקט אופיס, ענבל שייט ואפרת טויטו • ניהול משרד תנועת תיקון
שומרוני בן-זאב • יחסי ציבור
יובל גזולי, סטודיו דוב אברמסון • עיצוב הכנס
גיא עמיאל, Websight • אתר הכנס
ג'וי הגברה ותאורה • תאורה והגברה
סטודיו אורגנוז - יאיר מוס ואריק פוטרמן • צילום ושידור

משתתפי ועדת מסורתיות בעם היהודי

הרב דניאל בוסקילה • ד"ר מיכל ביטון • אורלי דבוש-ניצן • פרופ' יעקב ידגר • ברק לחון
שרה לוין • פרופ' נסים ליאון • הרב רולי מטלון • אשלי פרי

משתתפי צוות החשיבה בנושא ירושלים

אריק וירצבורגר, סמנכ"ל חינוך ביד יצחק בן-צבי
ד"ר אמנון רמון סגן ראש המכון לחקר ארץ ישראל ויישובה, יד יצחק בן-צבי

יועצים ומשתתפי צוות החשיבה בנושא חינוך וחברה

פרופ' מאיר בוזגלו • הרב יצחק בן-דוד • יפה בניה • אלי ברקת • עמיחי דנינו
ענבר הרוש-גיטי • ד"ר ארז טרבלסי • דרורי יהושע • חני מימרם • ד"ר יהודה מימרן
חיה נאמן • שוש פרץ

משתתפי סדרת המפגשים "מסורתיות יהודית במבט רעיוני"

מטעם מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח

ירדן ארז • פרופ' מאיר בוזגלו • ד"ר דוד משה ביטון • יפה בניה • יעל גידניאן
פרופ' יובל דולב • הרבנית דקלה דרוקמן-שרצר • יאיר הראל • הרבנית ד"ר חנה השקס
פרופ' יונתן כהן • נריה רפאל כנפו • פרופ' גדעון כ"ץ • מעיין ליניק
הרבה נטלי לסטרג'ר-סיטרוק • ד"ר יהודה מימרן • הרב חגית סבאג-ישראל
הרבנית נעמה סט • פרופ' עמירה ערן • פרופ' חביבה פדיה • פרופ' יאיר פורסטנברג
פרופ' חנוך בן פזי • ד"ר אריאל פיקאר • הרב שי פירון • פרופ' ניר קידר
פרופ' אבינועם רוזנק • פרופ' דני שוורץ • ד"ר אסף תמרי

עמיתי תיקון - הייחוד והיחד

האלה אבו-קישק • גבריאל אבן-צור • רמי אלגרלי • רבקה ארביב • מלחם בדר
פרופ' מאיר בוזגלו • יפה בניה • ד"ר אבישי בר-אשר • רדא ג'אבר • גל גבאי
אורלי דבוש-ניצן • גדיר האני • גילה טטר • איתי יבין • הרב דוד מנחם • אורנא נחמני

רשימת הכותבים בספר "הייחוד והיחד - מורשות מבקשות גשר"

בעריכת יפה בניה ומאיר בזוגלו

גבריאאל אבן-צור • מלחם א' בדר • אלמוג בהר • צבי בן-דוד • נביה בשיר
גדיר האני • ענבר הרוש-גיטי • יוסי יונה • ורד מדר • יעקב מעוז • יובל עברי
פזית עדני • מלכה ערפאת

משתתפי שולחנות עגולים בנושא ממלכתיות ומסורתיות

אינס אליאס • דולב ארד • פרופ' מאיר בזוגלו • ד"ר דוד ביטון • הרב ד"ר יצחק בן-דוד
פרופ' אבנר בן זקן • יפה בניה • עומר בן-רובי • פרופ' אבי בראלי • פולי ברונשטיין
מור ברזני • יעל גידניאן • שאול דה-מלאך • יונתן דובוב • עמיחי דנינו • רמי הוד
גרשון הכהן • יעל הס • יאיר הראל • ענבר הרוש-גיטי • ד"ר מוישי ויינשטוק
משה זעפרני • ד"ר מיכל טביביאן-מזרחי • אופיר טובול • ניב כהן • אלי לבנון
ברק לוזון • פרופ' מני מאוטנר • ליאת מלכה • נלי מרקמן • ד"ר גלי סמבירא • רמי עוזרי
רועי פולקמן • הרב ד"ר אריאל פיקאר • ד"ר שוקי פרידמן • שגית פרץ דרעי
ד"ר רות קבסה-אברמזון • פרופ' משה קופל • פרופ' ניר קידר • אלעד קפלן • ירון קנר
שלומית רביצקי-טורפז • אבי רוקח • אלה רינגל • אלקס ריף • ד"ר יואב שורק

תודות, תומכים ושותפים

משרד התרבות והספורט

חילי טרופר • שר התרבות והספורט

רו פרוילין • מנכ"ל

אילה מוזס • יועצת למנכ"ל

גלית והבה-שאשו • ראשת מנהל תרבות

ראובן חביב • מנהל אגף בכיר מו"פ

משרד ירושלים ומורשת

זאב אלקין • שר ירושלים ומורשת

נתנאל איזק • מנכ"ל

אסף יזדי • סמנכ"ל ירושלים, תכנון ותקצוב

נתנאל מזא"ה • ראש אגף בכיר מורשת

עיריית ירושלים

משה ליאון • ראש העירייה

אריאלה רג'ואן • ראשת מנהל תרבות, ספורט ופנאי

יורם ברוורמן • מנהל אגף תרבות ואמנויות (לשעבר)

נאוה דיסנצ'יק • יועצת התרבות לראש העירייה

הקרן לירושלים

שי דורון • נשיא הקרן לירושלים

אמרי בן עמי • מנכ"ל הקרן לירושלים

רות דיסקין • מנהלת מחלקת פרויקטים

המשרד לשוויון חברתי

מירב כהן • השרה לשוויון חברתי

מאיר בינג • מנכ"ל המשרד

ערן שורץ • משנה למנכ"ל

שלום בוחבוט • מנהל אגף מורשת ופרויקטים

פדרציית סן פרנסיסקו

ברק לוזון • מנכ"ל הפדרציה בישראל

קרן פוזן

דניאל פוזן • מייסד ומנכ"ל

יעל נכון-הראל • מנכ"לית המשרד הישראלי

ארגונים שותפים

אנו - מוזיאון העם היהודי • ארגון הקהילה הישראלית-אמריקאית AIC • בית הכנסת בני ישורון ניו יורק B'NAI JESHURUN • בית יוצר ישראלי - פנימה פתרונות ישראלים • ג'ימנה - יהודים ילידי המזרח התיכון וצפון-אפריקה JIMENA • דוניא - המחלקה למוסיקה מזרחית בקונסרבטוריון שליד האקדמיה למוסיקה • האגודה לטיפול חברה ותרבות - מורשת יהודי תימן • האיחוד המסורתי • הבזאר - תרבות חומרית • הביאנלה של ירושלים - אמנות יהודית עכשווית • הזמנה לפיוט, עמותת סנונית • הישיבה החילונית בירושלים המרכז החינוכי הספרדי Sephardic Educational Center • המרכז למוסיקה מן המזרח הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בר-אילן • הפקולטה למדעי הרוח, האוניברסיטה העברית בירושלים • הרשת המסורתית • חכימא - סיפורים ורוח מחכמי המזרח • כולנא - בית לתרבות זהות מסורת • כל ישראל חברים • מדור לדור - קהילת יהודי קווקז בישראל • מורשת בית יהודי בולגריה ביפו • מיזם הל"ז העברי • מרכז אור שלום למורשת יהדות לוב • משרד החינוך, האגף למורשת • ערבות - נשים מחברות מסורת • פנים להתחדשות יהודית בישראל • קרן מתנאל, EMID • שלוחת בצלאל החרדי לנשים • תור הזהב • תחריר - בר תרבות מזרחית

The Biennale של
Jerusalem.
ירושלים Biennale

הישיבה
החילונית
בירושלים

איגוד
ארגוני
יהדות
ישראלית | פנים
פנים

האירוח
המסורתי

תסרו

בר תרבות מזרחית

כולנה
בית לתרבות, זהות ומסורת
Kulna Kulna

מדור לדור

יהודים הרריים טובילים תנועה חברתית

בצלאל
השלוחה
החרדית

רחקימא

סמים
מרכזי
המורה

B'NAI
JESHURUN

המרכז למוסיקה מזרחית
The Center for Middle Eastern
Eastern Classical Music
مركز الموسيقى الشرقية

פנימה
bnima
פתרונות ישראליים

הפקולטה למדעי הרוח
האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

FACULTY OF HUMANITIES
האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

The Koret
International School
for Jewish Peoplehood

בית הספר הבינלאומי
ע"ש קורת
ללימודי העם היהודי

הלו"ז
העברי
קובעים מזעים לדורות

